

T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HANÂN EŞ-ŞEYH'İN ROMANLARINDA KADIN İMGESİ

HİLAL DURAK

DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:

Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇİNKİLİÇ

KIRIKKALE- 2023

T.C.

**KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HANÂN EŞ-ŞEYH'İN ROMANLARINDA KADIN İMGESİ

HİLAL DURAK

**DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN:
Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇİNKILIÇ**

KIRIKKALE- 2023

KABUL ONAY

Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇİNKİLİÇ danışmanlığında Hilal DURAK tarafından “HANÂN EŞ-ŞEYH’İN ROMANLARINDA KADIN İMGESİ” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Osman DÜZGÜN

Mütercim-Tercümanlık (Arapça) Anabilim Dalı

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans

Tezi olduğunu onaylıyorum.

İmza:

Üye: Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Doğu Dilleri Ana Bilim Dalı

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans

Tezi olduğunu onaylıyorum.

İmza:

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇİNKİLİÇ

Doğu Dilleri Ana Bilim Dalı

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu

Onaylıyorum.

İmza:

Tez Savunma Tarihi: 19/01/2023

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hilal DURAK

Ocak-2023

İTHAF

Tez çalışmamı hazırlamada bilgisini ve yardımını esirgemeyen danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇİNKİLİÇ'a, her daim destek olan Sayın Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ hocama ve bu süreçte maddî manevî yanımda olan çok kıymetli anne ve babama teşekkürü bir borç bilirim.

Hilal DURAK
KIRIKKALE-2023

ÖN SÖZ

Kadın, tüm dünyada asırlar boyu önemli bir konuma sahip olmuştur. Var oluşundan itibaren doğurganlığının bir sonucu olarak eski zamanlardan beri bereket ve anaçlığın temsilcisi olmuştur. Örneğin Anadolu'nun ilk yerleşim yeri olarak kabul edilen Konya Çatalhöyük'te yapılan incelemelerde, doğum yapan kadınların ve kadının üretkenliğiyle “Ana Tanrıça” olarak resmedildiği pek çok heykel, resim ve şematik bulgulara rastlanmaktadır.¹ Anadolu Tanrıçaları *İştâr*, *Tina* ve *Kibele*², Yunan Mitolojisi'nde Tanrıça *Gaia*³, Sümerlerde ise *Namnu (Ninhursag)*⁴ doğurganlığı ve yeniden hayat vermeyi simgelerken, Ege'nin Amazonlar topluluğunda ise kadınlar birer savaşçı ve asker olarak imgenenmektedir.⁵

Bu çalışmada Modern Arap edebiyatının etkin yazarlarından biri olan Lübnanlı kadın feminist yazar Hanân eş-Şeyh'in *Zehra, İmra'atâni 'Alâ Şâti'i'l Bahr ve Misku'l-Ğazâl* adlı eserlerinde tasvir edilen kadın tiplerini üç bölümde incelenerek ele alınmıştır. Çalışmaya modern Arap toplumunda kadının yeri hakkında kısaca bilgi verilerek başlanmış ve konunun kavranması için ön hazırlık yapılmıştır. Yazarın adı geçen eserlerinde yer alan kadın karakterlerin birbirinden bağımsız hayatlar sürmelerine rağmen statüsü fark etmeksizin çoğunlukla benzer olaylar ve sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmaları ise bu üç romanın incelenmesindeki başlıca etken olmuştur. Çalışmamın faydalı olmasını temenni ederim.

Hilal DURAK

---

¹ Lynn E. Roller, “*Ana Tanrıça'nın İzinde Anadolu Kybele Kültü*”, çev. Betül Avunç, Homer Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 49.

² Ayşe Tekin, “Tanrıçalar ve Kadın Belleği”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 0, Sayı: 9, Ekim 2010, s. 121.

³ Ayşe Tekin, *ag e.*, s. 119.

⁴ Ayşe Tekin, *ag e.*, s.121.

⁵ Ayşe Tekin, *ag e.*, s.120.

ÖZET

HANÂN EŞ-ŞEYH'İN ROMANLARINDA KADIN İMGESİ

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇİNKİLİÇ

Ocak 2023, 83 Sayfa

Kadının toplumsal yeri göz önüne alındığında edebî eserlere konu olması kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda Arap dünyasında kadın konusu sayısız eserde işlenmiştir. Bazı dönemlerde kadının toplumsal rolünün değişmesi, kadınları evlerinin dışındaki dünyaya açılmaya itmiştir. Bazı kadınlar da bu alışlagelmiş dünyanın dışına çıktıklarında tökezlemiş ve yaşadıkları toplum ile adapte olmaya çalıştıkları yeni yaşamları arasında içsel çatışmalar yaşamışlardır.

Kadın konusunun ele alındığı eserlere bakıldığında feminizmin izleri açık bir şekilde görülebilmektedir. Modern Arap edebiyatı döneminin kadın-erkek eşitliğini savunan yazarlarından biri olan Hanân eş-Şeyh'in de incelenen eserlerinde bahsi geçen izler göze çarpmaktadır. Bu çalışmada yazarın eserlerinde yer verdiği bölgelerde kadının toplumsal değeri, çevrenin kadına bakış açısı, kendilerine atfedilen anne, sevgili, genç kız vb. kavramların işlenişi, *Zehra*, *İmra'atâni 'Alâ Şâfi' i'l Bahr ve Misku'l-Ğazâl* adlı eserler üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modern Arap Edebiyatı, Kadın, Kadının Rolü, Feminizm, Hanân eş-Şeyh.

ABSTRACT

THE IMAGE OF WOMEN IN THE NOVELS OF HANNAN AL-SHAYKH

Kirikkale University

Social Sciences Institute

Department of Eastern Languages and Literatures, Master's Thesis

Asst. Prof. Recep ÇİNKİLİÇ

January 2023, 83 Pages

Considering the social place of women, it has become inevitable to be the subject of literary works. In this context, the subject of women in the Arab world has been dealt with in numerous works. In some periods, the change in the social role of women has pushed women to open up to the world outside their home. Some women also stumbled when they went out of this conventional world and experienced internal conflicts between the society they lived in and the new life they were trying to adapt to.

The traces of feminism can be clearly seen when we look at the works dealing with the subject of women. The traces mentioned in the analyzed works of Hannan al-Shaykh, one of the writers who advocated the equality of men and women of the Modern Arabic Literature period, are striking. In this study, the social value of women in the regions that the author includes in his works, the perspective of the environment towards women, the mother, lover, young girl, etc. attributed to them. The processing of the concepts has been examined through the works named *Zehra*, *İmra'atâni 'Alâ Şâti'î'l Baħr* and *Misku'l-Ġazâl*.

Keywords: Modern Arabic Literature, Women, The Role of Women, Feminism, Hannan al-Shaykh.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Bu çalışmada şu transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

Kısa sesliler: َ :a-e, ِ :i, ُ :u

Uzun sesliler: َ : â, ِ : î, ُ : û

Harf	Transkript	Harf	Transkript
ء	'	ض	D-d
ب	B-b	ط	T-t
ت	T-t	ظ	Z-z
ث	S-s	ع	'
ج	C-c	غ	Ġ-ġ
ح	H-h	ف	F-f
خ	H-h	ق	Q-q
د	D-d	ك	K-k
ذ	Z-z	ل	L-l
ر	R-r	م	M-m
ز	Z-z	ن	N-n
س	S-s	و	V-v
ش	Ş-ş	ه	H-h
ص	Ş-ş	ي	Y-y

KISALTMALAR

Dr.	Doktor
Öğr.	Öğretim
a g e.	Adı geçen eser
s.	Sayfa
çev.	Çeviren
T.D.V.İ.A	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
vb.	Ve benzeri
y.y.	Yüzyıl
Bk.	Bakınız
S.A.V.	Şallallâhu 'Aleyhi ve Sellem
H.z.	Hazreti
ABD	Ana Bilim Dalı

İÇİNDEKİLER

KABUL-ONAY	I
ETİK BEYANI	II
İTHAF	III
ÖN SÖZ.....	1
ÖZET.....	2
ABSTRACT	3
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	4
İÇİNDEKİLER	6
GİRİŞ	9
19-20. YÜZYILDA LÜBNAN'DA KADINA BAKIŞ	12
BİRİNCİ BÖLÜM.....	16
1. HANÂN EŞ –ŞEYH'İN HAYATI, EBEDİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	16
1. 1. Hayatı	16
1. 2. Edebî Kişiliği ve Üslûbu	17
1. 3. Eserleri	19
1. 3.1 İntihâru Raculin Meyyit.....	19
1.3.2. Ferasu's-Şeytân	19
1.3.3. Verdetu's-Şahrâ	20
1.3.4. Misku'l- Ğazâl	20
1.3.5. Hikâyetu Zehra	20
1.3.6. Berîd Beyrut	20
1.3.7. Eknisu's-Şems 'Ani'l-Suţûh	21
1.3.8. İnnehâ London Ya 'Azîzî	21
1.3.9. İmraatâni 'Alâ Şâtii'l Baħr	21

1.3.10. Hikâyetî Şerhun Yeşûlu	21
1.3.11. 'Azarâ Londonistân	21
İKİNCİ BÖLÜM	22
2. İMRA' ATÂNİ ALA ŞATİ' İ'L-BAHR, HİKÂYETU ZEHRA, MİSKU'L ĞAZÂL ROMANLARI ZERİNE İNCELEME	22
2.1. İmra'atâni 'Alâ Şâtî'î'l-Bahr (Sahilde İki Kadın)	22
2.1.1. Özet.....	22
2.1.2. Romanda Zaman ve Mekân	27
2.1.3 Şahıs Kadrosu.....	28
2.1.4. Dil ve Üslûp.....	29
2.1.5. Romanda Ana Fikir	30
2.2. Zehra	31
2.2.1. Özet.....	31
2.2.2. Romanda Zaman ve Mekân	40
2.2.3. Şahıs Kadrosu.....	41
2.2.4. Dil ve Üslûp.....	43
2.2.5. Romanda Ana Fikir	44
2.3 Misku'l-Ğazâl (Ceylan Miski).....	45
2.3.1. Özet.....	45
2.3.2. Romanda Zaman ve Mekân	54
2.3.4. Şahıs Kadrosu.....	55
2.3.4. Dil ve Üslûp.....	58
2.3.5. Romanda Ana Fikir	59
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	60

3. KADIN KARAKTERLER	60
3.1. Huda	60
3.2. Evon	62
3.3. Ummu Huda	64
3.4. Violet	64
3.5. Zehra	65
3.6. Fatma	69
3.7. Vefa ve Hatice Teyze	70
3.8. Suha	71
3.9. Nur	73
3.10. Suzan	74
3.11. Tamr.	76
3.12. Fatıma	78
SONUÇ	78
KAYNAKÇA	81
Özgeçmiş	84

Giriş

Ortadoğu, geçmişten günümüze kadar pek çok siyasî, ekonomik ve kültürel evrelerden geçmiş ve bu süreçlerde yaşanan değişimlerin, toplumun her alanına tezahür ettiği görülebilen bir bölge olmuştur. Ortadoğu'da yaşamını sürdürmekte olan halkın çoğunlukla müşterek bir noktada birleştikleri, ortak sorunlarla mücadele ettikleri ve bu mücadelede izledikleri yolun dahi benzer olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Çünkü Ortadoğu, İslâmiyet köklerinden gelen kültür devamlılığını arz eden coğrafi bir bölge olarak bilinmektedir.⁶

Ortadoğu, etrafını saran sömürge ülkelerinden sonra bağımsızlığını kazanmak adına çeşitli siyasî yollar izlemiştir. Bölgenin değişen şartları, yönetim şekli halka doğrudan yansımıştır. Bunun yanı sıra kısmen İslâmî kuralların uygulandığı bu bölgede halk özellikle kadınlar, değişmekte olan dünya ile eskiden beri süregelen kurallar arasında sıkışıp kalmıştır. Ortadoğu'nun kısmen şer'î kurallar çerçevesinde yönetilen pek çok bölgesinde buna benzer hadiseler süregelmiştir. Siyasal etmenler her toplumda olduğu gibi Ortadoğu'da var olan yazarlar tarafından da eserlere konu olmuştur.

Klasik Arap edebiyatı döneminden modern Arap edebiyatı dönemine varıncaya kadar her evrede topluma mâl edilmiş olan edebî eserler mevcuttur. Toplumdaki sorunlara maruz kalmış bir kesimin de kadınlar olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Kadın, dünyanın var oluşundan bu yana toplumun temel taşlarından biridir. Yaşamın her alanında anne, kız kardeş, eş gibi pek çok sıfatla toplumda yerini almış ve çeşitli sorumluluklar üstlenmiştir. Dünyanın hemen hemen her yerinde kadınların üstlendikleri roller benzer sorunları da beraberinde getirmiştir.

Toplumsal cinsiyet rolleri kimi zaman kadınların haklarına müdahale eder yönde şekillenmiştir. Bu sebeple kadınlar geçmişte, geri kalmış ve geliştirmekte olan toplumlarda haklarından mahrum bırakılarak çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Arap toplumlarına bakıldığında da durumun farklı olmadığı söylenebilmektedir. Dönemin edebî eserlerine bakıldığında (roman, öykü vb.)

---

⁶ Koray Çalışkan, "Ortadoğu Siyasetini ve Toplumlarını Anlama Yolları", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:39, Ekim 2008, s. 2.

kadının eş, anne ve kız çocuk olarak tasvir edilmekte ve geleneksel sınırlamalar çerçevesinde sunulduğunu görülmektedir.

Arap toplumlarının genelinde yaygın din olarak kabul edilen İslâmiyet, o toplumun fikirlerine yön vermiş ve toplumsal rotayı belirleyen bir faktör olmuştur.⁷ İslâm dînî, kadın olsun erkek olsun insan davranışlarını şekillendirmiş, erkek gücünü sınırlamış ve kültürel sayılabilecek bir tablo oluşturmuştur.⁸ İslâm dînî kadınların miras, şahsî mülkiyet gibi haklarını güvence altına alırken, onların iftira, söylenti ve kötü zandan uzak tutulmasını emretmiştir. Lâkin bu haklar çerçevesinde eşlerine isyan etmemeleri, annelik ve eş olma görevlerini de lâyıkıyla yerine getirmeyi öğütlemektedir.⁹ Dînî ve hukukî çerçevede seçme seçilme hakkını da alabilen Lübnanlı kadınlar için sorunlar tam anlamıyla çözüme kavuşmamıştır.

Bu kadınlar, başta aileleri olmak üzere toplum tarafından gelenek ve görenekler adı altında kısıtlanmaya ve sınırlandırılmaya çalışılmıştır.¹⁰ “*Kadın, doğduğu andan itibaren “istenmeyen bir cins” olmanın ezikliğiyle yaşamış, ayakları üzerinde durmaya başladığı andan itibaren kendisi için belirlenen cinsiyet rolünü yaşamaya mahkûm edilmiştir.*”¹¹ Toplumda, hayatları boyunca kendi isteklerine kulak tıkayıp başkalarının istediği biçimde yaşamaya mahkûm olmuş “geleneksel tip” kadınların yanı sıra düzene baş kaldırmış, hakları için mücadele etmeyi göze almış isyankâr kadınlar da var olmuştur. Arap kadınlarının haklarını arama mücadelesi başta eğitim olmak üzere pek çok alanda önlerini açmıştır. Nitekim kadın, ısrarla kendisine tanımlanan rolleri reddetmiş, birey olduğunun farkına vararak tüm dayatmalara rağmen sınırlarını zorlamıştır.¹² Öyle ki bu kadınlar eğitim, sosyal hayat ve iş hayatı gibi alanlarda da yerini almıştır.

Bazı kadın yazarlar, baskılara boyun eğmeyi reddetmiş seslerini duyurmak için edebiyatı bir araç olarak kullanmışlardır. Öyle ki Cahiliye döneminden Abbasi

---

⁷ Taha Cumâne, *el-Mer'etu'l-'Arabiyye fi Manzûri'd-Dîn ve'l-Vâkî*, Şam, 2004, s. 80.

⁸ Taha Cumâne, *a g e.*, s.80.

⁹ Taha Cumâne, *a g e.*, s.81.

¹⁰ Özlem Züleyha Kuran, “*Modern Lübnan Hikâyesinde Tema (1943-1975)*”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2020, s. 135.

¹¹ Yusuf Köşeli, “*Çağdaş Arap Kadın Anlatılarında Kadının Kimlik Arayışı*”, 1. Bs., Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara, Eylül 2016, s. 52.

¹² Yusuf Köşeli, *a g e.*, s. 200, 201.

döneminin sonunda kadar 242 kadın yazar bulunmaktadır.¹³ “Batıdaki Endülüis uygarlığının sona ermesinden ve doğudaki Arap egemenliğindeki devlet oluşumlarının ortadan kalkmasının ardından oldukça uzun bir süre sonra, Napolyon’un 1798’de Mısır’ı işgal etmesiyle başlatılan ve “En-Nahda” (uyanış) asrı olarak nitelenen modern Arap edebiyatının, modern Arap edebiyatında kadın yazarların doğuşu başlangıcında da Arap kadın edebiyatçılar çağı yine bir kadın şairle, Âişe Teymuriyye ile başlamaktadır.”¹⁴ “Arap uyanışı” ya da “Arap rönesansı” olarak tanımlanan nahda¹⁵ Arapların Batı dünyasını yakından tanınmasına imkân sağlamıştır. Napolyon’un Mısır’ı işgaliyle (1798) başlayan en-nahda hareketiyle özellikle edebiyat alanında gelişmeler yaşanmıştır.¹⁶ en-Nahda ile başlayan tercüme hareketleri, matbaa çalışmaları sonrasında yeni okullar açılmış ve et-Tahtâvî öncülüğünde Avrupa’ya eğitim amaçlı öğrenciler gönderilmiştir. Bu öğrenciler aldıkları eğitim sonrası bu yeni düzene uygun eserler vermişlerdir.¹⁷ 19. yüzyıl Arap nahda hareketinin dikkat çeken bir başka yönü de kadınlara özgürlük verilmesini amaçlayan bir çaba olmasıdır. Kadının toplumun temelini oluşturduğu fikri ölçüsünde ilerleyerek onun gelişimine katkıda bulunması gerektiğini savunmuşlardır. Bu sebeple dönemin Rifa’a et-Tahtâvî, Butrûs el-Bustânî, Kâsım Emîn gibi aydın isimleri kadının toplumsal konumunun yüceltilmesi kapsamında mücadele etmişlerdir.¹⁸ Bu dönemde kadın konusu gündeme getirilerek kadın haklarının genişletilmesi ve her anlamda özgürlüklerinin verilmesiyle toplumun geliştirilmesi hedeflenmiştir.¹⁹ Bu bağlamda kadın, bir süreç kapsamında edebî eserlerde yer almaya başlamıştır. Kadının eğitimi, sosyal hayatta yer aldığı ve üstlenmiş olduğu pek çok rol, çalışma hayatında aktif olması gibi durumlar hem erkek yazarlar hem de

---

¹³ Bülent Korkmaz, “Modern Arap Edebiyatında Kadın Yazarların Doğuşu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54, 1, 2014, s. 62.

¹⁴ Bülent Korkmaz, *a g e.*, s. 62, 63.

¹⁵ Ecehan Somuncuoğlu, “On Dokuzuncu Yüzyılda Nahda Hareketi: Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Mart 2015, s. 103.

¹⁶ Ömer İshakoğlu, “19. Yüzyıl Arap Nahda Hareketinde Kadın Yazarların Rolü ve Zeynep Fevâz”, *Şarkiyat Mecmuası*, Cilt: 2, Sayı: 21, 2012/2, s. 44.

¹⁷ Ömer İshakoğlu, *a g e.*, s. 44.

¹⁸ Corcî Zeydân, “*Târihu’l-Âdabi’l-Luğati’l-‘Arabiyye*”, Dârû’l-Fikr, Beyrut, 2005, s. 171-172.

¹⁹ Ecehan Somuncuoğlu, *a g e.*, s. 268.

sayı bakımından az da olsa kadın yazarlar tarafından da bilinçli olarak gündeme getirilmiştir.²⁰

Özellikle işgal altında kalan Arap topraklarında sömürge dönemi sonrasında Arap milliyetçiliği ivme kazanmıştır. Öncesinde burjuva sınıfı ailelerin kadınları eğitim alabiliyorken daha sonra erkeklerin yanı sıra kadınlar da eğitim ve çalışma hareketine dâhil olmuştur.²¹ Kadınların hakları için verdiği mücadele ve örgütlenmeler çoğunlukla aileleri, eşleri ve toplumun onlara biçtiği roller gibi pek çok engele takılmıştır. Bu konu önceden de bahsedildiği üzere birçok edebî esere konu olmuştur.

Kadınlar, toplumda kendilerine atfedilen anne, eş, kız kardeş vb. rolleri üstlenirken öte yandan da üstlerinde baskı kuran ataerkil zihniyetin dayattığı öğeleri reddetmek, özgürlükleri adına bir başkaldırı göstermek zorunda kalmışlardır. Geçmişten günümüze içinde buldukları bu vaziyet edebî eserlere sıkça konu olmakla birlikte kadın yazarların doğuşunda da önemli bir yer tutmaktadır.

A. 19-20. Yüzyıl'da Lübnan'da Kadına Bakış

Kadın, yaratılışından itibaren anne, eş, kız çocuk ve sevgili gibi pek çok rolde varlığını sürdürmektedir. Toplumlarda ise zamanla değişen yapısal süreçlere bağlı olarak kadının konumu da değişmektedir. Bazı toplumlarda anaerkil yapısı öne çıkarken bir başka toplumda kadının erkeklere nazaran daha geri plânda kaldığı görülmektedir.²² İslâm toplumuna bakıldığında ise kadının toplumsal yerinin belirleyici unsurları olarak aile hayatındaki sorumlulukları; siyâsi, sosyal ve hukukî alanlardaki yerinin ise genel anlamda dînî kurallar çerçevesinde belirlendiği ve bunun yanı sıra İslâmiyet öncesi dönemden süregelen örf ve âdetler, kültürel

---

²⁰ Betül Can, "Arap Feminist Yazar Selvâ Bekr'in "Nûne eş-Şa'nûne" Adlı Öyküsünde Kadın", *2. Uluslararası Kadın Kongresi, Güçlendirilmek Yerine Güçlenmek ve İlerlemek*, 4-5 Ekim 2018, İzmir, s. 267.

²¹ Bülent Korkmaz, *a g e.*, s. 67-68.

²² Ömer Faruk Harman, "Kadın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C:24, 1/2, s. 83.

gelenekler vasıtasıyla var olduğu söylenebilmektedir.²³ Kadının, hayatın her alanında toplumda var olması önem taşımaktadır.

Kadının toplumsal konumunu etkileyen faktörlerden yola çıkarak Arap toplumunda da çoklu kadın tiplerinden bahsetmek mümkündür. Çünkü ülkelerin sosyoekonomik durumları, hukukî ve dînî alanlardaki farklılıkları vb. durumlar bireylerin toplum içerisindeki rollerini de etkilemektedir.

Ortadoğu, jeopolitik konumuyla her zaman dînî ve tarihî açıdan pek çok farklı unsuru bünyesinde toplayarak önemli bir yere sahip olmuştur.

Müslüman çoğunluğun yanı sıra farklı dinlere mensup insanları da içinde barındıran bu toplum, inançları gereği ataerkil bir düzene sahiptir. Ortadoğu’da sıkça değişen siyasî düzen ile birlikte toplumsal yapı da etkilenmiş ve bu durum kadının sosyal konumunu da zaman zaman değişime uğratmıştır.²⁴

Ortadoğu’da kadın hareketi, 19. Yüzyılda modernleşme hareketinin başlaması ile öne çıkarken 20. Yüzyıla gelindiğinde dış güçlere karşı verilen bağımsızlık mücadelesiyle devam etmiştir.²⁵ Kadınlar, başlattıkları bu hareketle toplumun her alanında var olduklarını kanıtlamak istemiş; hak ve özgürlüklerini belirleyerek topluma kabul ettirmeyi amaçlamışlardır. Bu sebeple toplumun öncelikle sosyal çalışmalar yapan merkezlerinde görev almışlardır. Lübnan’da 1852 yılında kadınların okul, hastane, çocuk yetiştirme evleri ve ihtiyaç sahibi ailelere yardım etme gibi işlerde görev almaları bu duruma örnektir.²⁶ İcrâ ettikleri görevlerin yanı sıra bazı temel hak ve özgürlüklerinin kabul ettirmek istemişler, yaşadıkları çevrede eksikliklerini gördükleri çeşitli konu ve durumlarla ilgili taleplerde bulunmuşlar, nitekim bu taleplerin bir bölümü de kabul görmüştür. Örneğin 1928’de Beyrut’ta, 1932’de Tahran’da ve 1933’te de Şam’da düzenlenen konferanslara katılan Lübnanlı kadınlar, burada kendilerinden örtü zorunluluğunun kaldırılması, eğitim ve evlilik hakları, Arap tarihinin okullarda okutulması ile millî şuur ve dışa bağımlılığın

---

²³ Mehmet Âkif Aydın, “Kadın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C: 24, 2/2, s. 86.

²⁴ Sibel Karasulu, “19. Yüzyılda Avrupa ve Ortadoğu’da Kadın Kimliği Analizi: Gertrude Bell Örneği”, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Aydın, 2019, s.21.

²⁵ Hayati Öncel, “Arap Kadın Hareketinin Tarihsel Gelişimi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:6, Sayı:41, Ekim 2019, s. 276.

²⁶ Hayati Öncel, *a g e.*, s.282.

azaltılması gibi isteklerde bulunmuş, daha evvel de bahsedildiği gibi bunların bir kısmını da elde etmişlerdir.²⁷

Bu çerçevede kadınlar edebî eserlerde yer almaya başladıktan sonra Arap romancılar da kadını kendi düşüncelerini aktarmak, okuyucunun dikkatini çekmek ya da Batı toplumlarıyla ortak bir yönleri olduğunu vurgulamak amacıyla kullandıkları bir imge haline getirmişlerdir.²⁸ Muhammed Abduh, Kâsım Emîn, Melek Hifnî Nasîf, Mariyânâ Marrâş²⁹ gibi bu yönde ilerleyen yazarlar, eserlerini kadın adlarıyla yayımlamaya başlamışlar, kadın adını taşımayan romanlar ve dergiler ise ana kahramanı kadın olan veya romanın kadınsal özellikler barındırdığı eserlere dönüştürülmüştür.³⁰

Lübnanlı kadınlar, başlattıkları feminizm hareketiyle dünyada adını duyurmuştur. Bu amaçla 1880 yılı itibariyle kişisel haklarını korumaktan başlayarak kendilerini daha ileriye taşıyacak, hayatın her alanında var olduklarını gösterebildikleri pek çok önemli dernek ve birlik kurmuşlardır.³¹ Zamanla din anlayışının yozlaşması, toplumda kadınların “aklı boş, elleri dolu varlıklar”³² olarak görülmesi sonucu erkek egemenliğinin de giderek artması ve kadınların geri plana atılmasıyla, Lübnanlı kadınlar cephesinde bir başkaldırıya neden olmuştur. Bu başkaldırı hareketi edebiyat alanına da yansımıştır. “İlk Arap kadın yazar olan ‘Âişe et-Teymûriyye, Arap âlemindeki kadın uyanış hareketinin öncüsü olarak bilinir.”³³ ‘Âişe et-Teymûriyye ile başlayan, Zeynep Fevvâz, Afife Kerem ve Lebîbe Hâşim gibi Mısırlı ve Lübnanlı kadınlar ile devam eden edebî hareket, zamanla Ortadoğu’ya yayılmıştır.³⁴ İlk Arap feministi sayılan Kâsım Emîn de kadının peçe takma zorunluluğu olmamasını, özgürleşerek eğitim almasını ve erkeklerle eşit haklara sahip olmasını savunmuştur.³⁵

---

²⁷ Hayati Öncel, *a g e.*, s.282.

²⁸ Aysel Ergül Keskin, “Arap Romanında Kadın İmgesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:3, Sayı:9, Aralık 2016, s. 545.

²⁹ Ömer İshakoğlu, *a g e.*, s. 45.

³⁰ Aysel Ergül Keskin, *a g e.*, s. 545.

³¹ Hayati Öncel, *a g e.*, s.283.

³² Recep Çinkılıç, “Mısırlı Yazar İhsân ‘Abdu'l-Ğuddûs'un Romanlarında Kadın Erkek İlişkileri”, *I. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Sempozyumu (Bilmes 2017)*, Ekim 2017, Ürgüp, s. 760.

³³ Recep Çinkılıç, “İhsân ‘Abdu'l-Ğuddûs'un Romanlarında Kadın İmaji”, Tiydem Yayıncılık, Kayseri, 2017, s. 29.

³⁴ Yusuf Köşeli, *a g e.*, s. 21, 27.

³⁵ Aysel Ergül Keskin, *a g e.*, s. 545.

Tarihi boyunca haklarına kavuşabilmek uğruna savaşıyan Lübnan kadınları, bu arzularını edebî alanda da öne çıkarmış ve durumu feminizm ideolojisi çerçevesinde eserlerine yansıtmıştır. Vatanlarından göç etmek zorunda bırakılan bazı yazarların eserlerinde, gittikleri ülkelerdeki aidiyet sorunu ve kültür çatışması sık sık yer almıştır. Bu gibi eserlerde de kadının sembolik anlamda kullanıldığı görülmektedir.³⁶

Kadınlar; aşk, özgürlük, bunalım ve toplumsal baskı gibi birçok etkenle mücadele etmiştir. Kadın, bazen bu etmenler ile mutlu olmayı başarabilmiş bazen ise bir girdabın içinde kaybolup gitmiştir. Aydın toplumlarda kadının mutluluğu ve toplumda var oluşu önem arz etmektedir. Kadını tüm bu buhranlardan sıyırmayı başarabilmiş toplumlarda barış ve huzurun sağlanması güç olmamıştır.

---

³⁶ Arap edebiyatında kadın hakkında detaylı bilgi için bk. Recep Çinkılıç, “*İhsân 'Abdu'l-Kuddûs'un Romanlarında Kadın İmaji*”, Tiydem Yayıncılık, Kayseri, 2017.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Hanân eş-Şeyh'in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

1.1. Hayatı

Hanân eş-Şeyh, 1945 yılında Lübnan'ın güneyindeki Arnoun köyünde koyu Şii Müslüman bir ailede dünyaya gelmiştir. Burada yaşamış ve eğitimini Kahire'de tamamlamıştır. Tekrar Beyrut'a dönerek 1966-1975 yılları arasında iki önemli gazetede gazetecilik yapmıştır. Daha sonra ise Lübnan'da meydana gelen savaş sebebiyle Arabistan'a taşınmıştır.³⁷

1975 yılında memleketini terk ettikten sonra Londra ve Arabistan'da yaşamıştır. 1968 yılında evlenerek Beyrut, Arabistan ve Londra üçgeni arasında yaşamını sürdürmüştür.³⁸ Lübnan'da patlak veren savaş tüm halkı olduğu gibi Hanân'ı da derinden yaralamıştır. Çünkü bu savaş sebebiyle birçok insan ana vatanından ayrılmak zorunda kalmıştır. Bunlardan biri de Hanân eş-Şeyh'tir. Savaş döneminde yazdığı *Hikâyetu Zehra* adlı eserinde vatanından ayrı kalmanın hissiyatını şu sözlerle dile getirir: “ *İnsan, büyüdüğü topraklardan ayrıldığında, kendini de terk eder. Mutlaka oraya dönme ihtiyacı hisseder.* ”³⁹

Yazar, çocukluk yıllarını oldukça karmaşık geçirmiştir. Henüz küçük yaşta annesi onları terk ederek başka bir adamla evlenmiştir. Babası ise gün boyu dükkânında çalışan ve evine çok fazla zaman ayıramayan bir adamdır. Yuva sıcaklığından yoksun bir ailede yetişen Hanân'ı ise komşuları ve çevresi büyütüştür.⁴⁰ Babası dinine bağlı bir adamdır ancak henüz küçük yaşta kızına fikrini sormadan onu tesettüre girmeye zorlayan dayatmacı bir kişiliğe sahiptir.⁴¹

---

³⁷Sârî Mutî'a, “Rivaye “Hikâyetu Zehra li Hanân eş-Şeyh”, Kısmu'l-Luğati'l-'Arabiyye ve Edebihâ *Kulliyetu'l-Âdâb ve 'Ulûmi'l-İnsâniyye, Câmi'atu Şerîf Hidâyetullâh*, Cakarta, 2008, s. 21.

³⁸Omar Hâlid İbrahîm Hâlife, “*Cemâliyyâtu'l-Mekân fî Rivâyeti Hanân eş-Şeyh*”, Câmi'atu'l-Urdun, *Kulliyetu'd-Dirâseti'l-'Ulyâ*, Ayâr, 2004, s. 6.

³⁹Cemîle Emîn Hüseyn, “*el-Mer'etu fî'r-Rivâyeti'l-Lübânîyye el-Mu'âsir (1899-2009)*”, Dâru'l-Fârâbî, Beyrut, 2017, s. 250.

⁴⁰ Cemîle Emîn Hüseyn, *a g e.*, s. 249.

⁴¹ Cemîle Emîn Hüseyn, *a g e.*, s. 249.

Baba otoritesinin eksikliğinden kaynaklanıyor olsa gerek ki Hanân'ın hayatında eril güç daha zayıf, kendisi de bir o kadar güçlü ve hırçın olarak tanımlanabilmektedir. Küçüklüğünden beri özlem duygusuyla başa çıkmaya çalışan yazar, halkın devrimini de eserlerine yansıtmıştır.⁴² 1984 yılından beri ise Londra'da yaşamını sürdürmektedir.⁴³

Hanân eş-Şeyh, ilk romanını 19 yaşındayken yazmıştır.⁴⁴ Bir süre deneyim kazandıktan sonra eserlerini kaleme almaya devam etmiş, bu süreçte kadının üzerindeki baskıdan dolayı eserlerini ataerkil bir dille yazmış ancak sonra bu üslûbunu bir kenara bırakarak kadın gözünden eserler yazmaya başlamıştır.⁴⁵

Roman, hikâye, tiyatro gibi çeşitli konu ve alanlarda pek çok eser vermiştir. Eserlerini Arapça yazmıştır ancak bu eserlerin İngilizce, Fransızca⁴⁶ gibi yabancı dillere tercüme edildiği bilinmektedir.⁴⁷ Eserlerine bakıldığında Hanân'ın, içinde bulunduğu coğrafyanın gerçekleriyle hayal gücünü eserlerinde harmanladığını görülebilmektedir. Eserler, kadınların içsel çatışmalarını anlatırken cinsel kimlikleri üzerinden maruz kaldıkları baskıcı zihin yapısını simgelemektedir.⁴⁸ Toplumsal baskı, gelenekler, kültür gibi kavramlar adı altında kadınların hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasına şahit olmuş ve feminizm anlayışını benimseyerek bu gibi durumlara başkaldırı niteliğinde eserler vermiştir.

1.2. Edebî Kişiliği ve Üslûbu

Roman sanatı, anlatım bakımından akıcılığı ve estetik zevkleri içinde barındıran bir türdür. Bu bağlamda yazarları birbirinden ayıran en belirgin öğelerden birinin “üslûp” olduğunu söylemek mümkündür. Okuyucuya eserin zevkini tattıran yegâne araçlardan biri sayılan üslûp yani anlatım özelliği,⁴⁹ her yazarın kendine has bir cevheridir. Zirâ “*Güçlü anlatım özelliği olan yazarların yazıları, her zaman*

---

⁴² Cemile Emîn Huseyn, *a g e.*, s. 251.

⁴³ Sârî, Mutî'a, *a g e.*, s. 21.

⁴⁴ Sârî, Mutî'a, *a g e.*, s. 16.

⁴⁵ Bk. *Feraşu's-Şeyfân (1975), Hikâyetu Zehra (1980), Misku'l- Ġazâl (1985), Berîd Beyrut (1992)*.

⁴⁶ Sârî, Mutî'a, *a g e.*, s. 29.

⁴⁷ Sârî, Mutî'a, *a g e.*, s. 21.

⁴⁸ Sârî, Mutî'a, *a g e.*, s. 23.

⁴⁹ Adem Çalışkan, “Üslup ve Üslupbilim Üzerine-1: İlk Belirlemeler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 34, 2007, s. 32.

*aranır ve zevkle okunur...*⁵⁰ ifadeleri eserin okuyucuya tesirinin önemli bir parçası olduğunu doğrulamaktadır. Çünkü okuyucuya hitap etmeyen anlatımla yazılmış bir roman sıradanlaşmaya ve yok olmaya yüz tutar.

Modern Arap edebiyatı döneminin kadın yazarlarından biri olan Hanân eş-Şeyh, eserlerini kaleme alırken birden fazla konuya dikkat çekmiştir. Romanlarını toplum için sanat anlayışıyla yazdığı söylenebilmektedir. Örneğin *Hikâyetu Zehra* adlı romanı, Lübnan'ın içinde bulunduğu savaşı konu alan bir eser olmasının yanı sıra birden fazla toplumsal konuya da dikkat çekmektedir. Konular ise genellikle kadın, savaş, vatan, erkek egemenliği ve kadının maruz kaldığı baskı ve kısıtlamalar üzerine inşâ edilmiştir.

Yazar romanlarında anlatım tekniklerinden monolog tekniğini sıkça kullanmaktadır. Hayal ile gerçekliği harmanladığı eserlerinde, kendi duygu ve düşüncelerini kahramanın iç sesi niteliğinde okuyucuya aktarmaktadır. Romanlarında kullandığı dil, genellikle fasih Arapçadır ancak yazar, diyaloglar sırasında halk dili kullanarak kendini Arap okuyucu kitlesine yaklaştırmış, aslında halktan biri olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda okuyucunun verilmek istenen mesajları anlaması da kolaylaşmaktadır. Eserlerde şahıs ve mekân betimlemelerine de yer veren eş-Şeyh, kullandığı mecaz anlatım ile edebî ürünlerine estetik bir haz kazandırmıştır.

Romanlarında mekân tasvirlerine sık sık yer vermektedir. Mekânlar genel anlamda yazarın hayatını geçirdiği ülkeler veya yaşamının belli evrelerinde önemli rol oynayan yerlerdir. Bu mekânları da detaylı tasvir etmeyi başaran yazar, kendisinin o toplumdaki geldiğini ve dile getirmiş olduğu toplumsal sorunları yansıtırken Samimi bir hava oluşturmayı amaçlamaktadır.

Lübnan savaşı sebebiyle vatanından erken yaşta ayrılmak zorunda kalan yazar, eserlerinde sıklıkla iç dünyasıyla beraber vatan hasretini de yansıtmaktadır. Bu bağlamda realizm ile romantizmi harmanlayarak okuyucuya gerçekliğe yakın bir ürün verirken öte yandan da halkla aynı hisleri paylaştığını göstererek eserlerindeki inandırıcılığını artırmaktadır.

---

⁵⁰Adem Çalışkan, *a g e.*, s. 32.

Yaşadığı coğrafyada geçmişten günümüze kadar süregelen, kadınların fikri sorulmaksızın kendilerine biçilen roller ve atfedilen kalıpları bizzat yaşayan yazar, feminizm anlayışını benimseyerek fikirlerini bu yönde inşa etmiştir. Söz konusu eserlerde bu durumu sıkça geçmişi yâd ederek, geçmişle bugün arasında karşılaştırma yaparak kahramanların dilinden anlatmıştır. Aslında yazar, yine kendi iç dünyasını kendisiyle konuşur gibi okuyucuya aktarmıştır. Toplumda var olan ancak görmezden gelinen kadınların ruhlarında açılan yaraları gerçekçi bir bakış açısıyla gözler önüne sermiştir. Genel anlamda kasvetli duyguların hâkim olduğu eserler, okuyucuya aktarılmak istenen duygu ve düşüncelerin temsil ettiği soyut veya somut sembolik kavramlar kullanılarak işlenmiştir.

Doğu'nun gelenekselliği ile Batı'nın medeniyet anlayışı arasında sıkışıp kalmış insanların özellikle kadınların, yaşamlarında nasıl bocaladıklarını, değişen mekânların bile yetişmiş oldukları toplumun kültür ve gelenekleriyle olan bağlarını koparmaya gücünün yetmediğini ve derinlerde hissedilen aidiyet sorununu kahramanlara atfettiği hâdiselerle vurgulamıştır. Örneğin *İmra'atâni Alâ Şâti'i'l-Bahr* adlı eserinde bu izleri görmek mümkündür.

Halkın içinde yetişen ancak daha sonra kendini gurbette bulan yazar hemen hemen bütün eserlerinde doğu-batı çatışması, vatan ve gurbet, aşk, kadın ve ataerkil toplum anlayışını kendi iç dünyasını ortaya çıkararak hayal ile gerçeği birlikte barındıran yalın bir üslûpla işlemiştir.

1.3. Eserleri

1.3.1. *İntihâru Raculin Meyyit*

Yazarın 19 yaşında yazdığı ilk romanıdır. Romandaki olaylar genç bir kız ile kırk yaşlarında bir adamın birbirine âşık olması etrafında şekillenir. Genç kıza olan bu aşkı onu aciz bir insana dönüştürse de vazgeçmemiştir.⁵¹

1.3.2. *Ferasu's-Şeyân*

---

⁵¹ Hanân eş-Şeyh, "*İntihâru Raculin Meyyit*", Dârû'n-Nahâr, Beyrut, 1970.

Romanda bir kadının hayatının çeşitli dönemleri anlatılmaktadır. Özellikle gençlik yıllarında yaptığı evlilik, yaşadığı deneyimler ve bir Arap ülkesine yaptığı seyahat sonucunda kendini yeniden keşfetmesinin serüvenini aktarmaktadır.⁵²

1.3.3. *Verdetu'ş-Şahrâ*

Konu bakımından romanlarıyla benzer özellikler taşıyan eser, Arap kadınının aşkı, hayal kırıklıkları ve hayallerini konu alan bir kısa öyküdür. Kahire'de geçen olaylar karakterlere Lübnan'ı anımsatmaktadır.⁵³

1.3.4. *Misku'l- Ğazâl*

Yazar, bu romanında da yine kadın teması üzerinde durmakta olup, Arap çöllerinde yaşayan kadınların gerçekliğini gözler önüne sermektedir. Dört kadının aşkı, korkuyu ve heyecanı deneyimlediği hikâyeleri anlatmaktadır.⁵⁴ Hikâye, Mısırlı yazar Necîb el-Keylânî'nin "*Ķulûbu'n-Nisâ*" adlı eseriyle benzerlik gösteren aşk, fedâkarlık, aşık olduğu kişiyi başka bir insanla paylaşma ve iç hesaplaşmalar gibi benzer konular dikkat çekmektedir.⁵⁵

1.3.5. *Hikâyetu Zehra*

Hanân eş-Şeyh'in 1980 yılında Arapça yazdığı ilk romanıdır. Roman, savaş unsurlarının yanı sıra Lübnanlı bir genç kız olan Zehra'nın hazin öyküsünü anlatmaktadır. Ataerkil bir dünyada yaşayan kadının hayali ile gerçekliği arasındaki uçurumun nasıl gün yüzüne çıktığını anlatan bir eserdir.⁵⁶

1.3.6. *Berîd Beyrut*

Eser, Arap romanında nesrin başarılı örneklerinden kabul edilmesinin yanı sıra ele alınan tema bakımından yine önceden bahsi geçen eserlerle benzerlik göstermektedir. Yazarın üçüncü romanı olduğu bilinmektedir.⁵⁷

---

⁵² Hanân eş-Şeyh, "*Ferasu'ş-Şeytân*", Dârû'n-Nahâr, Beyrut, 1975.

⁵³ Hanân eş-Şeyh, "*Verdetu'ş-Şahrâ*", Muessetu'l-Camiâtu Li'l-Dirâsât ve'n-Neşr ve't-Tevezî, Beyrut, 1982.

⁵⁴ Hanân eş-Şeyh, "*Misku'l- Ğazâl*", Dârû'l-Âdâb, Beyrut, 1988.

⁵⁵ Recep Çinkılıç, "Necîb el-Keylânî'nin "*Ķulûbu'n-Nisâ*" ve Hakan Şenocak'ın "*Naj*" Adlı Hikâyelerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi", *IV. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi, 01-03 /11/2012*, Kırıkkale, s. 689, 690.

⁵⁶ Hanân eş-Şeyh, "*Hikâyetu Zehra*", Dârû'l-Âdâb, Beyrut, 1989.

⁵⁷ Hanân eş-Şeyh, "*Berîd Beyrut*", Dârû'l-Âdâb, Beyrut, 1992.

1.3.7. *Eknisu's-Şems 'Ani'l-Suŧûh*

Yazarın hayal gücüyle insanın içindeki ışığa değindiği, insanın şeffaf yönünü ortaya koyduğu eseridir. Kısa öykü olarak nitelendirilmektedir.⁵⁸

1.3.8. *İnnehâ London Ya 'Azîzî*

Iraklı genç ve güzel bir kadın, hayal dünyasında kendini prenses sanan bir fahişe ve onlara eşlik eden bir adamın bulunduğu yapıtta olaylar Londra'da geçer. Kaleme aldığı temalardan uzaklaşmayan yazar, bu yapıtında da aşk ve özgürlük temalarını alışıl gelmiş mekânlarda okuyucuya sunmaktadır.⁵⁹

1.3.9. *İmra'atâni 'Alâ Şâfi'i'l Baħr*

Yazarın Arapça dilinde yazdığı 2003 yılında yayınlanan bir eserdir. Lübnanlı iki genç kadının hikâyesini konu alan eserde aşk ve gurbet, hayal ile gerçek temalarının işlendiği kısa bir romandır.⁶⁰

1.3.10. *Hikâyetü Şerħun Yeŧûlu*

Romanda Hanân eş-Şeyh'in annesi Kâmile hanımın hayat hikâyesi anlatılmaktadır. Yoksulluk nedeniyle göç eden insanların dünyasını, yoksul Şii toplumunun gelenek ve göreneklerini konu edinmiştir.⁶¹

1.3.11. *'Azarâ Londonistân*

İmraatâni 'Alâ Şâfi'i'l Baħr adlı romanda iki ana kahraman olan Evon ve Huda'nın İtalya kıyılarında yeniden karşılaşmasıyla dînî kurallar, kadınların cinsellik deneyimleri, bekâret kavramı, doğu ve batı çatışması ve doğu kültürünü ele alan bir eserdir.⁶²

Bazı eserleri birkaç yabancı dile çevrilmiştir. Örneğin, *Hikâyetü Zehra*, *Farasu's-Şeytân*, *İntihâru Raculîn Meyyit* adlı eserleri İngilizce ve Fransızcaya tercüme edilmiştir.⁶³

---

⁵⁸ Hanân eş-Şeyh, "*Eknisu's-Şems 'ani'l-Suŧûh*", Dârû'l-Âdâb, Beyrut, 1994.

⁵⁹ Hanân eş-Şeyh, "*İnnehâ London Ya 'Azîzî*", Dârû'l-Âdâb, Beyrut, 2001.

⁶⁰ Hanân eş-Şeyh, "*İmra'atâni 'Alâ Şâfi'i'l Baħr*", Dârû'l-Âdâb, Beyrut, 2003.

⁶¹ Hanân eş-Şeyh, "*Hikâyetü Şerħun Yeŧûlu*", Dârû'l-Âdâb, Beyrut, 2005.

⁶² Hanân eş-Şeyh, "*'Azarâ Londonistân*", Dârû'l-Âdâb, Beyrut, 2015.

⁶³ Sârî Mutî'a, *a g e*, s. 29.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İMRAA 'TÂNİ 'ALÂ ŞÂTİ 'İ'L BAHR, HİKÂYETU ZEHRA, MİSKU'L-ĞAZÂL ROMANLARI ÜZERİNE İNCELEME

2.1. İmra'atâni 'Alâ Şâtî'i'l-Bahr (Sahilde İki Kadın)

2.1.1. Özet

Eser, Lübnan iç savaşının başladığı yıllarda kaleme alınmış olup 2003 yılında ilk kez yayımlanan ve 95 sayfadan oluşan kısa bir romandır.

Huda ve Evon, biri Kuzey Lübnan diğeri Güney Lübnanlı iki kadındır. Uzun yıllar önce memleketlerinden ayrılmış lâkin iki başarılı iş kadını olarak Lübnan'da bir üniversite söyleşisine davet edilerek orada sıkı dost olmuşlardır. Huda Şii bir Müslümandır ve Londra'da yaşamaktadır. Evon ise Hristiyandır ve Kanada'da yaşamaktadır. Huda'nın mesleği tiyatro yönetmenliği, arkadaşı Evon ise reklam şirketi sahibidir. Yıllar sonra bir araya geldikleri İtalya'da yeniden aynı uyumu yakalamaya çalışmaktadırlar. Evon, Huda'ya nazaran daha özgür yetişmiştir. Romanda gelişen olaylar deniz kıyısında geçmektedir. Huda ve Evon bir gün denize gitmeye karar verirler. Deniz, her ikisinin de hayallerini süsleyen ve ülkelerinde mahrum kaldıkları büyüleyici bir yerdir. Gözlerinde o kadar büyütürler ki, oraya vardıklarında gördükleri karşısında şaşır kalmaktadırlar. Çünkü orada yalnızca masmavi bir su görmeyi beklerken etrafının yüksek ve sivri kayalıklarla, çakıl taşlarıyla çevrili bir yer olduğunu fark etmişler ve dehşete düşmüşürler. Denizde başlayan maceraları, onlara Beyrut anılarının kapısını aralamaktadır.

İki arkadaş tıpkı diğerkadınlar gibi yazlık kıyafetler; etek, şort ve tişört giyinmişlerdir. Denize de mayoyla gireceklerdir ancak bu kıyafetler içinde rahat edememektedirler. Çünkü uzuvlarını açığa çıkaran bu elbiseleri giymeye alışık değildirler. Evon, hazırlanmış ve kendini büyük bir şevkle denize atmıştır. Huda ise ağırdan alarak Beyrut ormanlarının kokusuna benzeyen çam ağacı kokularını içine çekerek anılarına gülümsemektedir. Çam sakızını çiğnediği o günleri ve ninesinin kozalakları toplatıp yaktığı o günleri gözünün önüne getirir. Evon, denizde yüzmeye istekli ama Huda bu durumda çekimser kalmaktadır. Çünkü yüzmek konusunda iyi

değildir ve bunu arkadaşının fark etmesinden çekinmektedir. Aciz hissettiğini gizlemeye çalışırken Evon daha da yüksek yerlerden dalmak istediğini söylemektedir. Çünkü bunu Lübnan'da da yaptığı zamanları hatırlamaktadır.

Tırmandıkları o yüksek kayalıklarda Evon, gençlerle konuşuyor ve eğleniyordu. Huda ise geriliyor, kalbi çarpıyor ve denizin üzerinde su olan bir kara parçası olduğunu kabul etmekte güçlük çekiyordu. Aniden annesinin siyah çarşafı, babasının sarığını anımsar. Ödünç aldığı mayosuyla kadınlar havuzuna girmek için nasıl da can attığını hatırlar. Babası bir din adamı, annesi ise dindar bir ailede yetişmiş bir kadındır. O günlerde mahallenin kızlarının toplanıp bir teyzeyle her hafta pazar günü kadınlar hamamına (havuza) gittiklerini ancak kendisinin çağrılmadığını öğrenmiştir. Bu durumdan derin bir üzüntü duysa da babası oraya gittiğini öğrenirse sadece kendisine değil, orada bulunan herkesin anne ve babasına kızacağını biliyordu. Çünkü ülkelerinde ve hatta tüm Ortadoğu'da kadınların denizde yüzmesi yasaktır. Onlar için deniz, kadınların mayo giymesi ve adlarının lekelenmesiydi. Geleneksel bir hâl almış bu düşüncelerin hâkim olduğu çevrede yetişen Huda için bunun duyulması bir skandal olabilir. Şehrin bir ucundan diğer ucuna artan bir kültür farklılığı vardır. Bir bölgesi geleneksel kalıplarda yaşayan insanlar iken öteki bölgesinde yaşayan insanlar özellikle kadınları oldukça rahat ve özgür görünmektedir. Bu durum onu oldukça şaşırtmıştır.

Huda bir yandan Fenike'yi, Akdeniz'i düşlerken, öte yandan da anılarını gözlerinin önünden silememektedir. Amerikan Üniversitesi öğrencilerinin bindiği ve şehrin Burc Meydanı'ndan öteki ucuna kadar giden bir tramvaya anımsamış ve ona binmek için can attığını hatırlamıştı. Yalnızca bununla yetinmeyip hep onlar gibi davranmanın, farklı kıyafetler giymenin hayalini kurmuş ve dikkatlerini üzerine çekmek için her yolu denemişti. Bir gün gizlice, onlar gibi havuza gitmişti. Dört duvarı gördüğünde kendi kendine “Deniz dedikleri, gerçekten bu mu?” diye düşünmüş ancak yalnızca kalçasına kadar gelse hatta dört duvar arasında akan bir su olsa bile deniz denizdir, diye düşünmekteydi. Orada olan her şeyi gözlemlemekte ve hala gerçek bir deniz düşlemekteydi. Akdeniz'deki balıkçıları ve tekneleri izlerken iç geçiriyordu. Neden babası rahatlıkla şakalaşabildiği o balıkçıya benzemiyordu?⁶⁴ Düşüncelere dalarken küçükken Ağustos ayının kavurucu sıcaklarında mahalledeki

---

⁶⁴ Hanân eş-Şeyh, “*İmraatâni 'Alâ Şâfi'i'l-Baħr*”, Dârû'l-Âdâb, Beyrut, 2003, s. 28.

çocuklarla serinlemek için su püskürten o tankın arkasından yalınayak koştuklarını anımsar. Uzun bir süre gizlice gidip geldiği havuzda, tanıdığı birine rastlayıp babasına şikâyet edilmekten korkmaktadır. Nitekim bir gün korktuğu başına gelmiş, mayosunu kurutamamış ve annesine yakalanmıştır. Arkadaşı Selva'nın jakuzisinde yüzdükleri yalanını söylese de annesini inandıramamış, küçük deniz kabuğu kalıntıları onu ele vermiştir. İnkâr ederken ailesini, diğer insanların rutini olan ama kendilerini mahrum ettikleri yüzme eylemini bu şekilde yaşamaya çalıştıklarını anlatarak suçlamaktadır. Bu olaydan sonra babasından dayak yemiştir. Annesi ise örtünmesine dikkat etmesi ve ibadet etmesi hususunda onu takip altında tutmaktadır. Babası bir din görevlisiydi; insanları dine, namaz kılmaya davet ederken, imanlarını diri tutmaya yöneltirken ve kendini bu yola adanmışken günahkâr kızını nasıl cehennem ateşine atardı?⁶⁵

Kızlar, etraflarını saran İtalya denizini izlerken Huda, kendisine gülümseyen genç bir adam görmüştü. Beyrut'ta hayatında ilk kez bir erkekle tanışma fırsatı yakaladığı o adama benzetmişti. Adam ise samimiyetle kendisine gülümsüyordu. Huda irkilmişti. Çünkü kendisini beğendiği her hâlden belliydi. Vücudunu gören herkes onu beğenirdi ancak bir erkeğin bir kadının vücuduna beğeniyle bakması tehlikelidir diye düşünmektedir. Evon'un da gelişiyse bu gençle tanışıp birbirlerine nereli olduklarını sorarlar. Evon gururla bu denizde doğduğunu, Lübnanlı olduğunu söylerken evlerinin denize açılan pencerelerini düşlüyor, öte yandan da bu şehirle Beyrut arasında bulduğu benzerlikleri anlatır. Daha sonra ise kuşların konduğu kara parçasının, karlarla örtülü dağlarının burası ile benzerlik gösterdiğine iknâ olmaz.

Annesinin ona aldığı mayosuyla yüzerken aniden ona olan kinini anımsar. Ev işlerinde ona yardım etmesini, inatlaşmamasını istedikçe ona kızıyor, erkek kardeşlerini ise öpüp şımartıkça içten içe onların da işlere yardımcı olmalarını istediğini haykırmaktadır. Annesi kendisine kızdığında bir paçavra gibi yere atar, döver; erkek kardeşleri hastalandığında ise başlarında bekleyip onların erkeklik organları hakkında şarkılar söylediğini anımsar. Hıncını alamayıp ona çimdikler atarak banyoya kilitletiği zamanlarda bile yalnızca denizi düşler. Denizi seyrederken gördüğü denizciler hakkında, Fenikelilerin özgürlüklerini ellerinden almaya çalışan, topraklarını gasp eden insanlar olduklarına inanır. Beyrut'taki savaştan kaçıp

---

⁶⁵ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 64.

gitmeleri trajikomiktir. Tanıştıkları üç İtalyan gençle bağımsız güçlerle Lübnanlılar arasındaki kâbus gibi o savaştan bahsederler. Müslümanların milis güçlerle savaşları filmlere konu olmuş ve dünyanın dört bir yanında satılmıştır. Elbette ki savaştan herkes kaçmamış hatta pek çok insan orada kalmıştır; Huda korkak olduğunu ve bu yüzden kaçtığını söyler.⁶⁶ Her ikisi de özellikle Evon, bazen Lübnan'dan hiç gitmemiş olmayı dilediğini söyler.

Huda, Evon'a Lübnan dışında yaşamasına rağmen hala bekâr oluşundan söz eder. Erkeklerin kadınları kanatlarının altına almaya alıştıklarını, kendilerinin ise bir erkeğin kanadı altına girmeyi hiçbir zaman kabullenmeyecekleri için onlardan kaçtıklarını düşünür. Öte yandan da ne Lübnan dışından ne de Lübnanlı biriyle uyum sağlayabileceklerine inanmazlar. Çünkü kültür çatışması içinde kaldıklarını hissederler. Tanıştıkları gençler, akıcı bir şekilde İngilizce konuştukları için onların Hristiyan olduklarını düşünürler. Huda kendisinin Müslüman, Evon'un ise Hristiyan olduğunu söylediğinde, Bin Ladin'in kendisini mayoyla görürse neler olabileceğine dair espriler yaparak dalga konusu hâline getirirler. Bu durumdan utanç duyuyor, kalbi sıkışıyor ama belli etmemek için onlarla beraber kahkaha atıyordu. Evon Hristiyan olduğundan bu erkeklerin onu seçeceğini düşünüyor ve içten içe kendini hâkir görüyordu. Arapça konuştuklarında ise yine aynı durum tekrar etmektedir.

Her ne kadar Beyrut hasretini içlerinde taşıyıp ondan bir parça arasalar da buranın başka bir âlem ve geçmişteki yaşantılarına hiç benzemeyen bir dünya olduğu gerçeğiyle her defasında yüzleşmektedirler. Gelen gemilerin korsan bayrağına benzer bayrakları bile bu âlemin bambaşka bir yer olduğunu, Beyrut'ta geçen zamanların bittiğini göstermekteydi. Bir erkeğe âşık olmak, yaklaşmak onları büyük bir pişmanlığa sürüklüyor, denizde yüzme gibi basit bir eylem bile onlar için çekindiği bir durum olmuştur. Buklelerinin açık olması, suda yüzen mayolu bedenleri de onların için bir utanç sebebidir. Huda tüm bunlara rağmen yüzmeye çalışıyor, yalnız kaldığı zamanlarda kendini geliştiriyor, içinden atamadığı özgüven sorununa galip gelmek için kendini cesaretlendirir. Babasının mayosuna el koyması ve annesinin haykırışlarına rağmen deniz aşkı dinmemiştir. Babası, onun eşarbını takıp namaz kıldığını sanıyorken, evden çıktığında eşarbi kitapların arasına sakladığını, uzun

---

⁶⁶ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 52.

eteğini de kısa bir etekle değiştirdiğini bilmiyordu. Güneşlenirken vücuduna bakar, kalçalarını, uzun bacaklarını ve ince belini beğenirdi.

Bir gün denizde babasının ve Şii Mektebi'ndeki kafasını yerden kaldırmayan komşusunun oğlunu karşısında görünce hem utancından yerin dibine girmek istemiş hem de babasının korkusundan yüreği ağzına gelir. Babası ise buna dayanamaz ve kalp krizi geçirerek vefat eder. Artık herkes onu babasının katili olarak görmektedir. Annesi, geceleri elini alnına koyarak Kur'ân-ı Kerîm'in verdiği huzur ve güveni verinceye kadar ona dualar edeceğini ve İslâm'ın hayatın özü olduğunu anlatarak rüyasında Peygamber efendimizi (S.A.V) görmesi ve kızı Fatımâ Zehra ile namaz kılması için dileklerde bulunur. Yani bir nevî yaşamın ve temizliğin kaynağı olan su, kendisi için hüznün kaynağı olur.

Evon ise yüksek kayalığa çıkarak yeniden buraya döndüğünü haykırır. Akdeniz'in suları onu sanki evine götürmüştür. Elindeki deri çantası, parlayan ayakkabıları ile yürüdükçe özgüven dolu bir izlenim bırakmaktadır. Şimdi evdeki herkes Evon'u karşılamak için yarışıyor, elindeki çantayı taşımak için sıraya giriyordu. Çünkü çok çalışmış ve şirket sahibi bir kadın olmuştur. Herkesle kucaklaşırken babası sevinçten ağlamaktadır. Caddelerde nargile dumanı ve hâlâ Ümmü Gülsüm'ün⁶⁷ sesi yükselmektedir. Annesi hayretle “Yüce Haç adına, seni kutsasın!” diye söylenirken bir yandan da kızının pahalı deri çantasına ve takılarına bakar. Sanki saçlarını ördüğü o kız değildir. Çalışmayan oğullarına hâlâ maddî ve manevî olarak yardım etmektedirler. Kısa bir süre sonra kızının başarılı kariyerini bir kenara atarak şimdiye kadar evlenmiş olması gerektiğini, ailesiyle değil kendi kocası ve çocuklarıyla olması gerektiğini söyler.

Evon çantasından bornoza benzeyen hediyelik bir giysi çıkarır. Annesine uzatarak kardeşleri için olduğunu söyler ancak annesi almaz. Kızına “İpekten mi?” diye sorar. Evon ise işsiz oğullarının ipek giymeyi hak etmediğini düşündüğünü söyler. Annesi ona olan tüm nefretini kismaya başlar. Onun yüzünden kardeşinin çalışmadığını haykırır. Annesi, Evon'un kardeşine yüzme öğretmek isterken onu düşürerek omurgasını sakatlamasından sorumlu tutulmaktadır. Ablası olarak kardeşinin işletmek istediği kahvehaneyi açmasına da yardım etmediği için Evon

---

⁶⁷ 1898 doğumlu Mısırlı Arap şarkıcı, söz yazarı ve oyuncudur. “Doğu'nun Yıldızı, Mısır'ın 4. Piramidi” adlarıyla anılan bir sanatçısıdır.

yüzünden işsiz kaldığını söylemeye devam eder. O ise yalnızca anne ve babasına karşı sorumlu olduğunu, kardeşlerine karşı bir yükümlülüğü olmadığını savunur.

Evon ve kız kardeşinin sürekli kendisini erkek kardeşlerini şımartmakla suçladığını, aslında bencil olanın kızları olduğunu söylemeye devam eder. Evon ailesinin yanından bir an önce ayrılmak ister. Suya atladığında sanki deniz paramparça olur. Ruhlarının kanayan yaraları işte burada açığa çıkmıştır. Akdeniz'in suları acıyla inler gibi dalgalanır.

Son kez denize, martılara ve uçuşan diğer kuşlara bakarlar. Huda, havuz dönüşünde babasının cenazesini komşunun oğlunun arabasıyla gönderdiği gün, o tabutu taşıyan herkesin ne düşündüğünü bilmektedir. Onlara göre Huda, babasının katilidir. O gün Huda'nın denizdeki son günüdür. Evon ise erkeklerin kendisinden neden kaçtığını artık anlamıştır. Doğduğu denize, evine dönerken kimliğini korumak için erkeğe dönüşür. Kendisini ve kardeşlerini aç bırakan ailesini kaybetmekten korkarken, öte yandan bir adamı sevmek yerine ona galip gelmeye çalışan bir genç erkek rolüne bürünmektedir. Akdeniz'deki son günü, bir horoz ötecek, sabah olacak ve o yeniden bir kadına dönüşeceği korkusuyla geçirdiği o gündür.

2.1.2. Romanda Zaman ve Mekân

Romanda zaman ve mekân kavramı, anlatılan olay örgüsünün önemli bir parçası olması sebebiyle önem arz eder. *“Anlatma esasına bağlı edebî metinlerin incelenmesinde zaman konusunun üzerinde durulması gerekir.”*⁶⁸ Romanda zaman, gerçek bir tarihi anlatabileceği gibi kurgusal bir dönemi de kapsayabilmektedir. *“Anlatıcının durumu, tanıtılan yere göre bulunduğu mevki, mekânın tanıtılmasında bir rol üstlenir.”*⁶⁹ Örnekte de görüldüğü üzere, anlatıcının mekân üzerinde mekânın da anlatıcı üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir.

Roman, milis güçlerle Lübnan halkı arasında meydana gelen savaş sebebiyle vatanından göç eden insanların yaşadığı siyasî, kültürel ve sosyolojik süreci kahramanların dilinden okuyucuya aktarmaktadır. Evon: *“Ülkemizi, denizimizi ve hayatımızı geride bıraktık. Babam çok endişeliydi çünkü kardeşim milis güçlerin*

⁶⁸ Doğu Özkan, *“Nedim Gürsel'in Romanlarında Yapı ve Tema İncelemesi”*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2017, s. 5.

⁶⁹ Doğu Özkan, *a g e.*, s.5.

*eline düşecekti. Amcamın dağ evine sığınmıştık. Savaş, denizi gölgelemişti. Gemiler bile yalnızca Kıbrıs'a gitmeye çalışan kaçakları taşıyordu.”*⁷⁰ *“Ben Beyrutluyum. Savaş sırasında ülkeyi terk eden erkek kardeşim de Kanada'da yaşıyor.”*⁷¹ Örneklerde de görüldüğü üzere savaş, parçaladığı ülkenin insanlarını dört bir yana savurmuştu.

Vatanlarından ayrılmış ve dünyanın farklı yerlerine göç etmiş olan halkın geçirdiği değişim, özellikle Batı kültürüne uyum sağlama konusunda yaşadığı güçlükleri de görmek mümkündür.

Huda ve Evon karakterleri üzerinden, Doğu'dan Batı'ya göç eden insanların yaşadıkları kültür çatışması ve aslında dinî anlamda düştükleri çelişki toplumun genel yapısını anlatmaktadır.

Romanda mekân bağlamında Evon'un yaşadığı yer olan Kanada, Huda'nın yaşadığı yer Londra ve her ikisinin de memleketi olan Lübnan'dan bahsedilmektedir. Ayrıca tatil için gittikleri İtalya kıyıları ve Akdeniz de sık sık sözü geçen yerler arasındadır. Savaş başlamadan önce kahramanların hâtırâlarında yer etmiş bu mekânlar, hayallerinde canlandırdıkları anılar ile anlatılmaktadır. *“Huda, Beyrut'taki komşularının bahçesinin ortasındaki ağaca benzeyen beyaz zambak ağacının önünde duruyordu. Yaklaştı ve çiçeklerini kokladı. Bu çiçeklerden neden sakınıyordum, diye düşündü. Annesinin Beyrut'taki bu ve birkaç bölgeye gelip burayı görmemesi mümkün müydü? Bu bahçe annesinin, Zeynep hanımın Şam'daki mezarını ziyaret ettiğini anımsattı. Aniden ağaçtan uzaklaştı. Geçmişte surf bu yüzden babası mezardan çıkabilirdi.”*⁷² Geçmişte hayatlarının geçtiği mekânlar, çoğunlukla yâd ettikleri anılarında ortaya çıkmaktadır.

2.1.3. Şahıs Kadrosu

Roman, hikâye vb. gibi edebî eserlerde, kurgusal karakterler olabileceği gibi gerçek karakterlerin de bahsi geçmesi mümkündür. Kişi kadrosu, anlatıcının ön plânda tuttuğu ana karakterler ve olay örgüsündeki payı daha az olan kişi, varlık veya karakterlerden oluşabilmektedir. *“Kurmaca eserlerde nakledilen veya çeşitli*

⁷⁰ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 51, 52.

⁷¹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 52.

⁷² Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 56, 57.

şekillerde aktarılan olayların zuhuru için gereken insan ve insan vasfı verilen diğer varlık ve kavramlardır.”⁷³

Romanda iki ana karakter olan Huda ve Evon vardır. Olay örgüsü, karakterlerin İtalya kıyılarında başlayan deniz macerasıyla meydana gelir.

Aile fertleri, Huda'nın dindar anne ve babası, Evon'un babası, annesi, kız kardeşi ve erkek kardeşlerinden oluşmaktadır. Ancak bu karakterlerin isimleri zikredilmemiştir.

Erkek karakterler arasında kahramanların tatilde tanıştıkları ve aralarında duygusal bazı durumlar geçen David, Alberto ve Lotzou bulunurken, Huda'nın din adamı olan babasının sevdiği ve yanından ayırmadığı ismi zikredilmeyen dindar bir gençten bahsedilmektedir. Gençlerin kızlardan yaşça küçük olmaları aralarındaki duygusal durumların oluşmasında kızların kafasını kurcalayan etkenlerdendir. Alberto ziraat mühendisi, Lotzou ise villanın bakımından sorumlu bir çalışandır.

Çok sık olmamakla beraber romanın bazı bölümlerinde bahsedilen kadınlar hamamı/havuzu kısmından sorumlu bir kadın ve mahallenin kızlarını haftalık olarak oraya götüren teyzelerden söz edilmektedir. Anne ve baba figürü eserde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

2.1.4. Dil ve Üslûp

Üslûp, roman gibi kurguya ve anlatıma dayalı edebî türlerde, okuyucunun dikkatini çekmesi ve ana fikri bütünüyle iletebilmesi bakımından oldukça önemlidir. *“Üslûp, hedef birime vermek istediği mesajı en etkili şekilde aktarabilmek için, kaynak birimin dilin ifade imkânlarını özgün ölçütlerle seçip kullanmak suretiyle anlatıma kattığı kişisel nitelikteki özelliklerin bütünüdür.”⁷⁴*

Romanda ne tam anlamıyla fasih Arapça ne de tamamen halk ağzı olan avamca kullanılmıştır. Yazar, eserin doğal akışında modern ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Anlatımı engelleyen herhangi bir dil unsuru bulunmamaktadır. Eserin geneli fasih Arapça ile yazılmış olsa da yazarın, kahramanları konuşturduğu bazı

---

⁷³ Doğu Özkan, *a g e.*, s. 4.

⁷⁴ İbrahim Karahancı, “Üslup Belirleme Girişimlerine Dil Verileri Üzerinden Yaklaşmak”, *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 45, Ağustos 2016, s. 155.

bölümlerde Lübnan lehçesi kullanması, anlama konusunda Arap okuyucu kitlesine kolaylık sağlamıştır. Bu kullanım yazarın halka yakınlığının bir göstergesi olarak kabul edilebilirken, okuyucunun gözünde de inandırıcılığını artırdığı söylenebilmektedir.⁷⁵

Eserde kahramanlar objektif bir bakış açısıyla değerlendirilmekten çok yazarın iç dünyası ve hayatının bir yansıması olarak ele alınmıştır. Kahramanların iç sesleri, hisleri mekânlarla uyumludur. Yazar, şahısların fiziksel özelliklerini sıklıkla betimlemiştir. Örneğin, “*Huda böylesi bir güzelliğe sahipken nasıl olur da evlenmez? Simetrik bir vücut, sıkı kaslar, düz bir karın, kıyafetinin altından görüldüğü kadarıyla kadınların korkulu rüyası olan selüli de yoktu. Kendisini gören erkekleri büyüledi.*”⁷⁶ Mekân, olay ve şahıs tasvirleri fazla olduğundan okuyucuyu sıkma ihtimali yüksek olsa da konu bütünlüğü bakımından sürükleyici bir eserdir.

Diyaloglar ve monologlar, eserde sıklıkla göze çarpan unsurlardandır⁷⁷ ve yazarın okuyucuya vermek istediği fikri sembolik öğeler aracılığıyla işlediği görülmektedir. Örneğin yazar, kadınların yeterince özgür yaşayamadığına ilişkin fikirlerini aktarırken denizi sembolik anlamda bir aracı olarak kullanmaktadır. Bu bağlamda romanda bazı karakterlerin denize korkarak gittikleri ve istedikleri gibi giyinemedikleri konularına dikkat çekerken, bu durumu dinî emirlerin uygulanması, alışlagelmiş kültür ve aile yapısı gibi konularla ilişkilendirmek yerine kadının özgürlüğüne müdahale olarak yorumladığı söylenebilir.

2.1.5. Romanda Ana Fikir

Yazar bu eserinde iki genç kadının hayatlarını, hayallerini ve başlarından geçen olayları anlatmaktadır. Yazar, romandaki deniz sembolü aracılığıyla kadınlarda din, dil, ülke vb. ayrımı yapmaksızın özgürlüklerinin kısıtlandığı fikrini okuyucuya sunmaktadır.

---

⁷⁵ Bk. Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 73.

⁷⁶ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 54.

⁷⁷ Bk. Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 51-58 vd.

Aynı zamanda karakterler dönemin örf ve âdetlerini de temsil etmektedir. Yani burada iki genç kızın hazin yaşantılarından öte Lübnan toplumunun kadına bakış açısı, kadının özgürlük arayışı ve statü bakımından ne kadar yüksek bir mevkide olursa olsun, cinsiyet ayrımcılığından kaynaklanan zihniyet sebebiyle hiçbir zaman değer görmediği vurgulanmaktadır. Huda ve Evon, dönemin Lübnanlı kadınlarına tutulan bir ayna niteliğinde olduğu söylenebilmektedir.

2.2. Zehra

2.2.1. Özet

Hanân eş-Şeyh'in 1980 yılında kaleme aldığı romanıdır. 1980 yılında Arapça yazılan eser daha sonra İngilizce'ye çevrilmiştir. Roman, savaş unsurlarının yanı sıra Lübnanlı bir genç kız olan Zehra'nın hazin öyküsünü anlatmaktadır. Beyrut'ta dünyaya gelmiş genç bir kız olan Zehra'nın öyküsünü anlatan roman, içerisinde pek çok konuyu barındıran ve dünya çapında ses getiren bir yapıttır. Eserlerinde benzer konuları işleyen yazar, bu eserinde de kadın, savaş, aşk ve gurbet gibi konuları ele almaktadır. Roman, altı bölümden oluşur ve her bölüm farklı kişilerin penceresinden okuyucuya aktarılmaktadır. Hanân eş-Şeyh, romanlarında çoğunlukla kadın kahramanları konuşturmuş ve olaylara onların penceresinden bakmıştır. Bu eserde ise ara sıra erkeklerin penceresinden bakarak olayları eril bir dille anlatmaktadır. Bu açıdan farklı bir perspektif oluşturmuştur.

Zehra, genç yaşta ruhsal anlamda büyük sarsıntılar yaşamış ve bunu hayatının büyük bir kısmında içinden atamamış bir kadındır. Henüz küçük yaşta annesiyle her hafta Şam'a gitmektedir. Bunun sebebinin annesinin doktora gitmesi gerektiği sanan Zehra, bir zaman sonra gerçeklerle yüzleşmiştir. Annesi, babasına Doktor Şevki'yi ziyaret ettiğini söylerken Zehra, annesinin dostu Mustafa'yı anımsamaktadır. Annesi ile kendi tabiriyle esmerliği ona itici gelen Mustafa'yı samimi ve uygunsuz bir şekilde görmüş ve bundan büyük utanç duymuştur. Daha sonra Şam'a yaptıkları her ziyaret Zehra için bir eziyete dönüşmüş içi derin bir suçluluk duygusuyla kaplanmıştır. Bir gün babası durumdan haberdar olup öfkeyle Zehra'ya annesiyle nereye gittiklerini sormuştu. O ise buna cevap verememişti. Yediği dayığı ve işittiği tüm hakaretleri umursamadan sadece babasının annesini incitmesinden korkarak susmuştu.

Zehra, siyasî olaylar sebebiyle Lübnan'dan kaçıp Afrika'ya sığınan dayısının yanına gitmişti. Onu küçükken sadece birkaç kez görmüştür ancak aile içi sohbetlerde büyükbabasından ve Vefa teyzesinden adını duymuştu. Buna rağmen her zaman onda kendisini rahatsız eden bir şey olduğunu düşünüyordu. Dayısı Haşim, Sadi yönetimindeki “Büyük Suriye” ideolojisini benimseyen “*Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi*”⁷⁸ taraftarlarındandı. Cesaretli, dinamik ve fanatizmi yüksek olan Haşim, darbe girişimi sırasında başarısız olmuş ve Afrika'ya kaçmak zorunda kalmıştı.⁷⁹ Haşim partiye o kadar bağlıydı ki Sadi'yi idam eden yargıca suikast yapmaya kalkmış ancak başarısız olarak ülkesinden Şam'a oradan da Afrika'ya kaçmıştı. Yaşadıklarından dolayı kendini sorgularken gerçekten iyi bir orduda iyi bir asker miydi, diye düşünüyordu.⁸⁰ Vatanından uzakta yaşadığı her gün odasının duvarında asılı olan resimleri, annesinin ayak seslerini düşlemekteydi.⁸¹ O günden sonra Haşim'in vatan hasreti hiç bitmemişti: “*İnsan kendi yurdunu terk edince bütün anıları tekrar canlanmaya başlıyor. Aslında hatıralar geçmişe aittir ama insan onları bugün de yaşatmak istiyor.*”⁸² Zehra'yı geçmişle bugünü arasında bir köprü gibi görüyordu. Zehra'ya sürekli dokunmak istemesinin sebebi, belki de yıllar sonra ilk kez vatanında gibi hissetmesiydi. Duygu karmaşası içinde kıvrılırken eğer Zehra yeğeni olmasaydı onunla evlenmek isteyebileceği fikrini aklından geçiriyordu.

Zehra ise onun tavırlarından rahatsız oluyordu. Çünkü her sabah uyandığında onu yanında görmek kötü anılarını gün yüzüne çıkarmaktaydı. Dayısının kendisine olan yaklaşımını, bir erkeğin kadına yaklaşımı gibi görüyor ve masumiyetine inanmıyordu. Bu durum onda derin bir mahcubiyet yaratmaktaydı.

Zehra, henüz genç yaşta kardeşi Ahmed'in ve ailesinin yakın dostu Mâlik adında evli bir adamla birliktelik yaşamıştır. Beyrut'a döndüğünde babasının başına gelenleri öğrenip kendini öldürmesinden oldukça korkuyordu. Babası İbrahim'i oldukça inatçı, çatik kaşlı ve sert mizaçlı biri olarak tasvir etmektedir. Öyle ki babası onu, oğlu Ahmed'in arkadaşı Semîr ile evlendirmek istediğinde korkuyla reddetmişti.

---

⁷⁸ Yasin Athoğlu, “Suriye’de Radikal Milliyetçilik: Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi Örneği”, *Bilge Strateji*, 2017/9, Sayı: 16, 2017, s. 69.

⁷⁹ Hanân eş-Şeyh, “*Hikâyetu Zehra*”, Dâru'l-Âdâb, Beyrut, 1989, s. 63.

⁸⁰ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 66.

⁸¹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 66.

⁸² Hannan al-Shaykh, “*Zehra*”, çev. Hale Bozdağ, Beyaz Balina Yayınları, İstanbul, 2002, s. 68.

Çünkü evlendiğinde bâkire olmadığı, hatta birkaç kez kürtaj olduğu ortaya çıkarsa neler olacağını hayal edebiliyordu.

Zehra, sivilceli suratu ve biçimsiz vücudundan dolayı kendini çirkin buluyordu. Bu nedenle Mâlik'in onu etkilemesi kolay olmuştu. Karısı ve çocukları olduğunu bilmek Zehra'yı etkilemiyordu. Kimsenin görmeyeceği kuytu köşelerde gizli saklı görüşüyorlardı. Zehra şöyle düşünüyordu: *“Benim gibi bir yüze ve vücuda kim sahip olsa kolayca kanardı ya da ben yaptıklarına böyle bir gerekçe bulmuştum.”*⁸³ Tüm korkularının, yanlışlarının farkında olmasına ve Mâlik'e karşı hisleri olmamasına rağmen bu ilişkiyi sürdürmeye devam etmiş ve Mâlik onu her çağırdığında nedenini anlamaksızın gitmişti.

Zehra'nın yaşadığı bu derin acılar sebebiyle psikolojik problemleri ortaya çıkmaya başlamıştı. Kürtaj sonrasında dayısının arkadaşının kendisiyle evlenme niyetini düşünüyordu. Bir yandan bâkire olmadığını ondan nasıl saklayacağına dair düşüncelere dalarken öte yandan babasının her şeyi öğrenme korkusuyla derin bir ürperti hissediyordu. Zehra babasına olan korkusunu şu cümlelerle özetlemektedir: *“Güneşi ya da yağmuru görüp babamın sonunda geçeceği öğreneceği korkusuyla ürpererek gözümü açmadığım bir gün olmadı. Bu doğa, onun korkunç karakterini bildiğimden, beni koruyacaktır. Babama olan korkumun fiziksel mi yoksa ruhsal mı olduğunu kendime asla sormadım.”*⁸⁴

Ana kahraman olan Zehra aynı zamanda benlik çatışması yaşamaktadır. Çevresine gösterdiği benliğiyle içinde fırtınalar koparan kişiliği arasındaki farkla kendi içinde bir savaş vermektedir. Yaşadıklarından büyük bir utanç ve korku duyan Zehra, kendini eleştirirken de oldukça acımasız davranmaktadır. Ailede kardeşi Ahmed kadar değer görmediğinin, evdeki yemek payından, verilen sevgiye kadar her konuda onunla aynı seviyede olmadığını farkındadır: *“İşte Zehra, az konuşan olgun kız; büyükbabamın deyişiyle prenses Zehra; herhangi bir nedenle ya da nedensiz yere utanan, evde kalmış Zehra. Kardeşi Ahmed'in tam tersi çalışkan öğrenci Zehra; ağzı sıkı hatta hiçbir erkeğe gülümsemeyen Zehra... İşte Zehra bu! Hiçbir şeye karşı koymadan berbat bir garajda günlerce çıplak yatan kadın...”*⁸⁵

---

⁸³ Hannan, al-Shaykh, *a g e.*, s. 35.

⁸⁴ Hannan, al-Shaykh, *a g e.*, s. 45.

⁸⁵ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 45.

Afrika’da yaşayan dayısı Haşim’in, Mâcid adında bir arkadaşı vardı. Mâcid evlilik çağına gelmiş yetişkin bir adamdır ancak Afrikalı kadınlardan biriyle evlenmek istemiyordu. Zehra’ya onunla evlenmek istediğini söylemişti ancak Zehra, bu teklifi düşünmek için fırsat istemişti. Zehra bir süre düşündükten sonra dayısı Haşim’e, Mâcid’in evlilik teklifini kabul edeceğini söylemiş ancak psikolojik rahatsızlıkları ve sık sık geçirdiği sinir krizlerinden bahsetmemiştir. Dayısı, Beyrut’ta yaşayan kız kardeşi Fatma ve kayınbiraderi İbrahim’e Zehra’nın evleneceği haberini vermek için bir mektup yazmıştı.

Mâcid ile Zehra bir hafta nişanlı kaldıktan sonra evlenmişlerdi. Mâcid’in ona dair bildiği tek şey Haşim’in evlilik çağındaki yeğeni olduğuydu. Bu duruma sevinmişti çünkü Lübnan’a gidip evleneceği bir kadın bulmasına gerek kalmamıştı. Mâcid, henüz çocukken kendisine bakan annesine yardımcı olmak için ayakkabı boyacılığı yapıyordu. Yetişkin bir erkek olduğunda da aynı maddî kaygıyla çok çalışmak zorunda kalmış ve Tâllâl adında birinin yanında işe girmiştir.

Cinsel olarak doyurulmadığı için kendini iyi hissetmeyen Mâcid, Beyrut’ta gittiği genelevi hatırlıyordu. Genç yaşlarda cinsellik için evlenme fikri kendisine cazip gelen Mâcid, artık bu fikri önemsemiyordu. Çünkü kendisine bir çocuk veremeyeceğini düşünen iyi aile kızları onunla evlenmek istemezdi. Annesi ise onun Afrikalı kadınlardan uzak durmasını isterdi. Bu sebeple Zehra onun için iyi bir fırsattı.

Zehra’yı çirkin bulsa da düğün gecelerinde oldukça mutlu hisseden Mâcid, Zehra’nın gerginliğini fark ediyordu. Korkmuş olabileceği düşüncesiyle bu durumu önemsemiyordu. Çünkü her genç kızın düğün gecesinde yaşadığı bu gerginliği normal bir durum olarak görmekteydi.⁸⁶ İlişkiye girdikten sonra çarşafa bakan Mâcid, tek bir damla kan bile görmeyince çılgına döner ve Zehra’yı iter: “*Daha önce evlendin mi? Yoksa evlenmeden mi biriyle birlikte oldun?*”⁸⁷ Zehra çılgına dönmüştü ve ne dediğini bilmeden evlenene kadar bâkire olduğunu haykırıyordu. Kocasını ise buna asla inanmıyordu. Gerekirse kendisini muayeneye götürmesini isteyen Zehra, kocasının ikna olmayacağını anlayınca bir gün işten eve dönerken adamın birinin ona tecavüz ettiği yalanını anlatmıştı.

---

⁸⁶ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 99.

⁸⁷ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 100.

Mâcid, ailesinin haberi olup olmadığını sorarken bakire bir kızla evlenmediği için kendini aptal gibi hissediyordu. “Gözümde ağırbaşlı, sessiz sakin bir kız olan Zehra, iğrenç düzenbaz bir kadına dönüşmüştü.”⁸⁸ Doğduğu topraklarda, düğün gecesinden sonra evli çiftlerin çarşafına bakmak eski bir gelenektir. Mâcid ise tek bir damla kan bile görememişti. “Bir kan gölü değil yalnızca tek bir damla kan arıyordum.”⁸⁹

Kocasına, ailesine söylememesi için yalvarıyordu. O günden sonra Zehra’nın kâbusu başlamıştı. Geçirdiği sinir krizleri sıklaşmıştı. Öyle ki hastanede gözünü açıyordu. Kendini banyoya kilitliyor ve uzun süre sesi soluğu çıkmadan orada kalıyordu.

Gün geçtikçe Zehra ve Mâcid’in birbirlerine olan nefreti katlanarak artıyordu.⁹⁰ Zehra Mâcid’den tiksiniyor ve bedeninin yalnızca kendine ait olmasını istiyordu. Bu düşünceler onu daha da çıkmaza sokuyordu. Psikolojik olarak günden güne kötüye gidiyordu. Nükseden psikolojik rahatsızlıkları sebebiyle çocukken üzerine çöken bir karabasanı tıpkı bir karabulut gibi yeniden hissetmeye başlamıştı.

Bir gün Tallâl ve kız arkadaşıyla buluşmak için sözleşmiştiler. Zehra kıyafet seçmek için mağazaları geziyor, Mâcid de onu bekliyordu. Zehra kısa bir etek beğenmiş ve satın almıştı. Kıyafeti Zehra’nın üzerinde gören Mâcid: “Kendini İngiliz ya da Fransız mı sanıyorsun? Şu vücuduna bak, yavrularını az önce yemiş bir kediye benziyorsun!”⁹¹ Bu sözlerden sonra Zehra ağlamaya başlamış ve bu ilişkiye olan son umudunu da yitirmişti.

Ailesi, kızlarının dönüş sebebini sorgularken o, kardeşi Ahmed’i soruyordu. Zehra, annesinin Doktor Şevki’ye oradan da sevgilisinin yanına giderken giyindiği ipek elbiseleri giymediğini fark etmişti. Safiye teyzesi sevgilisinin, annesinin babasından boşanacağından ümidi keserek, teyzesinin de ölüm tehditleri ile ayrıldığından bahsetmişti. Bir süre burada kaldıktan sonra kendini buraya ait hissedemeyen Zehra, Afrika’ya geri dönmeye karar vermişti.⁹²

---

⁸⁸ Hannan, al-Shaykh, *a g e.*, s. 95.

⁸⁹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 100.

⁹⁰ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 103.

⁹¹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 114.

⁹² Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 125.

Afrika'ya dönüşünün ardından Zehra, kocası Mâcid ile olan ilişkisini düzeltmek istiyordu. İçinde onunla karı-koca gibi yaşama isteği beliriyordu.⁹³ Ne var ki içindeki nefrete mâni olamadığından bunu başaramıyordu. Mâcid ona dokunmak isterken tüm gücüyle onu itiyordu. Mâcid çok sinirleniyor, her defasında ona hakaretler yağdırıyordu. Dışarıda kendisini bekleyen onlarca kadının varlığından bahsederken, Haşim'e olan hürmetine rağmen artık yeğeni Zehra'nın yüzüne tükürmekten çekinmiyordu.⁹⁴

Bir süre sonra dayanamayıp Haşim'i çağırıp Zehra'nın da onayı ile boşanmak istediklerini söyledikten sonra evlendikleri günden itibaren yaşadıkları her şeyi ona anlatmıştı. Haşim, eğitilmiş insanların bekâret konusunu önemsemediklerini söylese de Mâcid buna katılmıyordu. Zehra her ne kadar yeniden denemek istese de Mâcid'i sevmiyordu. Düşüncelerini susturmak istese de bunu hiçbir zaman başaramamıştı. Neredeyse her gün Mâcid'in kendisini aşağılamasına katlanmayan Zehra, evden kaçıp aklını yitirmiş gibi sokaklarda koşuyordu.⁹⁵

Zehra artık temelli Beyrut'a dönmüş, sokaklarda bomba seslerinin yankılandığı vatanına yerleşmişti. Annesi ve babasının tedirgin hallerini izliyor, onlarla olabildiğince az konuşuyordu. Sürekli uyuyor, yemek yiyor ve artan sivilcelerini umursamıyordu. Mâcid konusu açıldığında bile sükûnetini korurken Afrika'da yaşadığı psikolojik sorunlar burada da devam ediyordu. Beyrut'ta meydana gelen savaş onun insanlarla görüşmemesi için iyi bir fırsattı. Çünkü görüştüğü kişiler de sadece dış görünüşüyle alay ediyordu. Dışarıdaki bu insanlarda ikiyüzlülük ve yalandan başka ne vardı?⁹⁶

Lübnan'da meydana gelen savaşa kardeşi Ahmed de katılmıştı. Bir yıldır haber alamadıkları kardeşi elinde silahla çıkagelmişti. Babası ona tepkiliydi. Bu savaşa dâhil olması ve belki de masum insanların ölümüne sebep olması onu çok kızdırmıştı. Oysa Ahmed ve arkadaşları sömürgeciliğin karşısında direndiklerini söylüyorlardı.

---

⁹³ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 126.

⁹⁴ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 129.

⁹⁵ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 139.

⁹⁶ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 147.

Savaş tüm hızıyla devam ederken Zehra daha fazla dayanamıyordu. Camı açıp bekçilere yakaladıkları gençleri özgür bırakmaları için yalvarırken bir yandan da ağlıyordu. Mahalledeki nişancılardan saklanarak hastaneye gidebilmişlerdi.

Savaştan önce çektiği acıları düşünürken savaşın yaşattığı acıların yanında onların bir hiç oldukları kanısına varıyordu. Şehrin merkezi o kadar karışıktı ki en güvenli yer köylerdi. Bombalar düştükçe Zehra annesine sarılıp ağlıyordu.⁹⁷

Aynı günlerde Zehra sokağa çıkmış keskin nişancılara görünmeden ilerlerken boş bir apartman görmüş ve içeri girmişti. Kör bir kurşuna kurban gitmekten korkarken yavaş yavaş ilerliyordu. Ayak sesleri duyduğunda korkusu daha da artmıştı. Bir adamla karşılaşmış ve onun keskin nişancılardan biri olduğunu düşünmüştü. Ne olduğunu anlayamadan adam ona yaklaşıyor ve dokunuyordu. Zehra kaskatı kesilmiş bir haldeydi ancak adam buna aldırış etmeden ona yaklaşıyordu. Ne olduğunu bile anlayamadan adam üzerine saldırmış ve onunla birlikte olmuştu. Zehra acı çekiyor ama ses çıkarmadan omuzlarını ovuşturuyordu. Yarın tekrar gelmek üzere sözleşmişlerdi. Zehra da kendini ele vermeden oradan uzaklaşmıştı.⁹⁸ Bu durum onu mutlu etmiş ve her gün buluşacakları saati heyecanla beklemeye başlamıştı. 30 yıl sonra kendini mutlu hissediyordu. Keskin nişancı onun için bir saplantı haline gelmişti. Artık onu görebilmek için evinin yakınlarındaki Ebu Cemîl'in lokantasına gidiyordu.

Zehra, yalnızca adını bildiği keskin nişancıya karşı duygularına engel olamıyordu. Kendini ucuz bir kadınmış gibi hissettirmeyen Sâmi'nin bakışlarındaki mutluluğu görebiliyordu. Onunla boş bir apartmanda her buluştuğunda annesi ve babası gözünün önüne geliyordu. Babası, hatıralarındaki gibi değildi. Annesini dövmüyor, ses tonu da eskisi kadar tehdit edici çıkmıyordu.⁹⁹ Öte yandan Sâmi'nin keskin nişancı olduğuna inanmak istemiyordu. Yolda yürüyen masum insanların canını alan bir ölüm meleği olup olmadığına karar veremiyordu.¹⁰⁰

---

⁹⁷ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 151.

⁹⁸ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 174, 175.

⁹⁹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 177.

¹⁰⁰ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 182.

Çünkü Sâmi için güzelliğin şart olmadığını, yüzünde makyaj olmamasına rağmen bunu önemsemediğini biliyordu.¹⁰¹

Kardeşi Ahmed, arada bir eve uğruyor, savaş hakkında konuşurken bir yandan da madde kullanıyordu. Zehra bu durumdan rahatsız olduğunu belli etse de kardeşi onu bağımlı olmadığı konusunda iknâ etmeye uğraşıyordu. Zehra yorum yapmıyor yalnızca onu sakinleştirmek için başıyla onaylıyordu.¹⁰² Savaş, bütün dehşetiyle devam ediyordu. Zehra ise bu savaşa anlam veremiyordu. Ne için, kimi korumak için silahlanmışlardı? Ahmed tüm bu yakarışlara cevap vermiyordu. Savaşta önemli bir rolü olduğunu vurgulamak için Emperyalizme, Amerika ve İsrail'in Araplar üzerindeki oyunlarına karşı savaştıklarını yineliyordu.¹⁰³ Zehra'nın üzüntüsü ise gözlerinden akan yaşlardan okunuyordu.¹⁰⁴

Ailesi başta olmak üzere çevresindeki herkesin tabiriyle "Deli Zehra" artık geçmişteki hatalarını tekrar etmemeye kararlıydı. Bir gün sevgilisinin yanından dönerken kendini çok bitkin hissediyordu. İlk başta soğuk aldığını ve halsiz düştüğünü sanmıştı. Sürekli uyumak istiyordu.¹⁰⁵ Anlam veremediği mide bulantıları da git gide artmıştı. Hâmile olduğu aklına gelmiyordu. Çünkü bu defa kürtaj olmamak için önlemini alacak ve o çok korktuğu eczaneye gidip doğum kontrol haplarını isteyecekti.¹⁰⁶ Hapları almış ve kullanmaya başlamıştı ancak hastalığı devam ediyordu.¹⁰⁷ Bir gün dayanamayarak doktora gittiğinde dört aylık hâmile olduğunu öğrenmişti. İnanmak istemiyordu çünkü doğum kontrol hapi kullanıyor ve düzenli âdet görüyordu. Doktor ise bu döngünün aylık döngüsü olmadığını yalnızca ilacın yan etkisi olduğunu anlatmıştı.¹⁰⁸ Kürtaj olmak için doktora yalvarıyordu. Bu mümkün değildi, çünkü hayatî tehlikesi vardı. Korktuğu başına gelmişti. Zehra sürekli aynı döngü içinde kayboluyordu.¹⁰⁹

Bir gün annesi komşusu Altaf ile otururken konu Zehra'ya gelmişti. Onu incitici şakalar yaparak gülüyorlardı. Zehra, bu aşağılanmalara alışmıştı. Özellikle de

---

¹⁰¹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 189.

¹⁰² Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 195.

¹⁰³ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 197, 198.

¹⁰⁴ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 196, 197.

¹⁰⁵ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 201.

¹⁰⁶ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 217.

¹⁰⁷ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 218.

¹⁰⁸ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 224, 225.

¹⁰⁹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 226.

onun bir erkekle ilişki kurabileceği hususu hep küçümsenmişti.¹¹⁰ O ise bir erkekle beraberdi ve ondan bir çocuğu olacaktı. Bir yandan tüm bu hakaretlere rağmen kendisini seven bir erkek olmasıyla gurur duyarken öte yandan bu bebekten kurtulmak istiyordu. Annesi öğrenirse bu durumun üstünü örtebilirdi ya da her zaman yaptığı gibi onu döverdi.¹¹¹ Babası ise olan biteni öğrenirse ağzından çıkacak cümleyi tahmin edebiliyordu: “*Anasına bak, kızını al diye boşuna dememişler! Bütün suç senin, kaltak!*”¹¹²

Zehra'nın annesi, onun hayatında derin bir yara olarak varlığını sürdürmekteydi. Henüz çocukken annesinin anlamlandıramadığı hareketlerini, evden gizlice çıkışlarını ve görüştüğü o yabancı adamı artık anlayabiliyordu. Babasının, hâmileliğini öğrendiğinde annesini nasıl suçlayacağını biliyordu. “*Annesini, yüce Allah kim bilir kaç kez cehennem azabına layık görmüştür? Belki de onu da, işlediği tüm suçlarla doğan çocukları da lanetlemiştir. Ahmed bir pislik ve hırsızın teki, Zehra küçük bir fahişe. Asıl büyük fahişe ise siyah peçesi, pardösüsü ve çoraplarıyla ortalıkta dolaşiyor.*”¹¹³

Sâmî ile evlenmek istediğine emindi. Her zaman onunla olmak istiyor artık başka bir adamı düşleyemiyordu.¹¹⁴ Cesaretini toplayıp hâmileliğini keskin nişancı Sâmî'ye söylemeye karar vermişti ancak vereceği tepkiden de çekiniyordu. Bir an zihninde Mâlik canlandı. Bebeğini istememişti ve hemen onu kürtaja götürmüştü. Mâlik evli, Sâmî ise bekârdı.¹¹⁵ Bu düşünce Zehra'yı biraz olsun rahatlatıyordu.

Sâmî'nin yanına giderek ona hâmile olduğunu söylemişti. Sâmî, oldukça şaşırılmış ve telaşlanmıştı. Zehra'ya biraz para vererek Ermeni bir ebeye yönlendirmişti. Zehra ise yıkılmıştı. Rutin haline gelen sinir kriziyle yere yığılmıştı. Sâmî onu kendine getirmeye çalışırken yarın Zehra'yı ailesinden istemeye gideceğini söylüyordu. Zehra sakinleştikten sonra evleneceklerini anlayabilmişti.¹¹⁶ Sâmî'ye gülümseyerek aklını kurcalayan bir soruyu sormak istedi. O bir keskin nişancı mıydı? Sâmî çılgına dönmüştü.

---

¹¹⁰ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 235.

¹¹¹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 232.

¹¹² Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 206.

¹¹³ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 207.

¹¹⁴ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 205.

¹¹⁵ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 236.

¹¹⁶ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 242.

Kendisinin bir esnaf olduğunu artık o işi de bıraktığını söyleyerek Zehra'yı iknâ etmişti. Zehra sevinçliydi çünkü evleneceği adam bir tetikçi değildi.¹¹⁷ Hava kararmıştı. İlk defa eve bu kadar geç dönecek olan Zehra, korkuyla apartmandan çıkıyordu. Müjdeli haberi ailesine vermek için koşar adım giderken yağmur bastırmıştı. Tam da bu sırada bacağında dayanılmaz bir acı hissetti. Ne olduğunu anlayamadan yere yığıldı. Kör bir kurşun ona isabet etmişti. Acı ve hayal kırıklığı içinde kıvranıyordu çünkü onu öldüren keskin nişancı Sâmi idi. Karanlık çökene kadar alıkoymuş ve bebeği ile birlikte onu öldürmüştü.¹¹⁸

2.2.2. Romanda Zaman ve Mekân

Romanda bahsi geçen tarihin 1958-1964 yılları arasında olduğu tahmin edilmektedir. O yıllarda Sadi¹¹⁹ yönetimindeki Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi¹²⁰, Fuâd Şehâb'ın¹²¹ cumhurbaşkanı olduğu yıllarda iktidara darbe girişiminde bulunmuştur. Lübnan'daki iç karışıklığın baş göstermesi ve Fuâd Şehâb yönetimine yönelik darbe girişimi nedeniyle büyük sorunlara yol açmıştır. Romanda darbe girişiminin başarısız olması sonucu Sadi taraftarları ve milis güçler arasındaki savaş patlak vermiş, insanlar vatan topraklarında sıkışıp kalmış öte yandan da ülkelerini terk etmek zorunda kalmış insanlar anlatılmaktadır.

Olay örgüsü ilk olarak Lübnan'da başlamaktadır. Kahramanın doğduğu yer olan Lübnan'da (Beyrut) başlayan olaylar Afrika'ya kadar uzanmaktadır.

Lübnan'da ne yazık ki huzursuzluğun eksik olmadığı bir ailede dünyaya gelen Zehra, daha sonra dayısı Haşim'in yanına Afrika'ya gider ve bir süre orada yaşar. Suriye, Lübnan ve Afrika üçgeninde süregelen olay örgüsünde, bu bölgelerin siyasî, sosyal ve ekonomik durumu hakkında bilgiler verilmektedir. Örneğin Afrika'ya göç eden insanların burada hayatlarını daha iyi şartlarda kurabilme düşüncesi vardır, ancak bunu pek çoğu başaramamıştır. Kimi için her gün aynı yiyecekleri yiyebilmek bile şartların iyileşmesiyle, kimisi için bu durum sefaletten öte değildir.

---

¹¹⁷ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 243.

¹¹⁸ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 248.

¹¹⁹ Antun Sadi, Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi kurucusu ve Lübnanlı bir politikacıdır.

¹²⁰ Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi. 1932'de Antun Sadi tarafından kurulmuştur.

¹²¹ Eski Lübnan Cumhurbaşkanı ve askeridir.

2.2.3. Şahıs Kadrosu

Romanda başkahraman olan Zehra'nın hayat hikâyesi anlatılmaktadır. Zehra ile başlayan roman, onun ölümüyle de sona ermektedir.

Aile fertlerinden Fatma, Zehra'nın annesidir. Zehra'ya en büyük acıyı yaşatanlardan biridir. Babasını aldatırken suçuna onu da alet etmesi Zehra için kapanmayan bir yaradır. Dostunun yanına her gittiğinde Zehra'yı hayatı boyunca aklından çıkmayacak manzaralara şahit etmiştir. Erkek çocuklarının üstün tutulduğu Arap toplumunun bir yansıması olarak annesi de erkek kardeşini Zehra'dan daha çok sever. Kızının fiziksel görüntüsünü beğenmediği için de mütemadiyen onu aşağılamaktadır.

Zehra'nın babası İbrahim ise sinirli, çatık kaşlı, acımasızdır. Özellikle bir suçu olduğunda babasının öğrenmesinden ölmeyi yeğliyordu. Babası annesine şiddet uygulayan ve ona hakaret eden bir adamdı. Annesi onu aldattığında da aynı olaylar vuku bulmuştu. Hatta Zehra, evlenmeden hâmile kaldığı için babası bunu öğrendiğinde kendisinin de tıpkı annesi gibi ahlâksız bir kadın olduğunu düşüneceğinden korkmuştur.

Erkek kardeşi Ahmed, sorumsuz, tembel ve kaç yaşına gelirse gelsin bir sorumsuz bir çocuktur. Buna rağmen annesi tarafından her zaman el üstünde tutulmuştur. Savaş zamanı bir yıl ortadan kaybolmuş, daha sonra evine dönmüştür ancak babası, savaşta masum insanları öldürdüğü için onu kabul etmek istememiştir. Ahmed ve arkadaşları ise sömürgeciliğe karşı direndikleri için bu savaşa katıldıklarını savunmaktadırlar. Ablası Zehra ise “Deli Zehra” olarak anıldığı için ondan utanç duymaktadır.

Dayısı Haşim, Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi ve parti başkanı Sadi taraftarı bir adamdı. Bu partiye fanatizm derecesinde bağlı olan Haşim, aynı zamanda kendini düşünmeden ateşe atacak kadar da fevrîydi. Sadi'nin infaz kararını veren yargıca düzenlenen suikastın faillerinden biri olduğundan, suikastın başarısız olması nedeniyle Afrika'ya kaçmak zorunda kalan Haşim, vatan hasretiyle yıllarını geçirmiştir. Zehra'nın yanına gelmesiyle vatan sevgisi ve özlemi artan Haşim, ona karşı beslediği duyguların adını koyamamaktadır. Bu durum yeğeninde tedirginliğe sebep olsa da Haşim onu vataniyle arasında bir köprü gibi görmektedir.

Büyükbaba, ailesini her zaman yan yana görmek isteyen sevgi dolu biridir. Aile bağlarının zayıflığından yakınmaktadır.

Vefa teyzesi Zehra'dan yalnızca iki yaş büyüktür. İlişkilerini teyze-yeğen ilişkisinden ziyade arkadaş ilişkisine benzer. Hatice teyzesi ise 1948'deki savaştan sonra Filistin'de evlenen kızının yolunu gözlemekten aklî dengesini yitirmiştir.¹²² Çünkü Filistin savaşta kaybedilince¹²³ kızı Fadile'yi de bir daha görememiştir. Dağ, taş demeden deli divane kızını arayan teyzesi, onun hayatta olmadığını öğrendiğinde daha fazla dayanamamış ve hayatını kaybetmiştir.

Romanda kısa bir bölümde Zehra'nın akıl hastanesine kapatılan kuzeni İkrâm'dan söz edilir.

Mâlik, kardeşi Ahmed'in arkadaşı, aynı zamanda Zehra'nın evli ve çocuklu sevgilisidir. Zehra'yı yalnızca cinsel arzularını tatmin etmek için kullanmış ve henüz genç bir kızken onu defalarca hâmile bırakarak kürtaj olmaya zorlamıştır. Ona herhangi bir duygusu olmamasına karşı Zehra da Mâlik'i reddedememiştir. Çünkü fizikî anlamda kendini beğenmeyen Zehra, bir erkeğin kendisi ile birlikte olmak istemesinden bir nebze de olsa haz duymaktaydı. Mâlik bencil ve fütursuz davranışları ile Zehra'yı yaralayan insanlardan biri olmuştur.

Mâcid, Haşim'in arkadaşıdır ve onunla birlikte Afrika'da yaşamaktadır. Çocukluğundan beri çalışmak ve annesine bakmak zorunda olan bu adam, yetişkin bir birey olduğunda da aynı sorumluluklar ile yaşamını sürdürmeye çalışır. Çok çalışmaya ve para kazanmaya odaklanmıştır. Evlilik çağı geldiğinde Afrikalı bir kadınla evlenmek istemediği için evlenmek niyetiyle memleketinden bir kız bulmak ister. Zehra'yı tanıyınca çok sevinir ve Haşim'in evlilik çağındaki yeğeni olduğu için kendine uygun bir eş görür. Haşim'e de derin bir hürmeti olan Mâcid her ne kadar memnun olsa da işler pek istediği gibi gitmez. Zehra, Mâcid'i hiçbir zaman sevemez. Geçmişteki derin acılarının ruhunu yaralamasına engel olamayan Zehra, normal bir eş gibi davranmamaktadır. Bu sebeple Mâcid ile aralarında sürekli problem

---

¹²² Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 166.

¹²³ 15 Mayıs 1948'de Arap Birliği (Mısır, Ürdün, Suriye, Irak) İsrail'e karşı savaş açmıştır. Ancak İsrail donanımlı savunma sistemiyle bu savaşın galibi olmuştur. Filistin topraklarının bir kısmı İsrail himâyesi altına girince pek çok sayıda Filistinli çeşitli ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır.

yaşarlar. Mâcid defalarca kez ondan boşanmak ister. Nihâyetinde Mâcid ve Zehra boşanırlar.

Zehra, Beyrut'ta savaş sırasında boş bir apartmanda keskin nişancı olduğu bilinen bir adamla tanışır. Keskin nişancı Sâmi, Zehra'nın hem ilk hem de son aşkıdır. Zehra, önceki ilişkilerinde yaşadığı sahte duygulardan sonra ilk kez birine güvenmiştir. Sâmi, bu savaşta keskin nişancı olduğunu Zehra'dan gizler. Onunla birliktelik yaşar ve hâmile olduğunu öğrenince bebeği aldırma ister. Buna çok üzülen Zehra'yı teselli etmek isteyen Sâmi, onunla evleneceğini söyler. Romanda Sâmi karakteri Zehra'yı gerçekten seven biri gibi gösterilmiştir. Eserin sonunda ise Zehra hâmile olduğu için onu öldürmüştür.

Henüz küçük yaşta annesinin babasına olan ihanetiyle ana kahraman Zehra'nın kalbinde sonsuza kadar kapanmayacak derin bir yara açılır. Bu suçluluk, öfke ve güvensizlik duygularını içinden atamaz. Babasından çok korkar ve her şeyi ondan gizlemeye çalışır. Yüzündeki sivilceleri ve biçimsiz vücudu özgüvenini zedelemektedir. Annesi ve babasının bunu yüzüne vurmasıyla psikolojik açıdan sağlıklı bir birey olamaz. Hayatının bu evrelerinde zayıf düşmesi ile hata yapmaya açık hâle gelir.

Kendisinden yaşça büyük olan Mâlik ile ilişki yaşamaya başlar. Zehra için de bu ilişkinin duygusal bir anlamı yoktur ancak yine de ona karşı koyamaz. Henüz genç yaşta defalarca kürtaj olmak zorunda kalır. Hem bâkire olmayışı hem de başına gelenleri ailesinden gizlemeye çalışması onu bunalıma sürükler. Afrika'ya yerleştikten sonra Mâcid ile bir evlilik yapar ancak Mâcid de onun bâkire olmadığını anlayınca Zehra için hayat bir cehenneme döner. Tüm hayatı boyunca savaş, ailesi, çevresi tarafından dışlanması ve yaşadığı yanlış ilişkiler yüzünden büyük bir buhrana düşmüştür. Kadınların erkeklerden daha az değer gördüğü bir toplumda yetişen kahraman Zehra, bunun eksikliğini hayatı boyunca üzerinde taşımıştır.

Roman, Zehra'nın keskin nişancıya beslediği aşk sonucunda onun tarafından öldürülmesiyle son bulur.

2.2.4. Dil ve Üslûp

Yazar, olayları bazen erkek kahramanların bazen de ana kahraman olan Zehra'nın gözünden anlatır. Dili açık ve anlaşılırdır. Eserde diyaloglarda halk dili

kullanılırken¹²⁴ anlatımda fasih Arapçaya yer verilmiştir. Bu bağlamda okuyucu tarafından anlaşılması kolaylaşmıştır.

Olay örgüsü akıcıdır ve okuyucuyu sıkmamaktadır. Anlatıcı, olayları anlatırken tasvirlerle yer vermektedir. Zaman zaman yardımcı karakterlerin iç dünyasına yer verirken eserin büyük bir bölümünde ana karakterin iç dünyasını okuyucuya aktarmaktadır. Eserde dış dünyanın, karakterlerin iç dünyasını etkilemiş biçimi açık bir şekilde görülmektedir.

Roman, yazarın yer yer “erkek bakış açısıyla” okuyucuya hitap ettiği ilk ve tek eser niteliğindedir. “*Haşim: Sen benim seçimimdin Afrika! Brezilya ya da Ürdün’ü değil, seni seçtim; çünkü sen benim ta çocukluğumdan beri kurduğum hayalimdin. Fillerini, renklerini, davul sesini hayal ettim hep.*”¹²⁵

Romanda genellikle geriye dönüş tekniğine yer verilmiştir. Anlatıcı sık sık geçmişî yâd etmektedir. “*Çiğliklerim, bir volkandan çıkan ve geçmişimi silen, korlaşmış kumla karışık kızgın lavlar gibiydi. Bu lavlar, Doktor Şevki’nin kliniğine açılan kapı ve annemin büyük bir panikle beni sararken arkasında gizlendiğimiz kapıyı yok etti. Gece karanlığının kapladığı odada, bizi fark etmeden içeri bakan ablak surat; ceviz ağacının altında, annemin kucağında gerinen adam; güneşe ve kahverengi kayaların yüzüme vuran sıcağına karşın üşümelerim; hepsi eriyip gitti. Karanlık annemi de yuttu ama ona seslenemedim bile.*”¹²⁶

Eserde genellikle iç monolog tekniği kullanılmış, diyaloglara da sıklıkla yer verilmiştir.

2.2.5. Romanda Ana Fikir

Zehra, kaleme alındığı dönemin izlerini taşıyan ve birçok dile tercüme edilen bir eser olması niteliğiyle dünya çapında ses getirmeyi başarmıştır. Lübnanlı Zehra, savaşın ortasında kalmış toplumun bir yansımasıdır. Karakterde savaşın derin izlerinin yanı sıra, aynı toplumda kadın olmanın güçlükleri gözler önüne serilmektedir.

---

¹²⁴ Hanân eş-Şeyh, “*Hikâyetü Zehra*”, s. 29, 31, 43. vd.

¹²⁵ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 48.

¹²⁶ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 159.

Müslüman erkekler, kendi ülkelerinden ve bâkire kadınlarla evlenmek isterler, ancak Zehra'nın bekâret sorunu onun bütün hayatını esir alır. Romanda Zehra karakteri aracılığıyla Lübnan kadınlarının yaşadığı ortak sorunlar eleştirilmiştir. Bekâret, evlilik, erkek çocuklarının kız çocuklarından üstün tutulması gibi pek çok konu ele alınmıştır.

Kadın olmanın zorlukları, toplum baskısı, bastırılmış cinsel arzular, kadının bekâret konusu, huzursuz bir ailede büyüyen kız çocuklarının hata yapmaya yatkın olması, toplumsal namus kavramı vb. gibi etkenlerin doğurduğu sonuçların bir insanın hayatı üzerindeki etkisi görülmektedir. Bu etmenler aslında toplumun bütününe yansıtan ayna niteliğindedir.

2.3. Misku'l-Gazâl (Ceylan Miski)

2.3.1. Özet

Eser ilk olarak *Misku'l Gazâl* olarak 1989 yılında Arapça yayımlanmış, daha sonra *Women Of Sand and Myrrh (Kum ve Mür Kadınları)* adıyla İngilizce'ye tercüme edilmiştir.

Roman dört bölüme ayrılmış ve dört ana karakterin hayatı üzerine yazılmış bir eserdir. Yazarın birçok eseri ile benzer olarak kadın-erkek ilişkileri, erkek egemenliği, kadının hak ve özgürlük arayışı, kürtaj, cinsellik gibi konular üzerine kurgulanmıştır. Romanı yazarın diğer eserlerinden ayıran özelliklerinden biri "eşcinsellik" kavramını içermesidir. Eserde, kahramanların hayatlarındaki karşıtlıklar üzerinden dönemin toplumsal ve kültürel durumu okuyucuya aktarılmaktadır. Arap çöllerinde yaşayan kadınların farklı bakış açılarının bulunduğu eserin ana kahramanlarından biri olan Suhâ'nın Suudi Arabistan'da yaşadığı olaylar silsilesi dikkat çekmektedir.

Ana karakterlerden biri olan Suhâ, eşi ve oğlu Ömer ile birlikte Arabistan çöllerinde yaşamaya başlar. Lübnan'dan Suudi Arabistan'a taşınan Suhâ, uçağa bindiği anda hayallerindeki çöl manzarasıyla karşılaşmayı umut etmektedir ancak ne yazık ki umduğunu bulamaz. Çünkü hiçbir şey hayal ettiği gibi başlamaz. Kadınların ikinci sınıf insan muamelesi gördüğü ve köle hayatı yaşadığı bu bölgede yaşamak oldukça zor gelmektedir.

Bu ülkede erkeklere tanınan imtiyazların yarısına bile sahip olamadığını bilmek, buraya nispeten daha modern bir ülke olan Lübnanlı Suhâ için yıkıcı bir etki yaratmıştır. Vatanı Lübnan'da kadınların bu kadar katı kurallar çerçevesinde yaşamadığını bilmesi sebebiyle yaşadığı bu çöl ülkesi, onu buhrana sürüklemiştir. Öyle ki kadınların, yanlarında erkek yokken sokağa çıkması, ev ihtiyaçları için markete gitmesi bile yasaklanmıştı.¹²⁷

Kadınlar bu çöl ülkesinde erkeklerin birer kölesi gibidir. Suhâ ise bunu kabullenmeye niyetli olmadığından başkaldırmaya meyillidir. Ülkede kadınların çalışabilecekleri yerler ve iş alanları erkekler kadar geniş değildir. Beyrut Amerikan Üniversitesi İdari Bilimler diplomasına sahip olmasına rağmen çalışabilmesi oldukça zordur. Tüm bu zorluklara rağmen Suhâ, bir mağazada iş bulur ancak kadınların istedikleri yerde çalışabilme özgürlükleri yoktur. Yine de kimseye bağımlı olmamak ve boyun eğmemek için işe girer ancak sürekli denetime gelen müfettişlerden de saklanmak zorunda kalmaktadır.

Ne zaman teftiş olsa siyah, üzerinde “Kırılır-Hassastır” yazan bir karton kutuya saklanır, denetim bitinceye kadar orada beklerdi. İşten çıktığında bile ne zaman bir karton kutu görse içinde kendini hayal eder ve nefesi daralırdı. Kutunun içindeyken parfümünden bir nebze koku yayılsa, müfettişin kendisini yakalamasından çok korkardı.¹²⁸

Müfettişten kaçmasının tek sebebi kadın olmasıdır ve bu durum Suhâ'nın gururunu incitmektedir. Eğitimli olmasına rağmen patronu Amr ve eşine kendini kabul ettiremez. Çünkü herkes yasalar ve cezalardan çekinir. İşini yarım gündür. Biter bitmez eve gider ve okuldan dönen oğlu Ömer ve eşi ile yemek yer.

Sürekli kaçmak ve saklanarak çalışmak gururuna dokunan Suhâ, diğer kadınlar gibi başka bir insana bağımlı olmamak için katlandığı tüm eziyetleri bir kenara bırakarak, işinden ayrılır. Ancak eski iş arkadaşı olan Suzan ile bağına koparmaz ara sıra görüşmeye devam ederler. Geçmişini düşünürken Suzan'ın, sevgilisi Muâz'a mektup yazmak için Suhâ'dan yardım istediğini anımsar. Onu Suzan'ın

---

¹²⁷ Hanân eş-Şeyh, “*Misku'l-Gazâl*”, Dâru'l-Âdâb, Beyrut, 1988, s. 9.

¹²⁸ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 6.

evine bırakması için yeğeni Said'den ricada bulunur. Çünkü kadınlar yalnız başına araba kullanamamaktadır.

Ülkede kadınlar yalnızca sosyal ve ekonomik kısıtlamalarla değil, giyim tarzlarına da yapılan müdahalelerle de mücadele etmektedir. Bir gün Suhâ, arkadaşı Suudi bir kız olan Tamr ile çarşıya gider. Alışveriş yaparken tezgâhtar adamlardan biri örtünmedikleri gerekçesiyle onlara hakaret etmiş ve giyim kuşamlarına dikkat etmeleri konusunda onları sert bir dille uyarır.¹²⁹

Erkek egemenliğinin en üst seviyede görüldüğü bu ülkede kadınların araba kullanması ya da yanlarında bir erkek olmadan arabayla bir yerden bir yere gitmeleri halk tarafından tuhaf karşılanıyordu.¹³⁰ Tüm bu durumlar karşısında kendini abluka altında hisseden Suhâ giderek köşeye sıkıştığını düşünüyordu. Bu ülkede kadınlar için özgürlük olmadığını anlamıştı. Bir gün kahve içerken kocasına bu ülkeden gitmek istediğini söylemişti. Ne yazık ki bu teklifine olumlu bir yanıt alamamıştı.

Bir gün sahile giden Suhâ, denize giren insanları seyrederken kendisine gülümseyen bir kadını fark etmişti. Kadın ona Lübnanlı olup olmadığını sormuş, o da başını sallayarak doğrulamıştı. Nur adındaki bu kadınla kısa sürede arkadaş olmuştu. İşten ayrıldığından bu yana evden pek çıkmayan Suhâ, Nur ile buluşmaktan hoşlanmaya başlamıştı. Nur ona yüzme öğretiyordu. Giderek artan bu buluşmalardan sonra Nur, Suhâ'yı evine davet etmişti. Daveti kabul eden Suhâ, eve gittiğinde çok şaşırılmıştı. Çünkü Nur oldukça lüks ve güzel bir eve sahiptir. Kocasını çok zengin bir iş adamıdır ve maddî olarak her şeye sahip olmalarına rağmen Nur yine de mutsuzdur. Aniden ya bu ülkeden gitmek ya da ölmek istediğini haykırarak ağlamaya başlamıştı. Suhâ çok şaşkıncı çünkü bu kadar varlıklı, güzel, istediği her şeyi elde edebilecek maddî güce sahip bir kadının neden bu kadar hüznü olduğuna anlam verememektedir. Nur ise kocası Salih'in, pasaportuna el koyduğundan ve hiçbir yere gitmesine izin vermediğinden yakınıyordu.¹³¹

Yaşadığı yere hapsolmuş iki kadın: Suhâ ve Nur. Nur yaşadığı ağır depresyonu atlatabilmemektedir. Çünkü eşi Salih onu olduğu gibi kabul etmeyen, sevmeyen ve değiştirmeye çalışan bir adamdır. Ne kadar lüks bir hayat yaşasa da

---

¹²⁹ Hanân eş-Şeyh, *age.*, s. 28, s. 29.

¹³⁰ Hanân eş-Şeyh, *age.*, s. 51.

¹³¹ Hanân eş-Şeyh, *age.*, s. 40.

toplum baskısından ve toplumun değişmeyen bazı katı kurallarından kendini sıyırmayı başaramamıştır. Erken yaşta evlenmeye karar vermiştir. Nur Kahire’de yaşarken henüz yirmisine gelmeden aklında evlilik olan bir genç kızıdır. Çünkü toplum, gençlerin yirmi yaşına gelmeden evlenmesi gerektiğini dayatmaktadır. İlk eşi Semîr ile evlendiğinde Semîr 17, kendisi ise 14 yaşındadır. Her şeyi beraber yapacak kadar iyi anlaşan iki arkadaş gibi yaşıyorlardı. Ne var ki Nur, bir gün gerçekle yüzleşmiş ve kocasının aslında eşiinsel bir birey olduğunun farkına varmıştı. Semîr ile arkadaşı olduğunu düşündüğü Velîd, eşiinsel bir birliktelik yaşamaktadır.¹³² Farklı cinsel yönelimlere sahip erkekler, evre baskısından korktukları için bu gibi göstermelik evlilikler yapabiliyordu. Nur, ilk eşinden bu sebeple boşanmıştı.

İkinci eşi olan Salih ile tanışmasına onun kız kardeşi vesile olmuştu. nce bu evliliği istemeyen Nur daha sonra olumlu yaklaşmıştı. Çünkü Nur’a göre bir kadının toplum tarafından iffetli kabul edilebilmesi ve zgr olabilmesinin yolu evlilikten geçmektedir.¹³³ Nur aslında kendi zindanını yarattığının farkındaydı. Çünkü ikinci eşi Salih ile aralarındaki uçurum günden güne artıyordu. Huzursuzluğu bitmek bilmeyen bu kadın ne mutlu bir yaşam srebilmiş ne de kocasından ayrılabilmiştir. Lükse ve paraya düşkün olması sebebiyle Salih’in evlenme teklifini geri evirmemişti. Ancak oldukça despot bir karaktere sahip olan bu insanla artık anlaşamamaktaydı. Pasaportunu Salih’in elinden alamayan Nur, zincirlenmiş bir köle gibi yaşamını sürdürüyordu.

Nur’un geçirdiği bu zor günlerde Suhâ onun en büyük destekçisiydi. Saatlerce onun omzunda ağlıyordu. Suhâ onu teselli ederken, Nur teşekkür etmek amacıyla ona dokunup öpüyordu.¹³⁴ Bu durum zamanla Suhâ’da garip hisler uyandırmaya başlamıştı. Arkadaşı onu her öptüğünde, bir erkeğin kadını pşnde hissedilen duygular ortaya çıkıyordu. ekimser kalsa da bu anların bitmesini istemiyordu. Kısa bir süre bu şekilde devam eden duygulardan sonra birbirlerinin hayatlarından çıkmaya karar vermişlerdir. Daha sonra birbirlerinin hayatlarından çıkmış ve sretlerini bile zihinlerinden tamamen silmişlerdir. Bu l ülkesindeki yaşam

---

¹³² Hanân eşi-şeyh, *a g e.*, s. 93.

¹³³ Hanân eşi-şeyh, *a g e.*, s. 95.

¹³⁴ Hanân eşi-şeyh, *a g e.*, s. 47.

şartlarına daha fazla dayanamayan Suhâ, kocasına karşı gelerek Beyrut'a dönerek hayatını yeniden kurmaya karar vermişti.¹³⁵

Nur ise duygularını önemsemeyen ve hiçbir ihtiyacını karşılamayan kocası yüzünden erkeklerin aklını çelmeye meyletmektedir. Her zaman en hoş kokuları sürüp en çekici kıyafetleri giyerek en cazibeli kadın olarak görülme istiyordu. Kendini bir prenses gibi hissediyor ancak iffetine leke sürecek davranışlarda bulunuyordu. Ummu Kavkab, kızının bu cazibeli hallerini takdir ediyordu. Erkeklerin aklını çelmeyi ve zihinlerinde onlara zinâ yaptırmayı başardığını söylüyordu.¹³⁶ Kısa bir süreliğine ailesinin yanına gelen Nur için artık ayrılık vakti gelmiştir.

Nur, kocasına ondan boşanmaya karar verdiğini açıklamak için ailesinin yanından döndüğü günü seçmişti. Ailesi Salih'in ona nasıl davrandığını bilmiyordu. Nur'un paraya düşkünlüğünü bildikleri için daha çok para ve mülk istediğini sanıyorlardı ancak Nur'a göre kocasının başka kadınlarla münâsebeti vardı.¹³⁷ Salih de bu ilişkinin bitmesinden hoşnut olabilirdi fakat ailesine ve topluma karşı mahcubiyet hissedeceğinden kabul etmiyordu. Şerefini ve özgüvenini kaybetmekten korkuyordu. Nur ise boşanmak istediğini söylemeden önce yeni bir koca bulması gerektiğini düşünüyordu.¹³⁸ Tam anlamıyla bir arabulucu olan Ummu Kavkab ise ona bulduğu eş adaylarını sıralamaya başlamıştı. Tamamen değişen hâl ve hareketleri, gece hayatına düşkünlüğü ve seçtiği bu yol da Nur'u mutlu etmeye yetmemişti.

Tüm bu düşünce ve plânları neticeye varamamış ve hiçbir şey onun istediği gibi olmamıştı. Salih'ten boşanamadığı gibi, ailesinin yanından döner dönmez pasaportuna tekrar el konmuştu. Nur ise toprağa kök salmış bir ağaç gibi ona bağımlıydı. Nur'un hâlâ karısı olduğunu, seyahat etmesini uygun bulmadığını söylüyordu. Nur, ruhunu saran bu acıya uyku hapları ve ilaçlarla karşı koymaya çalışıyor ve çaresizce yaşamını sürdürmeye çabalıyordu.¹³⁹

---

¹³⁵ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 81.

¹³⁶ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 116.

¹³⁷ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 114.

¹³⁸ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 114.

¹³⁹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 117.

Amerikalı orta yaşlı bir kadın olan Suzan da kendi hikâyesinin başrolündedir. Suzan, annesi Türk olduğundan her iki kültürden de etkilenmiş, melez bir kadındır.

Bir gün Suhâ ile gittiği bir doktor randevusunda Muâz ile tanışmıştı. O gün ilk defa gördüğü bu adama aşık olmuştu. Kısa bir süre sonra aralarında bir ilişki başlamıştı. Muâz'ın ofisindeki hemen hemen herkes bu ilişkiden haberdârdı. Oğlu James ve eşi David ile aynı evde yaşayan Suzan bir süre sonra içini kemiren duygulara engel olamıyordu. Çünkü Muâz haftalarca bazen ise aylarca onu aramıyordu. İçindeki özleme mâni olamayan Suzan kendini iyi hissetmiyordu. Her an Muâz'ın geleceği ümidiyle yaşıyordu. Onsuz yaşayamayacağını söyleyerek ağlıyor, feryâd ediyordu. *“Sen viski olmadan yaşayamazsın, ben de sensiz.”*¹⁴⁰

Kocasıyla uyandığı bir sabah kafasını duvarlara vurarak ağlamaya başlamıştı. Muâz'ın onu terk ettiği, ona olan aşkının bittiği ve bir daha onu aramayacağı düşüncesine kapılmıştı. Bu düşünce bile onu öldürmeye yetmişti. Her gün odasındaki sandalyeye Muâz'ın gelip oturacağını hayal ediyordu. Onunla evlenmeyi her şeyden çok istiyor fakat Muâz'ın bir eşi olduğunu da biliyordu. Daha önce Muâz'ın eşi Fatimâ'yı ziyaret etmişti. Fatimâ güler yüzlü ve sevecen bir kadındı. Suzan İngiliz olduğundan Arapça'yı çok iyi bilmiyor ancak öğrenmek için ders alıyordu. Pek çok kelimenin anlamını Suhâ'dan öğrenmişti. Bu yüzden Muâz ve ailesiyle anlaşabilecek kadar dil biliyordu. Evlerine misafir olduğunda çocuklarıyla da tanışmıştı. Her ikisi de evli olmasına rağmen bu durum onları ilişkilerini yaşamaktan alıkoymamıştı. Suzan, kocası David'i sevmiyordu. Çünkü onu bencil ve ilgisiz buluyordu. 15 yıl süren evliliğini Muâz ile evlenmek için bitirmek istiyordu. Muâz'a da David gibi güvenmiyordu ancak onunla birlikteyken kendini çok daha iyi hissediyordu. Bu yüzden onunla evlenmek istiyordu. Amerikalı bir kadın olmasına rağmen Arap sevgilisiyle evlenebilmek için ikinci eş olmayı bile kabul ediyordu.¹⁴¹ Tek şartı karısı Fatimâ ile yaşamamaktı. Bunun sebebi ise çocuklarının olmasıydı.¹⁴²

Bir gün eşi David eve geldiğinde, Suzan ona boşanmak istediğini söylemişti. Avukatını aramış ve boşanma evraklarını hazırlaması için tâlimat vermişti. David'e Muâz ile evleneceğini, çocukların velâyetinin ise kendisinde kalacağını söylemişti.

---

¹⁴⁰ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 120.

¹⁴¹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 141.

¹⁴² Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 143.

Çocuklarına artık David'in değil, Muâz'ın babalık etmesini istiyordu. David bu duruma tepki vermemiş, Suzan'a: "*Nasıl istersen.*"¹⁴³ demişti.

Suzan öfkesine hâkim olamayıp bağırmaya başlamıştı: "*İşte hep böyleydin! Sen değişmezsin. Bencil, soğuk ve kendinden başka kimseyi önemsemeyen bir adamsın! Çocuklarının bile senin için önemi yok!*"¹⁴⁴ Suzan, Muâz'a kör kütük âşık olmasa da David'in ona olan ilgisizliğinden ve sevgisizliğinden yılgın düşmüştü. Bu yüzden Muâz'dan gördüğü sevgi yeniden kendini genç bir kadın gibi hissetmesini sağlamıştı. Çöl kültürüne yabancı olan bu kadın aslında iki farklı kültür arasında kalıyordu. Muâz'ın şu sözleri Suzan'a oldukça garip gelmiştir: "*Allah kadını çocuk yetiştirsin diye yaratmıştır. Tıpkı bir atölye gibidir. Erkeğe haz verir ve eğlendirir, kendisini değil.*"¹⁴⁵ Sevddiği adamın bu düşünceleri ona tuhaf gelmişti. Nitekim eşi Fatimâ'nın da haz almasını ve eğlenmesini istemiyorsa bu düşüncelerin kendi için de geçerli olduğunu düşünüyordu. Fatimâ'nın cinsel anlamdaki isteksizliğine hayret ediyordu çünkü kendisi David ile beraberliği boyunca böyle bir hisse hiç kapılmamıştı. Muâz, hâmile kalamadığı için Suzan'ın çift cinsiyetli olduğunu düşünüyordu. Oysa ilk çocuktan sonra tüplerini aldırın Suzan için bu oldukça gülünç bir cehâlet göstergesinden ibaretti. Kültürleri ve düşünce biçimlerindeki derin uçurum burada da ortaya çıkmaktaydı.

Bir gün Muâz ile Suzan anlaşamamış ve Suzan evden ayrılmıştı. Bir süre sonra Muâz kötü bir hastalığa yakalanmıştı. Öyle ki, günlerce yemeden içmeden kesilmişti. Yüzü sapsarı ve bitkin bir halde odasına kapanmıştı. Suzan hemen Suhâ'yı aramıştı. Çünkü o, hem Arapça hem de İngilizceyi iyi derecede biliyordu. Muâz'ın derdini doktora tercüme ederler fakat doktor herhangi bir sonuç alamaz. Bir süre sonra kimseyle görüşmek istemiyor hatta Suzan'a bile kapısını açmıyordu. Suzan da daha fazla dayanamayarak evden gitmişti.

Bir süre sonra dönmeye karar vermişti çünkü Muâz üzerindeki otoritesi kendini iyi hissettiriyor ve ondan daha fazla ayrı kalmak istemiyordu.¹⁴⁶ Gittiğinde odanın kapısını yine kapalı bulmuştu. Kapıyı zorlayıp açtığında Muâz'ı bitkin bir

---

¹⁴³ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 147.

¹⁴⁴ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 147.

¹⁴⁵ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 162.

¹⁴⁶ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 180.

halde bulmuştu. Her taraf viski şişeleri ile doluydu. Muâz ağlayarak, gitmemesi için Suzan'a yalvarıyordu.

Hemen arkasında Fatimâ'yı görmüştü. O da bitkindi ancak gülümseyerek karnını tutuyordu. Doğum yapmıştı. Suzan bebeğin cinsiyetini sormuş ve erkek olduğunu öğrenmişti. Bebeği görmeye gittiğinde çocuğun her tarafında kırmızı kabarcıklar olduğunu fark edip aniden geri çekilmişti. Çünkü bebek hastaydı. Muâz'ın da odadan çıkmasını istiyordu ama muhtemelen o da aynı hastalığa yakalanmıştı. Suzan hemen çıkıp arabasına binerek uzaklaşmıştı. Bir yandan da o evde olmadığı için ne kadar şanslı olduğunu düşünüyordu. Daha sonra ise David ile boşanma işlemlerini tamamlamak ve kalan işlerini halletmek için beş günü olduğunu düşünerek yola koyulmuştu.

Tamr, hikâyedeki diğer kadınlar gibi evlidir ancak kocası Şeyh onu mutlu edememektedir. Bu sebeple Tamr, eşinden boşanmak ister. Şeyh, onun ikinci eşidir ve ayyaş bir adamdır. İlk eşi İbrahim'den ise onun ailesi nedeniyle 15 yıl önce boşanmıştır. Annesi, yengesi Betül, erkek kardeşi Reşîd ve oğlu Muhammed ile beraber yaşamaktadır. Teyzesi ona eski kocasının yakında evleneceği haberini verir. Tamr ise halinden memnun olduğunu, kocası ondan ayrılmasaydı da sonunda bunu kendisinin yapacağını söyler.¹⁴⁷

Tamr, eğitim almayı her şeyden çok isteyen azimli ve hırslı bir kadındır. Eğitimini tamamlamak amacıyla yeniden bir adım atmak istemektedir. Ne var ki kardeşi Reşîd, onun bu arzusuna karşı çıkmaktadır. Ataerkil zihniyetin hâkim olduğu bu çöl ülkesinde erkekler, kadınların hayatları üzerinde fazlaca söz sahibidir. Hırslı bir kadın olan Tamr ise tüm bu zorluklara göğüs germeye hazırdır. Kardeşinin, eğitimine mâni olmasına anlam verememektedir. Çünkü dışarıya adım attığında tesettüre girer, saçlarını kapatır ve siyah çarşafını örtünerek caddelerde dolaşmaktaydı. Tamr'ın toplu taşıma kullanarak okula gitmesi bile Reşîd'i rahatsız ediyordu. Okula gitmek yerine üçüncü evliliğini yapmasının onun için daha hayırlı olduğunu düşünüyordu. Tamr ise bu düşünceyi kesin bir dille reddederek günlerce açlık grevi yapmıştı.¹⁴⁸ Herkes günlerce yemeden içmeden kesilen bu kızın öleceğini düşünüyordu. Dördüncü günün sonunda bitkin düşen Tamr'ı gören Reşîd, okula

---

¹⁴⁷ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 186.

¹⁴⁸ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 188.

gitmesine razı olmuştu. Annesi ona sevinçle artık okula gidebileceği müjdesini vermişti. Tamr günler sonra ilk kez mutlulukla yatağından doğruluyor, yavaş yavaş toparlanmaya çalışıyordu.¹⁴⁹

Suhâ, Tamr'ın hep imrendiği öğretmeniydi. Okula gideceği gün sanki ilk günümüştü gibi heyecanlıydı. Suhâ'yı da binaları da ilk defa görüyormuş gibi bakıyordu. Binaya girdiğinde orayı gerçekten yadırgar çünkü peçeli, çarşafli kadınları orada görmek Tamr'a tuhaf gelmektedir. Yine de her tip kadını bir arada görmekten mutlu olur. Özellikle Londra'daki kadınlara benzeyen insanları görmek onu heyecanlandırıyor.

Yeğeni Said yanındayken arabaya güvenle binebiliyordu. Çünkü yanında bir erkek bulunduğunda rahatlıkla seyahat etmesi mümkündü. Yeğeninden kendisini Suhâ'nın evine götürmesini istemişti. Suhâ ile öğretmen öğrenci ilişkisinden öteye geçen bir dostlukları olmuştu.

Suhâ'nın evine her girdiğinde kendini uçakla seyahat ediyor gibi hissediyordu. Ona ve onun gibi bakımlı, özenli ve gösterişli kadınlara çok imreniyordu. Nasıl giyinirler? Neler yaparlar? Ne yerler? Uzun tırnakları, saçları hep dikkatini çeker ve bunların hayalini kurardı. İngilizce konuşurlardı. Tamr ise giydiği kıyafetler ve tesettürü ile konuştuğu bu dili bağdaştıramaz.¹⁵⁰

Tamr da iki kültür çerçevesinde yetişmiş bir kadındır. Çünkü annesi Türk'tür. Bu nedenle eserde kültür farklılıklarının ortaya çıkışı kadınların eğitimi ya da yolculuk yapabilmesi üzerinden vurgulanmaktadır.

Tamr, sıklıkla teyzesi ve annesinin terzisinde vakit geçirir. Teyzesi ona üçüncü kez evlenmesi için birkaç damat adayı bulmuştu. Körfez bölgesinde yaşayan toplumlar için evlilik kadının kurtuluşu gibi düşünülüyordu. Tamr da erken yaşta evlenen annesi misali Tâcu'l-'Arus olacaktı. Bu kez ise telefonda konuşmadığı ve yüzünü görmediği bir adamla evlenmek istememektedir. Bu konuda kararlıdır. Öte yandan da teyzesi evlenmesi için onu cesaretlendirmektedir. Bir gün annesini gözü kapalı hayal kurarken onun ülkesini düşlediğini anlar. Melekler ve şeytanların onu Türkiye'ye götürmesinden korkar. Köyündeki keskin gaz kokusu burnuna gelirken

---

¹⁴⁹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 189.

¹⁵⁰ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 191.

Besmele çekerek gözlerini açar. Annesini, kardeşlerini ve babasını hatırlayarak Allah'tan af dilemektedir. Tamr tüm bu olanlara anlam veremez. Babası annesini ziyaret etmese de tacını genç ya da yaşlı herhangi bir kadına bırakmamıştır.

Bir gün annesi herkese Türkiye'ye gideceğini söyler. Teyzesi bu durumu ciddiye almayıp gülse de o, eşyalarını bavula yerleştirmeye başlamıştır. Kendini sultan sanmaktadır ancak oradakilerin sultan olup olmadığı konusundaki sorularını düşünmekten kendini alıkoyamaz. Reşîd, köyünün Bursa'ya çok uzak olmadığından emindir. Yürüyerek bile gidilebileceğini biliyordu ancak onu Türkiye'den gelen hacılarla gönderip göndermeme konusunda kararsızdır. Yine de ne zaman isterlerse bu çöl ülkesine dönebileceklerini bilmektedir. Tamr da onunla gitmek istemiş ancak Reşîd buna karşı çıktığı için gidememiştir. Ona karşı gelemediği için kendine kızar ve suçlu hisseder.¹⁵¹

Kırk seneden sonra ilk kez yalnız kalan Tâcu'l- 'Arus, nihâyet dönmüştür. Ev halkı için birkaç kutu Türk lokumu getirir. Yolculuğa dair bir şeyler anlatmaya başlamıştır. Türkiye'deki camilerin motifleri yüz yıl öncesinde bilinenden çok farklıdır. Birkaç köy gezmişti ve orada yaşayan kadınların da erkeklerin de kıyafetleri hatıralarındakinden çok uzaktır. Gözünü kapattığında gördüğü ağaçları, evleri, yolları artık göremez. Köyde ağacın gölgesinde şarkı söyleyen serçeler hiç susmaz. Yeniden çarşafını örtünür. Gökyüzünde uçan kuşlar aniden üzerine pisler. Kendine ilk defa neden sorusunu sormuştu. Neden? Babasının saadette padişahın elini öptüğünü ve sultanın taç giymesini seyredişini hayal ederken onu yalnızca köpekler izlemektedir.

2.3.2. Romanda Zaman ve Mekân

Romanda belirli bir zaman diliminden bahsedilmemektedir ancak romanın genel anlamda Arap kadınlarının Körfez ülkelerindeki yaşayış biçimi gözler önüne serilmektedir. Kültürün Arap kadınları üzerindeki etkisi hemen hemen her ülkede benzerlik göstermektedir. Eserde Körfez ülkelerinden biri olan ve çöl ülkesi diye tabir edilen Suudi Arabistan'dan bahsedilmektedir.

---

¹⁵¹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 249.

Bunun yanı sıra mekân bağlamında bakıldığında Lübnan, Londra ve Türkiye gibi ülkelerin de söz edilmiştir. Ana kahramanlardan biri olan Suhâ Lübnanlıdır ve vatanını sonradan yaşamaya başladığı bu çöl ülkesiyle kıyaslar. Melez olan Suzan ve Tamr'ın da annelerinin Türk olması sebebiyle Türkiye'den, Türk motifleri ve câmiilerinden yer yer bahsedilmektedir.

Mekân tasvirlerine detaylı bir şekilde yer verilmese de ülkeler ve kültürel özelliklerine değinilmiştir. Olay örgüsünün geçtiği yer olan Arabistan'da ise çarşı, okullar ve iş yerleri gibi mekânlar hakkında kahramanlar üzerinden bilgi verilmektedir.

2.3.3. Şahıs Kadrosu

Roman dört ana karakter Suhâ, Nur, Suzan ve Tamr üzerinden kurgulanmıştır. Suhâ, Lübnanlı genç bir kadındır. Eşi ve oğlu Ömer ile birlikte Haliç Körfezi'nde bir çöl ülkesine taşınır. Burada yaşamını devam ettirmeye çalışan Lübnanlı Suhâ, derin bir kültür farklılığının içine düşmüştür. Eğitimli olmasına rağmen iş bulmakta zorluk çeker nitekim bulduğu sıradan işlerde bile çalışamaz. Çünkü kadınların çalışması yasaktır. Kadınların yalnız yolculuk etmelerinin, çalışmalarının hatta pazara gitmelerinin yasak olduğu bu ülkede yaşamak onun için hiç kolay olmamıştır. Bu düzeni kabul etmeyen ve boyun eğmeyen Suhâ, sonunda bu düzene karşı çıkmış ve gitmiştir.

Nur, zenginliği ve güzelliğiyle her şeyi elde edebilen şımarık bir kadındır. İki kez evlilik yapmış ve her ikisinde de hüsrana uğramıştır. Lükse ve maddiyata düşkün olan Nur ikinci eşi Salih ile bu yüzden evlenmiştir. Ne var ki Salih'in despot karakteri Nur'u bir süre sonra ağır bir ruhsal çöküşe sürüklemiştir. Pasaportuna el koyan eşi nedeniyle yurtdışına çıkması yasaktır. Nur histerik ağlama krizleri geçirdiği dönemlerde Suhâ il tanışır ve dert ortağı olurlar. Ne var ki bu yakınlaşma bir süre sonra dostluk sınırlarını aşmış ve birbirlerine farklı duygular beslemelerine sebep olmuştur. Evliliği özgürlüğün tek kapısı olarak gören Nur, gücüne ve güzelliğine rağmen toplumun ezilen kadınları arasında olmaktan kaçamamıştır. Bir süre sonra karakterini ve yaşam biçimini değiştirmiş, kendini eğlence hayatına kaptırmıştır.

Semîr, Nur'un ilk eşidir. Toplum baskısı nedeniyle gizlediği cinsel yönelimini evlendikten sonra ortaya çıkarmıştır. Eşcinsel olması sebebiyle Nur'undan boşanmıştır.

Salih, zengin bir iş adamıdır ve Nur'un ikinci eşidir. Kontrolcü, tutucu ve baskın bir karaktere sahip olan Salih sürekli olarak eşini eleştirmiş ve değiştirmeye çalışmıştır. Onu olduğu gibi kabul etmek yerine kendi istediği kalıba sokmaya çalışması Nur ile arasında kapanmayan yaralar açmasına sebep olmuştur.

Ummu Kavkab, Nur'un annesidir. Çöpçatanlığıyla ünlenmiş olan Kavkab, kızının güzel kıyafetler giyininip erkekleri baştan çıkarmasıyla gurur duymaktadır. Bu konuda ona cesaret vermekten geri durmaz çünkü kızının daima zengin adamlarla beraber olmasını ister.

Suzan, Amerikalı ve orta yaşlı bir kadındır. Evli ve bir çocuk annesi olan Suzan, bir süre sonra gönlünü kendisi gibi evli olan Muâz'a kaptırır. Suzan, âşık olduğu bu adama derin duygularla bağlanır. Kendisine karşı uzun zamandır ilgisiz olan eşi David'den Muâz için boşanmak ister. Gözü öylesine kör olur ki Muâz'ın ikinci eşi olmayı bile kabul eder. Âşık olduğu adam uğruna pek çok şeyden vazgeçen ve başka bir hayat seçen Suzan, alışık olmadığı bir kültürle de tanışmış olur. Muâz Arap, Suzan ise Amerikalıdır. Bu yüzden iki farklı kültürün harmanlanmasını görmek mümkündür. Suzan ve Muâz'ın hayata baktığı pencereler çok farklı olsa da bu ilişkiyi sürdürmeye devam etmişlerdir. Aslında Suzan evinde huzuru bulamayan ve yuva sıcaklığını dışarıda arayan bir kadındır. Bu eksikliğin kalbinde yer ettiği boşluğu doldurabilmek için kültüründe olmayan "ikinci eş" kavramını kabul etmekten başka çare bulamamıştır. Ne var ki zaman geçtikçe Suzan da kendinden başka kimseyi düşünmemeye ve kendi yolunu çizmeye karar vermiştir.

David, Suzan'ın ilk eşidir. Çocuklarına ve eşine karşı ilgisiz bir erkektir. Bu yüzden Suzan'ın boşanma teklifini zorluk çıkarmadan kabul eder.

Muâz, birinci eşi ve çocuklarıyla beraber yaşayan Arap bir adamdır. Suzan ile tanıştıktan sonra ona âşık olur. Muâz, boşanmak istemez. Arap kültüründe yadigarı olmayan bir durum olduğundan Suzan ile ikinci evliliğini yapar ve Suzan'ı haremine alır. Muâz, basmakalıp düşünceleriyle "geleneksel" diye tâbir edilen bir erkektir. Buna rağmen Suzan ile anlaşmaktadırlar. Suzan hâmile kalamadığı için onun çift cinsiyetli olduğunu düşünecek kadar cahil olan bu adamın basit düşünce

biçimi, Suzan'ın hoşuna gider. Bir süre sonra bulaşıcı bir hastalığa yakalanır ve bu hastalıkla boğuşur.

Fatimâ, Muâz'ın ilk eşidir. Ev işleri, çocuklar ve Muâz'ın istekleri dışında bir hayatı yoktur. Kocasının Suzan ile evlenmesini yadırgamaz bilakis onunla çok iyi anlaşır. Hâmile kaldıktan sonra çocuğu hasta doğar ve bu hastalık tüm ev halkını sarar.

Tamr, dört ana karakterden biridir. Suudi Arabistanlı Tamr isyankâr ruhuyla kendi özgürlüğünü kazanmak için çabalamıştır. Özgürlüğü elde etmenin yolunun eğitimden geçtiğini bildiğinden bunun için mücadele vermiştir. Daha önce birkaç evlilik yapmıştır ve Muhammed adında bir oğlu vardır. Buna rağmen eğitiminden geri kalmak istemeyen Tamr, kardeşi Reşîd'in bu duruma karşı çıkmasına sessiz kalmamıştır.

Günlerce açlık grevi yaparak en temel haklarından biri olan eğitim hakkını elde etmiştir. Tamr karakteri de bahsi geçen ülkede yaşayan diğer kadınlar gibi çarşaf giymekte ve peçe takmaktadır. Tamr okula giderken toplu taşıma kullandığından erkek kardeşi Reşîd bu durumdan rahatsız olmaktadır. Oysa tepeden tırnağa örtülü olduğunu düşünen Tamr bu duruma anlam verememektedir. Kadınların hak ve özgürlüklerinin tamamen erkeklere bağlı olduğu bu bölgede, yolculuk etmek isterken bile kardeşinin ağzından çıkan cümleye bakmak zorundadır. Bir yandan bu düzeni sürdürürken öte yandan da karşı çıkamadığı için kendini suçlamaktadır. Çünkü ekonomik özgürlüğünü kazanmış veya eğitilmiş kadınlarda bile toplumun “kadın” algısı farklılık göstermemektedir.

Reşîd, Tamr'ın erkek kardeşidir. Eşi Betül, annesi, kardeşi ve çocuklarıyla maaile yaşamaktadırlar. Aile reisi kavramı burada Reşîd üzerinde gösterilmektedir. Ailesindeki kadınların eğitimine, giyim kuşamına hatta gidebileceği yerlere kadar Reşîd karar vermektedir. Reşîd bu tabloda, ataerkil toplum zihniyetinin temsilcilerinden biridir.

Tamr'ın annesi, Tâcu'l- 'Arus diye anılmaktadır. Türk asıllıdır. Ruh sağlığı pek yerinde sayılmayan bu kadın, henüz ergenlik çağına bile erişmeden evlenmiştir. Kocası zaman zaman ziyaretine gelmiş ancak bir süre sonra bu durum da kesintiye uğramıştır. Kız kardeşiyle beraber bir terzi dükkânı işletmektedir. Zaman zaman gözlerini kapatıp hayallere dalar ve ülkesini düşler. Türk motiflerinin ve kültürünün

eserdeki temsilcisidir. Umutsuzluk denizinde kaybolan bu kadın bir gün vatanını ziyaret etmek ister. Döndükten sonra ise kendi köyüne, toplumuna ve anavatanına artık bir yabancı olduğunun farkına varır. Bu durum daha önceki eserlerde yer alan karakterlerde görülen aidiyet sorununun bir yansıması olarak kabul edilebilmektedir.

Tamr'ın teyzesi de aynı tarzda çalışmaktadır. Türk motiflerini sık sık bu mekânda tasvir etmektedir. Teyzesi ise Tamr'ın aksine bir kadının iffetini koruyabilmesinin ve hakkında konuşulan asılsız sözleri susturabilmenin tek yolunun evlilik olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden Tamr'ın yeniden evlenmesi için onu cesaretlendirmektedir.

İbrahim, Tamr'ın ilk eşidir. Eşinin ailesi Tamr'ın hayatına müdahale ettiği için boşanmışlardır. Çiftin Muhammed adında bir oğulları vardır.

eş-Şeyh, Tamr'ın ikinci eşidir. İbrahimden sonra onunla evlenmiş ancak hüsrana uğramıştır. eş-Şeyh, sürekli içki içen, sorumsuz bir adamdır. Bu durum sebebiyle eşiyle boşanırlar. eş-Şeyh, boşanma sürecini beklemeden Tamr'dan yaşça büyük bir kadınla evlilik yapar. Burada da tıpkı Suzan'ın eşi Muâz'da olduğu gibi çok eşlilik kavramı gözler önüne serilmektedir.

2.3.4. Dil ve Üslûp

Yazar, eserde modern ve anlaşılması kolay bir dil tercih etmiştir. Daha önce incelenen eserlerde olduğu gibi kahramanlar aralarında geçen diyaloglarda çoğunlukla bölgenin konuştuğu avamca (halk dili) kullanılmıştır. Halk dilinin tercih edilmesi okuyucunun eseri benimsemesini kolaylaştırmaktadır.¹⁵²

Akıcı ve yalın bir üslûpla yazılan eserde, yazarın incelenen diğer iki esere oranla mecaz kullanımına daha az yer verilmiştir. Mecaz ve teşbih kullanımına az yer verilmesi romanı daha anlaşılır kılmıştır. Yazarın diğer eserleriyle benzer olarak diyaloglara sıklıkla yer verilmiştir. Monolog ise belli karakterler üzerinde kullanılmıştır.

---

¹⁵² Bk. Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 21-25. vd.

2.3.5. Romanda Ana Fikir

Roman, birden çok mesajı içinde barındırsa da ana fikri kadındır. Ortadoğu halkında kadın olmanın zorluklarını Arabistan'da deneyimleyen dört ana kadın karakter üzerinden anlatılmaktadır.

Kadınların erkek egemen toplumlarda temel haklarını, hürriyetlerini ve seçme özgürlüklerini elde edebilmek için verdikleri savaşı konu edinmektedir. Feminizm anlayışını benimseyerek kaleme alınan roman, Ortadoğu toplumunun aynası olmakla beraber, yazarın içinden geldiği topluma bir eleştiri niteliği taşımaktadır.

Farklı karakterlerde kadınlara yer verilen eserde bazı kadınlar bu yaşayış biçimini kabullenirken bazı kadınlar da bu düzene başkaldırmıştır. Eser, bazı kadınların bulunduğu yere hapsolmayı kabul etmesi, bazılarının ise tüm cesaretiyle gitmeyi başarabilmesi gibi zıt karakterleri barındırması açısından, toplumun her kesiminden kadınları ele alarak dil, din, ırk fark etmeksizin benzer sorunlarla mücadele ettiklerini gözler önüne sermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KADIN KARAKTERLER

3.1. Huda

İmraatâni 'Alâ Şâîi'l Bahr adlı eserin kahramanlarından biri olan Huda, orta boylu, kumral, çekici vücut hatlarına sahip ve dindar bir ailede büyümüş Müslüman bir kadındır. Lübnanlıdır ancak Londra'da ikamet etmektedir. Tesettür konusunda diğer ailelere göre daha tutucu olmalarının sebebi babasının din görevlisi oluşu, annesinin de dindar bir soydan gelmesidir. Ailenin dayatmacı tutumuyla örtünmesi için baskı görmüş, diğer kız çocuklarının yapmasının olağan karşılandığı birtakım şeylerden mahrum bırakılmıştır.¹⁵³ Örnek olarak eserde ele alınan “yüzme” eylemi verilebilir. Huda, yüzmeyi çok istemesine rağmen kadınlara yasak olması ve o dönem mayo giyen kadınların adlarının kötü anılması sebebiyle bu hayaline ulaşamadığı için acı çekmiştir.¹⁵⁴ Mahallesindeki kızların arasına bile karışamaz, çünkü babası çok katı olduğu için kimse onunla görünmek istemez ve her ne kadar üzülse de bu durum hayatı boyunca peşini bırakmaz.¹⁵⁵

Yıllar önce Beyrut'taki karışıklık sebebiyle Londra'ya gider eğitimini alır ve orada tiyatro yönetmeni olur. Tatil için gittiği İtalya'da vatanında yaşadığı tüm anıları canlanır. Geçmişten kopamayan, onun derin yaralarını hâlâ içinde hissedilen bir kadın olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Küçüklüğünden beri yapmayı en çok istediği şey olan yüzmek, gitmeyi en çok istediği yer denizdir. Denize öylesine tutkuyla bağlıdır ki, oraya gidebilmek uğruna ailesine yalan söylemektedir. Yalanı ortaya çıktığında ise bu durum, babasından şiddet görmesine yol açar.¹⁵⁶ Ne var ki Huda, inkâr etmekten başka bir şey yapamaz ancak bu durum onu gizlice denize gitmeye devam etmekten de alıkoymaz. Bazen isyankâr duruma düşer ve Allah'a yakarıшта bulunurdu: “*Allah'ım, beni böylesine erkeklerle konuşmaya meraklı, taklit yapmayı ve oyunculuğu seven biri olarak yaratırken; anne ve babamı neden sofu*

---

¹⁵³ Hanân eş-Şeyh, *İmraatâni 'Alâ Şâîi'l Bahr*, 1. Bs., Dâru'l-Âdab, Beyrut, 2003, s. 22.

¹⁵⁴ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 22.

¹⁵⁵ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 22.

¹⁵⁶ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 31.

*olarak yarattın? Söyle bana ey Allah'ım, babam görevini ne vakit tamamlayabilecek? Haram ve helâlin fetvasını verir, Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir eder, boşanacak çiftleri boşayıp evlenecek olanları evlendirir, herkese yol gösterir ancak ne zaman?"*¹⁵⁷ Deniz kenarında gördüğü bir prensesin prensi ve köpeğiyle yürüyüş yapması bile onu cezbeder ve hiçbir zaman gerçek olmayacağını bilse de onun yerinde olmayı düşlemekten kendini alamaz. Tanıştığı İtalyan genç ile duygusal bağ kurmak istemesine rağmen yapamaz. Çünkü yüzme bilmemesinin aralarında bir engel olacağına dair bir özgüven sorunu yaşamaktadır. Yüzmekten korktuğunu, iyi yüzemediğini açıkça ifade etmek yerine türlü bahaneler bularak eksiklik olarak gördüğü bu durumun üstünü örtmeye çalışmaktadır.¹⁵⁸

Müslüman olması ancak dînî vecibeleri yerine getirme konusundaki eksikliği, farklı dine mensup arkadaşları arasında alay konusu olmaktadır. Her ne kadar bu duruma içerlese de bu şakalara onlarla beraber gülmekten başka bir şey yapamaz. Kendini her konuda Hristiyan arkadaşı Evon ile kıyaslarken sırf Müslüman olmadığı için yabancı erkeklerin onu seçeceğini düşünerek duygusal girişimlerde bulunmaktan geri durur.¹⁵⁹

Olayların akışına bakıldığında Huda, olmak istediği kişiyle olduğu kişi arasında sıkışıp kalmış bir bireydir. Bir yandan onlar gibi olmak isterken öte yandan yaşadığı baskı ve özgüven eksikliği kendisini birçok şeyden eksik bırakmıştır. Yeni tanıştığı insanlar, geçmişte uzun etekler giyen, kollarını örten, saçlarını eşarp ile kapatan Huda ile bugünkü Huda arasındaki uçurumu bilmesede kendisi bunu hep hatırlıyor ve yetiştiği yerden çok farklı olan bu bölgeyi bir türlü benimseyemiyordu. Gördüğü şeyler ona kendisiyle yüzleşir gibi, Beyrut'taki hayatının sona erdiğini, buranın yepyeni bir dünya olduğunu her defasında hatırlatıyordu.¹⁶⁰

Bir gün din adamı olan babasından gizli gittiği havuzda, bu kez ona yakalanmıştı. Kızını mayo ile gören babasının kalp krizi geçirip ölmesine sebep olan Huda, herkes tarafından "babasının katili" olarak anılmaktaydı. Tüm bu olaylar neticesinde geçmiş ile gelecek, hayal ile gerçek arasında gidip gelen Huda, ne

---

¹⁵⁷ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 65.

¹⁵⁸ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 63, 64.

¹⁵⁹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 59.

¹⁶⁰ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s.78.

Lübnan'a ne de içinde bulunduğu yeni düzene uyum sağlayamamıştır. Kimlik çatışması içinde yaşamını sürdürmeye çalışan ve çevresindeki genç kızların özgürlüklerine imrenerek babasının baskıcı tutumu ile yaşadığı hayat ve yaşamak istediği hayat arasında sıkışmış, bu durumun açtığı derin yarayı yıllar boyu içinde taşımış bir kadındır.

3.2. Evon

İmraatâni 'Alâ Şâtii'l Baħr adlı eserin bir kahramanı olan Evon, uzun boylu, sarışın, beyaz tenli ve çekici bir kadındır. Aslen Lübnan'ın kuzeyindedir ve Kanada'da yaşamaktadır. Kendisi bir şirket sahibidir ve Hristiyan bir aileden gelmektedir. O da tıpkı arkadaşı Huda gibi geçmiş yaraları doğduğu topraklara geldiğinde canlanan genç bir kadındır. Sosyal ve yeni insanlarla iletişim kurmaktan hoşlanan yapısı, maceracı oluşu, yüzmeye olan tutkusu ve iyi yüzebilmesi ile arkadaşı tarafından imrenilen bir kadındır. O da denize tutkudur ve en sarp kayalıklardan bile korkusuzca dalış yapar. Aynı zamanda erkeklerle sohbet etmeyi ve flört etmeyi seven bir yapıya sahiptir. Sahilde tanıştığı erkeklerle yaşça küçük olsalar bile pervasızca flört etmekten ve konuşmaktan büyük zevk duymaktadır.¹⁶¹

Evon, Huda'ya nazaran daha özgür yetişmiştir. Çocukken yüzmeyi öğrenmiş, ailesiyle birlikte denize gitmiş ve kardeşleriyle beraber yüzebilmiştir. Ne var ki o da toplum baskısından payına düşeni almıştır.

Evon'un üç erkek kardeşi vardır. Annesinin önceliğinin erkek kardeşleri olduğuna inanmaktadır. Kardeşlerinden biri hasta olduğunda annesi sabahlara kadar başında bekliyor ve ona: "*Hz. İsa sana el uzatsın v şifalar versin. Hz. Meryem anamızın duası seninle olsun. Ölüm bana gelsin, sana hastalık bile vermesin.*"¹⁶² şeklinde dualar etmektedir. Evon, kardeşini denize götürüp hasta etmekle sorumlu tutuluyor ve bu zamanlarda da neden suçlandığını anlamlandıramasa bile acımasızca dövülüyordu. Henüz o zamanlarda "Yasaklı Kayalık" adı verilmiş en yüksek dalış noktasından kardeşiyle beraber daldığı için annesini oldukça kızdırmış, önce şiddet

---

¹⁶¹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 34.

¹⁶² Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 41.

görmüş daha sonra ise banyoya kilitlenmiştir.¹⁶³ Eserde kontrolünde olmayan olaylar sebebiyle şiddet mağduru olan genç bir kadın olarak yer almaktadır.

Annesi, siyah çarşafını giymesi konusunda onu özellikle uyarırken kardeşlerinin cinsel organları hakkında hikâyeler anlatır, şarkılar söylerdi. Annesinin kendisini sevmediği kanısına varan Evon, bundan derin üzüntü duyuyordu. Ev işlerine yardım etmediği ya da annesiyle inatlaştığı zamanlarda da aynı muameleyi görüyor ancak içten içe erkek kardeşlerinin de aynı şekilde annesine yardım etmesi gerektiğini haykırırdı.¹⁶⁴ Bu çerçeveden bakıldığında her ne kadar bastırılmış olsa da içinde feminizm olgusunu barındıran isyankâr bir ruha sahiptir.

Romanda kahramanın başından geçen olaylara bakıldığında Evon'un da erkeklere olan bakış açısının iç açıcı olmadığı çıkarımını yapmak yanlış olmaz. Çünkü onun tek suçu ailenin kız evladı olmaktır. Üç erkek kardeşiyle eşit şartlara sahip olmak istemesi ve tüm kardeşler arasında eşit bir sevgi dağılımı olmasını beklemesi ancak bir hayalden öteye geçemeyen en doğal hakkıydı.

Evon, kendinden yaşça küçük olan erkeklerle eğlenmeyi ve flört etmeyi sevmektedir ancak birinden gerçekten hoşlandığında ona karşı içten içe bir arzu beslese de bu hislerinin ilerlemesine engel olmaktadır.¹⁶⁵ Bu durum onun bir erkeğin himayesi altına girmek istememesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü çocukluğunda hafızasından silinmeyen hatıralarının büyük bir bölümünde erkek çocukların kız çocuklardan üstün olduğu düşüncesi vardı. Nitekim bu yaklaşımla büyütülen kız çocuklarının dünyasındaki “erkek” kavramı olağan hâlden daha farklı görülebilmektedir.

Evon, seneler sonra ekonomik özgürlüğünü kazanmış bir kadın olarak ailesinin evine gitmişti. Çalışmış ve şirket sahibi olmuş başarılı bir iş kadınıydı. Geçmişe nazaran daha özgüvenli hissediyordu. Ne var ki annesinin gözünde yine beklediği değeri görememişti. Annesi onu hâlâ bekâr olması nedeniyle eleştiriyordu.

Kardeşlerine maddî yardımda bulunmadığı gerekçesiyle annesi onu vefasızlıkla itham ederken iki kızının da daima erkek kardeşlerini kıskandığı söylemleriyle ona tüm nefretini kusmaktadır. Evon ise bu ithamları kabul etmek

---

¹⁶³ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 41, 42.

¹⁶⁴ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 42.

¹⁶⁵ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 71, 72.

istemese de derin bir acı çekmektedir.¹⁶⁶ Anne ve erkek çocuklar arasındaki bağlar kahramanın hayatında açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir.

Evon, sevgiyi başardıkça elde edilebilen bir olgu olarak görmektedir. Annenin gösterdiği sevginin sadece erkek çocuklar için koşulsuz olması onu derinden yaralamaktadır.

Evon, tüm bu eksik duygu ve davranışların tek nedeninin “cinsiyet” kavramı olduğunu idrak etmenin acısını çeken bir karakterdir ve belki de bu yüzden bir erkeği sevmek yerine ona galip gelmeyi kendine zafer kabul etmektedir.

3.3. Ummu Huda

İmra'atâni 'Alâ Şâti' i'l Bahr adlı eserde sözü edilen Huda'nın annesinin, dindar bir soydan gelmesi en dikkat çekici özelliğidir. Dini bütün bir Müslüman olan anne, bu kurallar dışına çıkan kızını daima kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Kızı Huda'yı, din görevlisi olan kocasının istediği şekilde yetiştirmeye çabalamaktadır. Gerekliğinde ceza vermekten çekinmeyen ve katı kurallara uyan bir kadın olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Sık sık Huda'nın doğru yolu bulması için ona dualar etmekte ancak hiçbir zaman onun ne hissettiğini anlamaya çalışmamaktadır. Dînî vecibelerini yerine getirmesi için kızına gösterdiği baskıcı tutum Huda'da ters tepkilere neden olmuştur. Bu konuda baskıcı bir tutum izlemek yerine dînî vazifeleri çocukluğundan itibaren kızına sevdirmeye çalışsaydı ve nefret ettirici bir tutum yerine daha yapıcı bir yol izleseydi kızı üzerinde daha etkili olabilirdi.

Bu bağlamda geleneksel anne kavramının temsilcisi olduğu söylenebilmektedir. Ortadoğu kültüründe yer edinmiş “geleneksel anne” rolünün de izlerini taşımaktadır.

3.4. Violet

İmraatâni 'Alâ Şâti' i'l Bahr romanında kısaca bahsedilen Violet, Evon'un annesidir. Babasıyla annesi arasındaki aşkın azaldığından söz etmektedir.¹⁶⁷ Babası

---

¹⁶⁶ Hanân eş-Şeyh, *ag e.*, s. 93, 94.

annesini bir gece vakti eve ahalisi uyurken kaçırmıştır denir ama buna kimse inanmaz. Çünkü Violet'in annesi, bu damat adayını kendi ailesine lâıyk görmemiştir. Sınıf farkı olduğunu ve anlaşılamayacaklarını savunur. Ancak Violet aşık olduğu için ailesini dinlememiş, kaçarak evlenmiştir.

Annesi, evliliği konusunda Violet'in kafasını karıştırır. Violet, evlenmeden önceki ve evlilikten sonraki hayatı arasında kıyaslamalar yapmaya başlar. Özellikle gece çöktüğünde içini bir umutsuzluk kaplar. Mutsuzluğun onu sürüklediği buhrandan kurtulmaya çalışırken sürekli alkol alır.

Üç erkek, iki kız çocuğu vardır ancak her kız doğurduğunda şansına lanetler yağdırır ve hep erkek olsun ister.¹⁶⁸ Bu yüzden iki kızına kötü davranmakta ve değer vermemektedir. Evon da daima bu sevginin eksikliğini hissettirmiştir. Kadınlarda duygusal yaralanmalara sebebiyet veren tüm bu olaylar dil, din, sınıf ayırt etmeksizin yaşamlarındaki ortak bir paydadır.

3.5. Zehra

Beyrutlu bir kız olan Zehra, henüz çocukken annesinin babasına ihanetiyle sarsılmıştır. Annesinin babasından başka bir adamla görüşmelerine şahitlik eden Zehra o çağlarda buna anlam veremese de yaşananları idrak ettiğinde bu ihanete ortak olduğu için hayatı boyunca kendini suçlu hissetmektedir. *“Aynı yatakta annemi başka bir adamla görmek... Çok tuhaftı! Artık bazı şeyleri anlayabilecek kadar büyüdüğümünden mi yoksa annemle babamın ayrı yattıklarını bildiğimden mi böylesine şaşırdım?”*¹⁶⁹ Henüz o yaşta yaşadığı korku ve suçluluk duygusuna sebep olduğu için annesine hep kırgındır. Annesi ise sürekli onu aşağılayan bir kadındır. Zehra'nın yüzündeki sivilceleri beğenmeyen annesi onun dış görünüşüyle alay etmekten çekinmemektedir. Bu durum Zehra'nın özgüveninin yerle bir olmasındaki başlıca nedenlerden biridir.

Annesi erkek çocuğu olan Ahmed'e oldukça düşkündür. Sofrada yemeği tabaklara koyarken bile etleri ya Ahmed'e ya da babasına ayırır, Zehra'ya bir parça

---

¹⁶⁷ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 88.

¹⁶⁸ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 89.

¹⁶⁹ Hannan al-Shaykh, *“Zehra”*, çev. Hale Bozdağ, Beyaz Balina Yayınları, İstanbul, 2002, s.11.

bile et vermez.¹⁷⁰ Yazarın, erkek çocuklarına ayrıcalık tanınması konusundaki eleştirisi Zehra'nın kardeşi Ahmed üzerinden de okuyucuya aktarılmaktadır.

Zehra, yaşadığı duygusal karmaşa ve özgüven problemiyle eş seçiminde de hata yapmıştır. Mâlik adında evli bir adamla ilişki yaşamıştır. Mâlik'in onu sevmediğini bilmekte ancak onda ne bulduğunu anlayamamaktadır. Defalarca kez Mâlik'in zorlamasıyla kürtaj olan Zehra her seferinde daha da yara almıştır. Hissettiği bu aşağılanma hissinden kurtulmayı başaramamıştır. *“İşte Zehra, az konuşan olgun kız; büyükbabamın deyişiyle prenses Zehra; herhangi bir nedenle ya da nedensiz yere utanan, evde kalmış Zehra. Kardeşi Ahmed'in tam tersi çalışkan öğrenci Zehra; ağzı sıkı hatta hiçbir erkeğe gülümsemeyen Zehra... İşte Zehra bu! Hiçbir şeye karşı koymadan berbat bir garajda günlerce çıplak yatan kadın...”*¹⁷¹ Çünkü Mâlik eşinden boşanmayı düşünmemekte, Zehra'yı ise cinsel bir obje gibi kullanarak gizli saklı görüşmelerine devam etmektedir. Annesi ise bir erkeğin bu çirkin kızını beğenmeyeceğinden emindi. Bu çerçeveden bakıldığında Zehra'nın çevresinin bu tür aşağılamalarına katlanmak zorunda olması onu hataya sürükleyen başlıca nedenlerden biridir.

Zehra bir süre sonra Afrika'da yaşayan dayısının yanına gitmiştir. Dayısı ona karşı ayrı bir ilgi beslemektedir. Her sabah odasına gelir Zehra'nın başını okşamaktadır. Bu durum Zehra'yı rahatsız eder. Çünkü bu ilgi onda taciz edildiği düşüncesini uyandırmıştır. Ruh sağlığı bozulan Zehra artık doğruyu yanlış ayırt edemeyen bir insan hâline gelmişti.

Zehra babasını tasvir ederken “acımasız” ifadesini kullanmaktadır.¹⁷² Yaşananları öğrenirse gözünü kırpmadan onu öldüreceğinden şüphesi yoktu. Çünkü her zaman çatık kaşlı ve korkunç bir adamdan bahsetmektedir. Buradaki baba figürüne bakıldığında da Zehra için karşı cins ile sağlıklı bir ilişki kurmak neredeyse imkânsızdır.

İlişki yaşadığı ikinci adam dayısının arkadaşı Mâcid idi. Mâcid de Lübnanlıydı ve Afrika'da evlenebileceği bir kadın arıyordu. Zehra onun için saygı

---

¹⁷⁰ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 15.

¹⁷¹ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 45.

¹⁷² Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 29.

duyduğu arkadaşı Haşim'in "evde kalmış yeğeni"¹⁷³ olarak mantıklı bir tercihti. Fakat Ortadoğu erkekleri için bekâret kavramı büyük önem taşıyordu. Zehra bâkire değildi. Düğün gecesini bunun ortaya çıkmaması imkânsızdı nitekim öyle oldu. Mâcid, iffetini koruyamadığını düşündüğü bu kadına oldukça öfkelenmişti. Gözünde sessiz sakın bir kadın olan Zehra artık iğrenç bir düzenbaza dönüşmüştü.¹⁷⁴

Zehra öldürülme korkusuyla tecavüze uğradığı yalanını söyleyerek bu durumdan kurtulmaya çalışır. Zehra yaptığı hataları yalanlar ile örtmeye çalışırken her şeyi daha da çıkmaza sokar. Mâcid ile evliliği sarsıldıktan sonra hayatının düzeni de bozulur. Ruh sağlığı daha da kötüye gidiyor ve artık "deli Zehra" diye anılmaya başlar.¹⁷⁵

Zehra, kocası olmasına rağmen Mâcid'e hiçbir zaman aşkla bağlanamamıştır. Onun için bir yabancından öteye geçemeyen kocasının ona dokunması içini ürpertmektedir. Bedeninin yalnızca kendine ait olmasını, özgür bir şekilde nefes alabilmeyi ve dilediğince yaşamayı ümit etmektedir.¹⁷⁶

Mâcid'in onu davranışları sebebiyle her yerde yermesi ve her durumda aşağılaması Zehra'yı duygusal bir uçuruma sürüklemiştir. Öz değer ve benlik algısını kaybetmiştir. "*Ben yalnızca kendim olsam, sıradan giyinip kuşanan herhangi bir kadın da olsam o yine de bende bir kusur bulurdu.*"¹⁷⁷

Zehra yaşadıklarına daha fazla tahammül edemeyerek Mâcid'den boşanıp ailesinin yanına döner. Ne var ki kendini ne ailesine ne de Mâcid'in evine ait hissedemez. Bu yüzden içindeki huzursuzluğa mâni olamaz.

Lübnan'da iç savaşın başladığı dönemde halk büyük korku içerisindeydi. Mahalledeki keskin nişancıların kör kurşunlarından öleceği korkusuyla kimse dışarıya adım atamaz. Zehra da böyle bir günde bir adamla tanışır. Boş bir apartmana saklandığı sırada tanıştığı bu keskin nişancıya âşık olur. Adı Sâmi olan bu adam hakkında bilgi sahibi olmasa da onunla yakınlaşmasına engel olamaz. Çünkü o diğerlerinden farklıdır. Kendini değerli hissettiği bu adamı hayatının merkezine

---

¹⁷³ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 81.

¹⁷⁴ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 95.

¹⁷⁵ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 186.

¹⁷⁶ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 101.

¹⁷⁷ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 104.

koymuş ve onunla da cinsel bir birliktelik yaşamıştır. Babasının deri kemeri bile onu korkutmaz. “*Babam bana adımla her seslendiğinde, bekâretimi parça parça yitirdiğimi ve beni yuttuğunu bilsin isterdim.*”¹⁷⁸ “*Bu hazzı bana bir, iki, üç... Onlarca kez yaşatmıştı.*”¹⁷⁹

Yaşadığı onca buhran arasında onu hayata döndüren tek gerçeğin Sâmî olduğuna inanır. Anne-babasının, erkek kardeşi Ahmed’in utanç duyduğu biriyken onu da sevebilen bir insan olduğunu görmenin sevinci Zehra’nın sevgi eksikliğinin en açık göstergesidir. Her gün görüşüp birlikte olduğu adamın yanından ayrılıp eve dönerken artık ailesinden korkmuyordu. Babasının deri kemeriyle dayak yeme korkusu da kalmamıştır.¹⁸⁰

İlişkileri devam ederken bir gün Zehra kendini kötü hisseder. Bu yüzden doktora gider ve hâmile olduğunu öğrenir. İlk başta çok korkar. Ailesi de bir gariplik olduğunu anlar ancak bu kez ailesinden ona anlayışlı olmasını beklemektedir. Daha sonra bu haberi Sâmî’ye vermek için yanına koşar. Sâmî ise telaşa kapılmıştır. Bu durum Zehra’ya geçmişinde travma yaşamasına sebep olan hadiseleri hatırlatır. Zehra gitmeye yeltenince Sâmî onu durdurmaya çalışır ve yarın onu ailesinden istemeye gideceğini söyler. Otuz yıldır unuttuğu hisleri kendisine hatırlatan bu adamla evlenmeyi Zehra da çok ister. Zehra sevinçle oradan çıkar. Evinin yolunda yürürken aniden bir kurşun Zehra’ya isabet eder. Onu vuran, sevdiği adam keskin nişancı Sâmî’dir Zehra bir kez daha birine güvenmiş ancak bu kez bedelini canıyla ödemiştir.

Zehra başta en yakınları olmak üzere çevresi tarafından dış görünüşü ve davranışları nedeniyle mütemadiyen aşağılanan bir kadındır. Bu yüzden benlik algısını giderek kaybetmiştir. Öyle ki bu durum hem beden hem de ruh sağlığının bozulmasına kadar gitmektedir. Tüm bu sebepler neticesinde içindeki sevgi eksikliği ve beğenilme arzusunu tatmin etmeye çalıştığı yanlış ilişkilerin kurbanı olmuştur. Ailesinde başlayan korku kültürü zamanla hayata karşı duyduğu korkuya dönüşmüş, bu korku ise onu zayıf bir insan hâline getirmiştir. Yaşadığı korku dolu bilinmezlik hissini şu cümlelerle ifade etmektedir: “*Yıllar boyu bir bilinmezlik ve korku*

---

¹⁷⁸ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 192.

¹⁷⁹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 193.

¹⁸⁰ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 180.

çemberinde yaşadım. Onu kolaylıkla hayatımdan atabilirdim. Yalnızca “hayır” demem yeterliydi. Bunu yapamamamın nedeni zayıflık mı? Öyle ise nasıl bir şeydir bu zayıflık? Neden beni seçti? Neden Mâlik beni seçti? Neden olaylara yalnızca tanıklık ve gözlemcilik ettim? Hiddetinden ya da sinirinden korktuğumdan değildi sessiz kalmalarım. Sessiz kaldım çünkü ne olduğunu ben de bilmiyordum.”¹⁸¹

Zehra'nın hayatı boyunca yaşadığı tüm bu hazine olaylar, Ortadoğu kadınlarının çokta uzak olmadıkları hadiselerdi. Bu hadiseler kadın üzerinden namus algısı ve toplumsal baskının hâkim olduğu ataerkil zihniyetli toplumların yadsınamaz gerçekleridir. Nitekim kadın olarak alışlagelmiş bir kültürde var olmaya çalışmanın güçlüğüyle ruhsal ve fiziksel sağlığını kaybetmesi ve baskıların da etkisiyle bilinçsizce yaptığı kişisel hataları nedeniyle Zehra, Ortadoğu'nun ezilen kadınlarının bir temsilcisi olarak görülebilmektedir.

3.6. Fatma

Zehra'nın annesi Fatma, kızını henüz küçük yaşta kendi çıkarları için kullanmış bir kadındır. Kocasını aldatır ve dostuyla buluşurken Zehra'yı da yanında götürür. Küçük kızına doktora gittikleri yalanını söylese de Zehra, durumda bir gariplik olduğunu sezer. Sevgilisiyle buluştuğu sırada Zehra'yı bir köşede beklettiği zamanlarda kızının ne hissettiğini önemsemeyen umarsız bir annedir. Anne Fatma, sert mizaçlı ve acımasız kocasından oldukça korkar. Buna rağmen ona yalan söylemekten ve onu aldatmaktan geri durmaz.

Fatma, kocası İbrahim'in şüphelenmesiyle durumu inkâr eder ancak şiddet görmekten kaçamaz. Güvenilmez bir kadın olarak bahsedilen anne hem kocasını hem de kızını aldatmaktadır.

Genelgeçer bir kavram haline gelmiş “şefkatli anne” tanımına pek de uymayan Fatma, kızı Zehra'ya destek olmak yerine ne hissettiğini umursamaksızın aşağılamaktadır. “Sana sırf kalsiyum iğnelerini alabilmek için bütün bileziklerimi sattım, yetmez mi? Şu çarpık bacaklarına bir bak! Peki ya ayaklara ne demeli, biri sağa gidiyor, öbürü sola.”¹⁸²

---

¹⁸¹ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 123.

¹⁸² Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 8.

“Ne kadar zahmetli bir kızsın. Gerçekten insanın sinirlerini bozuyorsun.”¹⁸³

Zehra’ya karşı tahammülsüzlüğü kızının ruhsal sorunlar yaşamasındaki en önemli etkenlerden biridir. Aynı zamanda evlatlarına adil davranmaması da dönemin ortak problemlerinden biridir. Nitekim dönemin Arap toplumunda cinsiyet kavramı oldukça önemli ve erkek her zaman kadından bir adım öndeydi.

Karaktere genel olarak bakıldığında Fatma annelik duygusundan yoksun, evlatları arasındaki adaletsizliğiyle kızının büyük hatalar yapmasına neden olmuş bir kadındır. Eşine olan ihanetiyle de hem onun hem de kızı Zehra’nın gözündeki masumiyetini yitirmiş, sadece kendi çıkarlarını düşünen ve kızı dâhil etrafındaki yakınlarının duygularını asla önemsemeyen narsist bir kişilik sergilemektedir.¹⁸⁴.

3.7. Vefa ve Hatice Teyze

Vefa ve Hatice, Zehra romanında pek sözü edilmeyen iki karakterdir. Vefa Zehra’dan yalnızca iki yaş büyüktür. Aralarında teyze-yeğen ilişkisinden ziyade arkadaşlık bağı vardır. Vefa, kardeşi Haşim’e düşkünlüğüyle bilinir. Afrika’ya kaçtıktan sonra bile kardeşine olan sevgisi herkes tarafından bilinmeye devam eder.

Hatice teyzesi 1948’deki savaş sonrasında Filistin’de evlenir. Filistin, savaşı kaybedince Hatice ‘nin de dünyası yıkılır. Çünkü kızı Fadile kaybolur. Her gün onun geleceği ümidiyle yaşayan Hatice, yaşadığı köydeki dedikodularla da baş etmeye çalışır. Fadile’nin bazı köylerde görüldüğü söylentisi aklını kaybetmesine neden olur.¹⁸⁵ Kızını bulma umuduyla aramadığı yer kalmasa da tüm bu sözler yalnızca bir söylentiden ibarettir. Öyle ki çevredekiler ona önce “*talihsiz*” sonra “*dilenci*” lakabını takar.¹⁸⁶ Nihâyetinde acı içinde aklını kaybeden Hatice vefat eder.

---

¹⁸³ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 10.

¹⁸⁴ Narsizm ve narsist kişilik bozukluğu için bk. Burak Öge, “*Özgürlük Kendini Doğru İfade Etmeyi Başaranlarıdır*”, Destek Yayınları, İstanbul, 2021; Pascale Chapaux, Morelli, Pascal Coudere, “*İkili İlişkilerde Duygusal Manipülasyon*” çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022; Zafer Akıncı, “*Aşk mı Hadi Canım Sen de*”, Selis Kitaplar, İstanbul, 2017.

¹⁸⁵ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 147, s. 148.

¹⁸⁶ Hannan al-Shaykh, *a g e.*, s. 148.

3.8. Suhâ

Misku'l-Gazâl adlı romanın kadın kahramanlarından biri olan Suhâ, Lübnanlı genç bir kadındır. Kocası ve oğlu Ömer ile birlikte Suudi Arabistan çöllerine yolu düşmüştür. Artık burada yaşamaya başlayan genç kadın için hayat pek de umduğu gibi gitmez.

Lübnan, her ne kadar Ortadoğu sınırları içinde bir toprak olsa da Arabistan kültürüyle benzer yönleri azdır. Bu bölgeye nazaran daha özgür ve liberal bir ülke olan Lübnan'da yetişmiş bir kadın için şartlara uyum sağlayamamak olağan bir durumdur.

Suhâ, 25 yaşında, Beyrut Amerikan Üniversitesi İdari Bilimler bölümünden mezun olmuş bir kadındır. Yaşamlarını devam ettirmek için eşiyle birlikte yerleştiği bu yerde işe girip çalışmak istemektedir. Ne var ki eğitimini aldığı alanda iş bulmak şöyle dursun, kadınların çalışması bile yasaklanmıştır. Çalışabilecekleri alan ve yer sayısı sınırlı olan bu yer Suhâ için cehennemden farksızdır. Kadınların var olma mücadelesi, hayatının her alanında olduğu gibi iş hayatlarında da açık bir şekilde görülmektedir.

Bir mağazada çalışmaya başlayan Suhâ, birçok baskı ve güçlükle mücadele eder. Çünkü kadınların çalışmasını yasak olan bir işyeri sürekli denetim altındadır. Müfettişlerin ziyaretleri sırasında gizlenmek için bir karton kutuya hapsolür.¹⁸⁷ Genç kahramanın yaşadığı bu durum göz önüne alındığında kadının hayatının abluka altında olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim eğitimini tamamlamış yetişkin bir bireyin, cinsiyet ayrımı olmaksızın kendi yaşam şartlarını belirleyebilecek özgürlüğe sahip olması elzemdir. Ne yazık ki sırf kadın olduğu için erkeklerin himayesi ve istekleri dışına çıkamazlar. Gururlu bir kadın olan Suhâ ise bu duruma daha fazla boyun eğemeyeceğinden işinden ayrılır. Bu ülkede kadınlar yalnızca ekonomik hayatta bu durumlarla mücadele etmemekteydi. Hayatlarının her alanındaki cinsiyet adaletsizliği onların etrafını sarmıştır.

Sosyal hayatları olmayan bu kadınlar, yanlarında erkek olmadan sokağa bile çıkamamaktadırlar. Bir gün Suhâ ve Suudi arkadaşı Tamr, evin mutfak ihtiyaçlarını

---

¹⁸⁷ Hanân eş-Şeyh, "*Misku'l-Gazâl*", Dâru'l-Âdâb, Beyrut, 1988, s. 6.

almak için çarşıya giderler. Tezgâh başındaki satıcı adamlardan biri aniden onlara bağırmaya başlar. Çünkü orada, kadınların siyah çarşaf ve peçeden başka bir kıyafet giymeleri hoş karşılanmaz. Suhâ ve Tamr örtülü olmalarına rağmen adam onları usturuplu giyinmeleri konusunda ikaz eder.¹⁸⁸ Bu olayın onu derinden sarstığını görebilmek mümkündür. Çünkü özgürlüğünün kıymetini bilen bir kadın olarak böyle bir yaşantı sürdürebilmek onun için neredeyse imkânsızdır.

Yanlarında kendilerine refakat eden bir erkek olmadan dışarıya adım atamamak, toplu taşımaya binememek, araç kullanamamak, çalışmamak ve daha pek çok yasak ona kadın olabilmenin zorluğunu iliklerine kadar hissettirmektedir. Defalarca kez kocasına buradan taşınmayı teklif etse de olumlu bir cevap alamaz.

Kadınların yalnızca ev işleri ve annelikle meşgul olmaları yönünde genel bir anlayışın hâkim olduğu politika izleyen bu ülkede, ayakta kalmaya çalışmakta, bazen eski iş arkadaşlarını ziyaret etmekte bazen de sahilde dolaşmaktadır.

Bir gün Nur adında zengin ve güzel bir kadınla tanışır. Oldukça ihtişamlı olan bu kadının istediği her şeye sahip olduğu aşikârdı ancak mutsuzdur. Zamanla arkadaş olur ve Nur ona içini dökmeye başlar. Bu bölümde dikkat çeken başka bir konu yer almaktadır. Dostlukla başlayan Suhâ ve Nur'un ilişkisinin boyutu değişim göstermeye başlar. Hemen hemen her gün görüşürler, Nur Suhâ'nın omzunda ağlar. Ne var ki bu durum, her iki tarafta da özellikle de Suhâ'da, duygu karmaşasına neden olur. Bu öpüşme, Suhâ'da bir kadının erkeğe duyduğu hisleri uyandırmaya başlar. Nur, teşekkür etmek amacıyla onu her öptüğünde Suhâ kalbinin hızla çarptığını hisseder ve duygularına engel olmaya çalışır.¹⁸⁹ İçten içe suçluluk duysa da bu yakınlaşma anlarının bitmesini istemez. Bir süre sonra birbirlerinin hayatlarından çıkmaya karar verseler de Suhâ, ona olan özlemini yok sayamaz. Bundan sonra Nur'un odasında girmese de aklı da kalbi de orada kalır.¹⁹⁰

Romanda Suhâ, özgürlüğüne düşkün bir karakterdir. Bir işte çalışmayı istemesine rağmen teftişler sırasında saklanmak zorunda kalması gururunu incitmiş, bu sebeple çalışma hayalinden de vazgeçmiştir.

---

¹⁸⁸ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 28, 29.

¹⁸⁹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 47.

¹⁹⁰ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 50.

Kadınların yanlarında bir erkek olmadan seyahat etmeleri yasaktır. Toplu taşımaya binmeleri de hoş karşılanmaz.¹⁹¹ Bu yüzden Suhâ, bir yerden bir yere gitmek istediğinde erkek yeğeninden, onunla gelmesi için ricada bulunmak zorundadır.

Yaşananlar, Suhâ için artık dayanılmaz bir boyuta gelmiş, kocasını da ardında bırakarak bu ülkeden gitmeye karar verir.¹⁹² Tek başına yeni bir hayat kurmaya cesareti olan bu kadın, toplumdaki güçlü kadınların da bir yansımasıdır.

3.9. Nur

Misku'l-Gazâl adlı eserin kahramanlarından biri olan Nur, zengin, güzel ve alımlı genç bir kadındır. İlk evliliğini çok genç yaşta yapar, büyük bir hüsrana uğrar. İlk eşi Semîr ile aşk evliliği yapar. Ancak bir süre sonra acı gerçekle yüzleşir. Semîr eşcinsel bir bireydir.¹⁹³ Arkadaşı Velîd ile ilişki yaşar ama toplum baskısından korktuğu için Nur ile evlenmeyi kabul eder. Nur bu gerçeği öğrenir öğrenmez kocasından boşanır.

Nur, Kahire'de yaşadığı yıllarda henüz küçük yaşta bile evlenmeyi aklına koyar. Çünkü etrafındaki herkes kadının yirmisine gelmeden evlenmiş olmasını doğru bulmaktadır. Nur'un aklına yerleşmiş bu düşünce de erken yaşta evlenmesindeki önemli etkenlerden biridir. Nur bir kadının, toplum tarafından iffetli kabul edilebilmesi ve özgürce yaşayabilmesinin tek yolunun evlilik olduğunu düşünür.¹⁹⁴ Bu düşüncesi nedeniyle de tekrar evlenmeyi ister. İkinci eşi Salih, zengin bir iş adamıdır. Nur'un lükse ve maddiyata olan düşkünlüğü de çevresi tarafından bilinen bir gerçektir. Nur, Salih ile evlendiğinde artık özgür olacağına inanır. Ancak Nur'un asıl esareti evliliğinden sonra başlar.

Salih, Nur'u değiştirmeye ve kendi istediği kurallar çerçevesinde yaşamaya zorlayan bir adamdır. Öyle ki Nur'un pasaportuna el koyarak yalnızca izni olan yerlere seyahat etmesine müsaade eder. Nur, sahip olduğu tüm maddî olanakları bir kenara bırakarak yalnızca özgür olmayı dileyen zavallı bir kadındır.

---

¹⁹¹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 51.

¹⁹² Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 81.

¹⁹³ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 93.

¹⁹⁴ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 95.

Tesadüfen tanıştığı Suhâ'ya da zamanla içinde bulunduğu durumdan bahseder. Suhâ ile arkadaşlığının zamanla farklı bir boyuta geçmesinden kısa bir süre sonra arkadaşlıkları tamamen biter. Konuşacak kimsesi kalmamış, gitgide yalnızlığa mahkûm olur.

Nur, Kocası Salih'in kendine olan ilgisizliğinden başka kadınlarla münâsebeti olduğunu düşünür.¹⁹⁵ Aldatılmanın acısıyla erkeklerin nazarında en cezbedici kadın olmayı ister. Erkekleri baştan çıkarmak için en hoş kokuları sürer, en güzel kıyafetlerini giyer.¹⁹⁶ Nur, çektiği acıyı bu şekilde dışarı vurmaya tercih eder. Ancak kocasının Nur'un kalbinde açtığı sonsuz boşluk asla kapanmaz.

Nur, eşinden boşanmak ister. Bu, karısını eskisi kadar sevmeyen Salih için de mantıklı bir adımdır. Ne var ki Salih boşanmayı kabul etmez. Çünkü toplumda erkeklerin eşlerinden boşanması hoş karşılanmayan bir durumdur. Salih, çevresine karşı özgüvenini kaybetmemek ve mahcup olmamak için boşanmayı kabul eder.¹⁹⁷ Kadınların ikinci plânda yaşamak zorunda oldukları bu ülkede, Nur'un boşanma isteği de herhangi bir anlam ifade etmez.

Tüm bu olaylar neticesinde Nur, kocasından boşanamamış ve tutsak bir kadın olarak yaşamaya devam etmiştir. Kendi hayatı sınırlarında dahî seçim yapma hakkı olmayan Nur, katlanarak artan mutsuzluğuna ilaçlar ile karşı koymaya çalışan zavallı bir kadın olarak yaşamını sürdürmüştür.¹⁹⁸

3.10. Suzan

Misku'l-Ğazâl adlı eserin kadın karakterlerinden Amerikalı orta yaşlı bir kadın olan Suzan, Suhâ'nın iş yerinden eski bir arkadaşıdır. Suzan'ın annesi Türk, babası Amerikalıdır. Eşi David ve oğlu James ile birlikte yaşar. Eşi David'in ona karşı ilgisiz tutumu Suzan'ı mutsuz bir kadın olarak yaşamaya mahkûm eder.

Suzan, arkadaşı Suhâ ile gittiği bir doktor randevusunda Muâz ile tanışır. Muâz Arap kökenli, evli ve çocukları olan bir adamdır. Suzan ona âşık olur ve aralarında bir ilişki başlar. Suzan Muâz'a öyle âşık olmuştur ki gözü ondan başkasını

---

¹⁹⁵ Hanân eş-Şeyh, *age.*, s. 114.

¹⁹⁶ Hanân eş-Şeyh, *age.*, s. 116.

¹⁹⁷ Hanân eş-Şeyh, *age.*, s. 113.

¹⁹⁸ Hanân eş-Şeyh, *age.*, s. 117.

görmez. Onsuz bir hayat düşleyemiyor, o olmadan nefes bile almak istemiyordu. Muâz bazen aylarca Suzan'ı ziyaret edemez. Bu sürede Suzan sinir krizi geçirir, özlemine mânî olamaz.¹⁹⁹ Suzan'ın Muâz'a olan aşkı, ona muhtaçlık seviyesinde tehlikeli bir duruma dönüşür. “*Sen viski olmadan yaşayamazsın! Ben de sen olmadan yaşayamam.*”²⁰⁰ Muâz'ın gelip odadaki sandalyede oturacağı günün hayaliyle yaşar. Buradan anlaşıldığı üzere Suzan'ın Muâz'a olan sevgisi normal seyirinden çıkmış, kendine zarar verecek boyuta ulaşır.

Suzan, Muâz'ın eşi Fatimâ ile daha önce tanışmıştır. Fatma sessiz, kendi hâlinde bir kadındır. Suzan'ın Muâz ile benzer yönleri azdır. Yetiştikleri çevre başta olmak üzere kültürleri de dâhil olmak üzere birbirinden çok farklı iki insandır. Ne var ki Suzan onun doğallığını sever. Geleneksel düşünce yapısını umursamadan ona uyum sağlamaya çalışır.

Muâz'a duyduğu bu derin aşk, onu alışkın olmadığı birtakım durumların içine çeker. Romanda Suzan, çok eşlilik kavramına alışkın olmamasına karşın Muâz'dan ayrı kalmak istememesi sebebiyle, onun ikinci eşi olmayı kabul eder.²⁰¹ Suzan'ın tek şartı eşi Fatimâ ile birlikte yaşar. Muâz'ın bunu kabul etmesiyle Suzan, onunla evlenmeye razı gelir.²⁰²

Suzan'ın, sevgilisiyle evlenebilmesi için önce eşinden boşanması gerekmektedir. Bir gün eşi eve geldiğinde ondan boşanmak istediğini söyler. David, bu evlilikte karısının mutsuz olduğunu bilmektedir. Bu nedenle ona karşı çıkar. Suzan ise çocuklarının velâyetini alacağını ve bundan sonra Muâz'ın onlara babalık edeceğini haykırır. David bunu da kabul eder.²⁰³ David'in umarsız tutumu Suzan'ı yıkar. Aslında olaylar silsilesine bakıldığında Suzan'ın Muâz'ı gerçekten sevdiğini söylemek güçtür. Suzan yalnızca umursamaz eşinin, hayatındaki yerini dolduracak bir erkek arar.

---

¹⁹⁹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 120.

²⁰⁰ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 120..

²⁰¹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 122.

²⁰² Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 142.

²⁰³ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 147.

David'in, çocuklarına karşı da süregelen ilgisiz tutumu, Suzan'ı daha da sinirlendirir. “İşte hep böyleydin! Sen değişmezsin. Bencil, soğuk ve kendinden başka kimseyi önemsemeyen bir adamsın! Çocuklarının bile senin için önemi yok!”²⁰⁴

Suzan ile 15 yıllık eşi David nihâyet boşanırlar ve Suzan, Muâz ile evlenir. Fakat bu evlilik süresince Suzan'ın ona karşı eskisi kadar derin hisleri kalmaz. Suzan David'den olan oğlu James'den sonra çocuk istemediği için tüplerini aldırır. Muâz ise bu konuda bilgisiz bir adam olduğundan, kendisine bir çocuk veremediği için Suzan, onun zihninde tam anlamıyla bir kadın olamaz. Suzan bunu ciddiye almaz. Sonunda Muâz bulaşıcı bir hastalığa yakalanır, Suzan ise kendini kurtarmak için onu terk eder.

Bu ilişkinin genel hatlarına bakıldığında, Suzan ve Muâz arasındaki uçurum apaçık ortadadır. Aslında Suzan'ın, 15 yıl boyunca David üzerinde kuramadığı otoriteyi Muâz üzerinde kurabilmesi onu mutlu eder. Bu bağlamda Suzan'ın Muâz'a olan sevgisinin gerçek bir sevgi olmadığını söylemek yanlış olmaz. Eşinin ilgisizliği ve sevgisizliği Suzan'ı bambaşka bir dünyaya sürükler.

3.11. Tamr

Misku'l-Ğazâl romanında anlatılan kadın karakterlerden biri olan Tamr, Türk kökenli bir anne ve Suudi Arabistanlı bir babanın çocuğudur. Kocasıyla boşanma arifesinde olan Tamr, oğlu Muhammed, annesi, kardeşi Reşîd ve yengesi Betül ile birlikte yaşar. Tamr iki evlilik yap. İlk eşi İbrahim'den boşanmasının sebebi onun ailesi ile anlaşamaz. İkinci eşi eş-Şeyh ise başka bir kadınla evlenmek istediği için Tamr'ı boşamıştı.²⁰⁵ Tamr bu duruma hiç üzülmemiş, aksine eğer kocası ondan boşanmasaydı bunu kendisinin yapacağını söylüyordu. Nitekim haklı sebepleri de vardır. Çünkü kocası eş-Şeyh sürekli içki içer ve evde huzursuzluk çıkarır.²⁰⁶

Tamr, yarım bıraktığı eğitimini tamamlamaya oldukça istekli bir kadındır. Ancak kardeşi Reşîd buna izin vermez. Kadınların eğitim haklarının elinden alındığı Suudi Arabistan'da, Tamr kendi mücadelesini veren cesur bir kadındır. Kardeşinin

---

²⁰⁴ Hanân eş-Şeyh, *age.*, s. 148.

²⁰⁵ Hanân eş-Şeyh, *age.*, s. 186.

²⁰⁶ Hanân eş-Şeyh, *age.*, s. 206.

karşı çıkmasına rağmen eğitimine devam edebilmek için günlerce açlık grevi yapar.²⁰⁷

Tamr, teslim olmak yerine hayatı üzerinde söz sahibi olabilmek için savaşıyor bir kadındır. Günler süren grevinin sonunda Reşîd eğitime devam etmesine razı gelir, Tamr bu duruma çok sevinmiştir.²⁰⁸ Okula başladığında binada, ülkesinde görmeye alıştığı çarşafly kadınlar vardır. Bunun yanı sıra farklı ülkelerden gelen kadınlar dikkatini çekmişti. Tesettürsüz kadınları süzerken hem onlara imrenir hem de yaşantılarını merak eder.²⁰⁹

Tamr, çarşaf giymesi, peçe takmasına rağmen okula giderken toplu taşıma kullanması kardeşi Reşîd'i rahatsız eder. Kadınların ülkede, kendileri için belirlenen tüm kurallara uyması bile onları ataerkil ve kalıplaşmış zihniyetin pençesinden kurtaramaz.

Tamr'ın annesi, kızını namaz kılması için teşvik eder. Ancak Tamr, bu duruma karşı da tepki vermez. Yalnızca Allah (c.c.) ile kendi arasında olan bir hesaba, annesi de dâhil kimsenin karışması doğru bulmaz.²¹⁰

Çöl ülkesinde, herhangi bir devlet dairesi ya da özel bir iş yerine girerken bile henüz reşit olmayan oğlunun adıyla kaydını yaptırır. Tamr'ın isyankâr ruhu bu durumu da kabullenmekte güçlük çeker. Nitekim peçesi yüzünde, tesettüre uygun bir şekilde dışarı çıktığında hareketlerinin kısıtlanmasına anlam veremez.²¹¹

Bir gün Tamr'ın annesi Türkiye'yi özler, ülkesini ziyâret etmek ister. Tamr da annesiyle gitmek için can atmaktadır ancak Reşîd, kız kardeşinin annesiyle gitmesine izin vermez. Tamr bu duruma sessiz kalmış, sonra da sessiz kaldığı için kendine kızar.²¹²

Toplumda belirli kurallar dışına çıkamayan kadınların geneli, kendilerine verilen haklar çerçevesinde yaşamaya mahkûm olmuştur. Hayatları, hakları ve özgürlükleri uğruna savaşmayı göze alan kadınlar toplumda var olmayı başarabilmiştir. Tamr da kısmen bu kadınlardan biri sayılmaktadır. Tamr da kendine

---

²⁰⁷ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 188.

²⁰⁸ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 189.

²⁰⁹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 191.

²¹⁰ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 199.

²¹¹ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 205.

²¹² Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 249.

çizilen sınırların tamamen dışına çıkmayı başaramasa da, dönemin kadın profiline nispeten daha özgürlükçü ve cesaretli bir kadın karakterdir.

3.12. Fatımâ

Misku'l-Gâzâl adlı eserde Muâz'ın eşi Fatımâ, Ortadoğu'nun "geleneksel tip" kadın tanımına uygun bir örnektir. Geleneksel eş, kocasının sözünden çıkmayan, kendini çocuklarına adanmış, evin her işiyle ilgilenen cefâkar kadındır.²¹³ Fatımâ da kocasının sözünden çıkmayan, ev işleri ve çocuklarıyla vakit geçiren bir kadındır. Tüm hayatı evinden ibârettir. Fatımâ, utangaç ve sessiz bir kadındır.²¹⁴

Arap erkeklerinin gözünde yabancı kadınlar, kendi kadınlarından farklıdır. Örneğin Muâz'ın nazarında, Suzan ne kadar deliyse Fatımâ o kadar sakindir.²¹⁵ Fatımâ, kocasının ikinci evliliğini yapmasına karşı gelemez. Çünkü yaşadığı toplumun kültüründe erkek isterse birden çok evlilik yapabilmektedir. Fatımâ Suzan'ı kıskanmaz bilâkis onunla arkadaş gibi yaşar.

Fatımâ, hayatını eşine ve çocuklarına adanmış, arka plânda kalmaktan rahatsızlık duymayan ve kendi hâlinde yaşamını sürdüren geleneksel bir eşi temsil etmektedir.

Sonuç

Hanân eş-Şeyh, yaşadığı toplumun izlerini taşıyan eserler kaleme almıştır. Yazarın, "Sanat toplum içindir." anlayışıyla ortaya koyduğu edebî ürünler, toplumda yanlış veya eksik gördüğü tutumları eleştirel bir nitelik taşımaktadır. Eserlerini çoğunlukla kadın teması etrafında şekillendiren Hanân eş-Şeyh, bu edebî eserlerle Arap edebiyatı kadın yazarları arasında feminizm anlayışının öncülerinden olmayı başarmıştır.

Eserlerinin farklı dillere tercüme edilmesiyle dünya çapında ses getiren yazarlardan biri olmuştur. Romanlarında ezilen kadın, geleneksel kadın, isyankâr

---

²¹³ Yusuf Köşeli, *a g e.*, s. 53.

²¹⁴ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 134.

²¹⁵ Hanân eş-Şeyh, *a g e.*, s. 162.

kadın, anne, eş, kız kardeş vb. kadın tiplerini ustaca işlemiş, bizzat yaşadığı veya etkisinde kaldığı olayları da roman karakterleri üzerinden okuyucuya aktarmıştır.

Yazarın seçtiği temalar genel olarak birbirine yakındır. Kadın erkek ilişkileri, aşk, cinsellik, evlilik, toplum tarafından kadına biçilen roller, kısıtlamalar ve dayatmaların sıklıkla görüldüğü eserler, yazarın okuyucuya aktarmak istediği görüşler üzerine kurgulanmıştır. *Zehra, İmraatâni 'Alâ Şâtii'l Bahr ve Misku'l-Ğazâl* romanlarında, Ortadoğu kadınının kaybolduğu yasaklar zincirini korkusuzca işlemiştir. Genel olarak cinsellik ve din kavramı üzerinden olumlu veya olumsuz eleştiri yaparken Müslüman erkekleri ve kadınları esas almış, bazen de Hristiyan kadınlar ile Müslüman kadınlar arasında kıyaslamalar yaptığı görülmüştür.

Lübnanlı kadınların öncüsü olduğu kadın hareketi, kadınların hayatın her alanında var olma mücadelesinin temsilcisi olmuştur. Kadınlar, hürriyetleri uğruna verdikleri savaştan tam bir sonuç alamamışlardır. Ancak yıllar içinde kademeli olarak yaşam şartlarında iyileşme meydana gelmiştir. *Zehra, İmraatâni 'Alâ Şâtii'l Bahr ve Misku'l-Ğazâl* romanlarında farklı hayatlar yaşayan kadın karakterlere yer vermiş, aynı zamanda bu kadınların ortak sorunlarını dile getirmiştir. Romanlarda da görüldüğü üzere bazı kadınlar yaşadıkları hayatı kabullenmemiş, bazıları ise belirlenen kısıtlamalara kader diyerek boyun eğmiştir.

Ortadoğu kadınları, toplumun farklı sınıflarında yetişmiş olsalar dahî ailelerinde başlayan eril zihniyet duvarını hiçbir zaman aşamamışlardır. Ailede başlayıp evlilikte devam eden ataerkil zihniyet, onları her zaman bir adım geride bırakmıştır. Tüm bunlara rağmen Arap kadınları hak ve özgürlüklerinin bir kısmını elde etmişlerdir.

Yazar Hanân eş-Şeyh, Lübnan başta olmak üzere Ortadoğu kadınının mâruz kaldığı cinsiyet ayrımcılığından doğan pek çok problemi gözler önüne sermiştir. Yazara göre kadın, ekonomik özgürlüğü olsun ya da olmasın toplumun geleneksel normları arasında sıkışıp kalmıştır.

Geçmişten bugüne Ortadoğu kadınlarının var olma mücadelesini eserlerinde yer verdiği kadın karakterler üzerinden yansıtarak Ortadoğu kadınının sesi olmayı başarmıştır.

KAYNAKÇA

- al-Shaykh, Hannan, “*Zehra*”, çev. Hale Bozdağ, Beyaz Balina Yayınları, İstanbul, 2002.
- Akıncı, Zafer, “*Aşk mı Hadi Canım Sen de*”, Selis Kitaplar, İstanbul 2017.
- Atlıoğlu, Yasin, “Suriye’de Radikal Milliyetçilik: Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi Örneği”, *Bilge Strateji*, 2017/9, Sayı: 16, 2017, s. 69-96.
- Aydın, Mehmet Âkif, “Kadın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C: 24, 2/2, s. 86-94.
- Can, Betül, “Arap Feminist Yazar Selvâ Bekr’in “Nûne eş-Şa’nûne” Adlı Öyküsünde Kadın”, *2. Uluslararası Kadın Kongresi, Güçlendirilmek Yerine Güçlenmek ve İlerlemek*, İzmir, 4-5 Ekim 2018, s. 267-277.
- Chapaux, Pascale Morelli, Coudere, Pascal, “*İkili İlişkilerde Duygusal Manipülasyon*” çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022;
- Cumâne, Taha, *el-Mer’etu’l-‘Arabiyye fî Manzûri’d-Dîn ve’l-Vâkî*, Şam, 2004.
- Çalışkan, Adem, “Üslup ve Üslupbilim Üzerine-1: İlk Belirlemeler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 34, 2007, s. 29-52.
- Çalışkan, Koray, “Ortadoğu Siyasetini ve Toplumlarını Anlama Yolları”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:39, Ekim 2008, s. 1-19.
- Çinkılıç, Recep, “*İhsân ‘Abdu’l-Ğuddûs’un Romanlarında Kadın İmaji*”, Tiydem Yayıncılık, Kayseri, 2017.
- Çinkılıç, Recep, “Mısırlı Yazar İhsân ‘Abdu’l-Ğuddûs’un Romanlarında Kadın Erkek İlişkileri”, *I. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Sempozyumu (Bilmes 2017)*, Ekim 2017, Ürgüp, s. 754-762.
- Çinkılıç, Recep, “Necîb el-Keylânî’nin “Ğulûbu’n-Nisâ” ve Hakan Şenocak’ın “Naj” Adlı Hikâyelerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”, *IV. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi, 01-03 /11/2012*, Kırıkkale, s. 685-698.
- Emîn Huseyn, Cemîle, “*el-Mer’etu fî’r-Rivâyeti’l-Lubnâniyye el-Mu’âsır (1899-2009)*”, Dâru’l-Fârâbî, Beyrut, 2017.
- Ergül Keskin, Aysel, “Arap Romanında Kadın İmgesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:3, Sayı:9, Aralık 2016, s. 544-566.
- eş-Şeyh, Hanân, “*Azarâ Londonistân*”, Dâru’l-Âdâb, Beyrut, 2015.
- eş-Şeyh, Hanân, “*Berîd Beyrut*”, Dâru’l-Âdâb, Beyrut, 1992.

- eş-Şeyh, Hanân, “*Eknisu’s-Şems ‘ani’s-Suûh*”, Dârû’l-Âdâb, Beyrut, 1994.
- eş-Şeyh, Hanân, “*Ferasu’s-Şeytân*”, Dârû’n-Nahâr, Beyrut, 1975.
- eş-Şeyh, Hanân, “*Hikâyetü Şerhun Yefûlu*”, Dârû’l-Âdâb, Beyrut, 2005.
- eş-Şeyh, Hanân, “*Hikâyetu Zehra*”, Dârû’l-Âdâb, Beyrut, 1989.
- eş-Şeyh, Hanân, “*İmraatâni ‘Alâ Şâtî’l Bahr*”, Dârû’l-Âdâb, Beyrut, 2003.
- eş-Şeyh, Hanân, “*İnnhâ London Ya ‘Azîzî*”, Dârû’l-Âdâb, Beyrut, 2001.
- eş-Şeyh, Hanân, “*İntihâru Raculin Meyyit*”, Dârû’n-Nahâr, Beyrut, 1970.
- eş-Şeyh, Hanân, “*Misku’l- Ġazâl*”, Dârû’l-Âdâb, Beyrut, 1988.
- eş-Şeyh, Hanân, “*Verdetu’s-Şahrâ*”, Muessetu’l-Camiâtu Li’l-Dirâsât ve’n-Neşr ve’t-Tezî, Beyrut, 1982.
- Halîfe, Omar Hâlid İbrahîm, “*Cemâlîyyâtu’l-Mekân fî Rivâyeti Hanân eş-Şeyh*”, Câmi’atu’l-Urdun, *Kulliyetu’d-Dirâseti’l- ‘Ulyâ*, Ayâr, 2004.
- Harman, Ömer Faruk, “Kadın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C:24, 1/2, s. 82-86.
- İshakoğlu, Ömer, “19. Yüzyıl Arap Nahda Hareketinde Kadın Yazarların Rolü ve Zeynep Fevvâz”, *Şarkiyat Mecmuası*, Cilt: 2, Sayı: 21, 2012/2, s. 43-51.
- Karahancı, İbrahim, “Üslup Belirleme Girişimlerine Dil Verileri Üzerinden Yaklaşmak”, *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 45, Ağustos 2016, s. 154-161.
- Karasulu, Sibel, “19. Yüzyılda Avrupa ve Ortadoğu’da Kadın Kimliği Analizi:Gertrude Bell Örneği”, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2019.
- Korkmaz, Bülent, “Modern Arap Edebiyatında Kadın Yazarların Doğuşu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54, 1, 2014, s. 61-80.
- Köşeli, Yusuf, “*Çağdaş Arap Kadın Anlatılarında Kadının Kimlik Arayışı*”, 1. Bs., Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara, Eylül 2016.
- Kuran, Özlem Züleyha, “*Modern Lübnan Hikâyesinde Tema (1943-1975)*”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2020.
- Mutî’a, Sârî, “Rivaye “Hikâyetu Zehra li Hanân eş-Şeyh”, Kısmi’l-Luğati’l- ‘Arabiyye ve Edebihâ *Kulliyetu’l-Âdab ve ‘Ulûmi’l-İnsâniyye, Câmi’atu Şerîf Hidâyetullâh*, Cakarta, 2008.

- Öge, Burak, “*Özgürlük Kendini Doğru İfade Etmeyi Başaranlarıdır*”, Destek Yayınları, İstanbul, 2021.
- Öncel, Hayati, “Arap Kadın Hareketinin Tarihsel Gelişimi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:6, Sayı:41, Ekim 2019, s. 274-292.
- Özkan, Doğu, “*Nedim Gürsel’in Romanlarında Yapı ve Tema İncelemesi*”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2017.
- Roller, Lynn E., “*Ana Tanrıça'nın İzinde Anadolu Kybele Kültü*”, çev.; Betül Avunç, Homer Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Somuncuoğlu, Ecehan, “On Dokuzuncu Yüzyılda Nahda Hareketi: Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Mart 2015, s. 103-120.
- Tekin, Ayşe, “Tanrıçalar ve Kadın Belleği”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, Ekim 2010, s. 111-118.
- Zeydân, Corcî, “*Târihu'l-Âdabi'l-Luğati'l-'Arabiyye*”, Dârû'l-Fikr, Beyrut, 2005.